

USKONTO KOULUSSA

Luokanopettajaopiskelijoiden käsityksiä katsomusaineiden
opetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta koulussa

Lasse Toimi
Uskonnon pedagogiikan pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Käytännöllinen teologia	
Tekijä – Författare Lasse Toimi			
Työn nimi – Arbetets titel Uskonto koulussa - Luokanopettajaopiskelijoiden käsityksiä katsomusaineiden opetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta koulussa			
Oppiaine – Läroämne Uskonnon pedagogiikka			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu	Aika – Datum 11.5.2020	Sivumäärä – Sidoantal 69	
Tiivistelmä – Referat <p>Tutkimuksessa pyritään selvittämään, minkälaisia käsityksiä luokanopettajaopiskelijoilla on katsomusaineiden opetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta koulussa. Sen tarkoituksena on kartoittaa minkälaisia argumentteja opiskelijat käyttävät keskustellessaan uskonnosta koulussa. Lisäksi siinä tutkitaan millaisia käsityksiä tulevilla luokanopettajilla on uskonnon oppiaineen suhteesta uskonnon harjoittamiseen sekä koulussa toteutuviin katsomusainejärjestelyihin. Malli, jolla katsomusopetus on tällä hetkellä toteutettu koulussa, on monella tapaa ongelmallinen. Tästä syystä on tärkeää kartoittaa tulevien luokanopettajien tapaa käsittää sekä tämän hetkistä tilannetta että sitä, miten he itse haluaisivat nähdä tilanteen tulevaisuudessa.</p> <p>Tutkimus toteutettiin teemahaastatteluna, jossa haastateltiin luokanopettajaopiskelijoita kolmessa ryhmässä. Haastattelut analysoitiin käyttämällä luokittelurunkoa, joka muotoutui sekä aiemman tutkimuksen että tätä tutkimusta varten hankitun aineiston pohjalta. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan miten opiskelijat puhuvat uskonnon harjoittamisesta koulussa. Analyysin taustana käytetään lakitekstien lisäksi myös oikeuskanteluiden päätöksiä.</p> <p>Tämän tutkimuksen keskeisimpinä tuloksina voi pitää sitä, että opettajaopiskelijoiden katsomusopetusta ja uskonnon harjoittamista koskevissa käsityksissä näkyy paljon kasvavaan monikulttuurisuuteen ja globaaliin vuorovaikutukseen liittyviä perusteluja. Haastateltaville opiskelijoille oli monin tavoin epäselvää, missä kulkee raja uskonnon harjoittamisen ja uskonnon opettamisen välillä. Tulevat luokanopettajat olivat lisäksi lähes yksimielisiä siitä, että tulevaisuudessa katsomusaineita tulisi kouluissa opiskella joko pelkästään tai osittain yhteisessä ryhmässä.</p> <p>Tutkimus tarjoaa katsauksen siihen, millaisena tulevat luokanopettajat näkevät katsomusopetuksen ja siihen liittyvät järjestelyt. Tutkimus onnistuu laadullisen menetelmän keinoin kartoittamaan luokanopettajaopiskelijoiden käsityksiä uskonnosta koulussa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord katsomusaineet, koulut, luokanopettajat, uskonnonharjoitus, uskonnonpedagogiikka			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampanuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1 Johdanto	3
2 Uskonto suomalaisessa koulussa	6
2.1 Uskonnon muuttuva asema koulussa	6
2.2 Katsomusopetuksen erityisyys	8
2.3 Uskonnonvapaus koulussa	11
2.4 Uskonnon harjoittaminen koulussa	12
2.5 Aikaisempi tutkimus	17
2.6 Miten uskonnon ja katsomusaineiden asemaa koulussa perustellaan	19
3 Tutkimuksen toteutus	25
3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	25
3.2 Tutkimusmenetelmä	25
3.3 Kokemukset ja käsitykset tutkimuksen kohteena	26
3.4 Haastattelut	27
3.5 Aineistoanalyysi	29
4 Tulokset	31
4.1 Haastateltavien kokemukset katsomusaineista koululaisena ja opettajana ..	31
4.2 Haastateltavien perusteluja näkemyksistään uskonnon asemasta koulussa ja opetuksessa	33
4.2.1 Kulttuurihistorialliset perustelut	34
4.2.2 Kasvavaan monikulttuurisuuteen pohjautuvat perustelut	36
4.2.3 Eettiset perustelut	38
4.2.4 Pedagogiset perustelut	41
4.2.5 Poliittiset ja hallinnolliset perustelut	43
4.2.6 Oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvät perustelut	47
4.2.7 Uskonnon harjoittamiseen liittyvät perustelut	50
5 Pohdinta ja johtopäätökset	55
5.1 Miten tutkimuksen tavoitteet toteutuivat	55
5.2 Miten tutkimuskysymyksiin onnistuttiin vastaamaan	55
5.3 Miten luotettavina tuloksia voidaan pitää	57
5.4 Katsomusopetuksen tulevaisuus	59
5.5 Jatkotutkimukset	60
5.4 Lopuksi	61
Kirjallisuus	64

1 Johdanto

Katsomusaineiden opetus ja suomalaisten suhtautuminen yleisemmin uskontoihin on viimeisinä vuosikymmeninä ollut paljon esillä julkisessa keskustelussa.

Osaltaan lisääntyneen maahanmuuton myötä suomessa asuu yhä enemmän eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevia ihmisiä ja toisaalta evankelis-luterilainen kirkko menettää jatkuvasti jäseniään. Tämä vaikuttaa väistämättä myös koulujen toimintaan, koska uskontokuntaan kuulumattomien perheiden ja oppilaiden määrä on kasvussa ja eri vähemmistöuskontojen opetusta joudutaan järjestämään yhä useamman opetuksen järjestäjän alueella. Samalla tarve tutkimukselle aiheen ympärillä kasvaa. Suomessa perusopetusta järjestävät käytännössä pääasiassa kunnat ja sitä ohjaavat lait ja asetukset on määrätty parlamentaarisen lainsäätämisen puitteissa. Uskonnonvapaus- ja perusopetuslaissa on kysymyksessä viime kädessä myös politiikasta. Edustuksellisen demokratian periaatteella toimivassa Suomessa on ensiarvoisen tärkeää, että tämän kysymyksen kohdalla käydään yhteiskunnallista keskustelua. Toivon tämän tutkimuksen olevan oma pieni osansa tätä keskustelua.

Malli, jolla katsomusopetus on tällä hetkellä toteutettu koulussa, on monella tapaa ongelmallinen. On osittain kyseenalaista, toteutuuko sen paremmin positiivinen kuin negatiivinenkaan uskonnonvapaus kaikilta osin tällä hetkellä koulun järjestelyjen osalta. Negatiivisella uskonnon vapaudella tarkoitetaan koulun kontekstissa sitä, että ei ole pakko osallistua uskonnon harjoittamiseen omantuntonsa vastaisesti ja positiivisen uskonnonvapauden taas voisi ajatella toteutuvan koulussa esimerkiksi silloin, kun oppilas saa oman vakaumuksensa mukaista opetusta. Muun muassa tästä syystä on tärkeää kartoittaa tulevien luokanopettajien tapaa käsittää sekä tämän hetkistä tilannetta että sitä, miten he itse haluaisivat nähdä tilanteen tulevaisuudessa.

Puhuttaessa uskonnosta ja kouluista kysymys ei ole vain katsomusaineiden opetuksesta vaan se käsittää laajasti myös muuta uskonnollista sisältöä koulujen käytänteissä. Esimerkiksi seurakunnat tekevät yhteistyötä koulujen kanssa ja koulujen lukuvuosi rytmittyy muutenkin kirkkovuoden juhlien ympärille. Siinä miten tätä yhteistyötä toteutetaan käytännössä, on paljon koulu- ja kuntakohtaisia eroavaisuuksia. Tätä tutkimusta varten tehtyjä haastatteluja analysoidessa kävi koko ajan selvemmäksi, että uskonnon opetusta ei haastateltavien vastauksissa voinut erottaa erilliseksi asiaksi kaikesta muusta koulun arjessa tapahtuvasta uskontoon liittyvästä toiminnasta. Tästä syystä tutkimuksessa käsitellään

rinnakkain uskonnon opetukseen ja muuhun uskonnon harjoittamiseen viittaavaa toimintaa.

Katsomusaineiden opetuksen osalta voimassa oleva uskonnonvapauslaki puhuu niin kutsutusta oman uskonnon opetuksesta, jossa oppilaat jakaantuvat omille katsomustunneilleen. Vuonna 2014 voimaan tullut Perusopetuksen opetussuunnitelman (Opetushallitus 2014) ajateltiin antavan mahdollisuuksia yhdistää eri uskontojen ja elämänkatsomustiedon oppitunteja ja kursseja. Joissakin kouluissa ehdittiin tehdä kokeiluja, joissa katsomusaineiden opiskelua oli uudistettu yhdistelemällä eri kursseja opetussuunnitelman sallimissa rajoissa. Opetushallituksen (2018) uudessa ohjeistuksessa uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen järjestämisestä kuitenkin muistutetaan, että opetuksessa tulee huomioida eri katsomusaineiden opetussuunnitelman perusteissa määritellyt omat erilliset tavoitteensa ja oppisisältönsä (Opetushallitus 2018). On mielenkiintoista seurata, millaisia muutoksia katsomusaineiden järjestämiseen tulee tulevaisuudessa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on pyrkiä kartoittamaan, minkälaisia käsityksiä luokanopettajaopiskelijoilla on katsomusaineiden opetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta koulussa. Siinä selvitetään myös minkälaisia argumentteja opiskelijat käyttävät keskustellessaan uskonnosta koulussa. Lisäksi siinä perehdytään siihen, millaisia käsityksiä tulevilla luokanopettajilla on uskonnon oppiaineen suhteesta uskonnon harjoittamiseen sekä koulussa toteutuviin katsomusainejärjestelyihin. Tutkimuksessa luokanopettajaopiskelijoiden käsityksiä selvitetään haastattelemalla. haastatteluista saadun aineiston analyysin tueksi on perehdytty uskonnonpedagogisen kirjallisuuteen, sekä asiaa koskevaan lainsäädäntöön ja sen tulkintaan. Pelkät lakipykälät uskonnon harjoittamisen määritelmien osalta ovat varsin suppeita ja tulkinnanvaraisia. Siksi tutkimuksessa tärkeäksi vertailukohdaksi haastateltavien vastauksiin tulevat myös erilaiset viranomaisten laintulkinnat. Tällaisia ovat esimerkiksi koulua ja uskonnon opetusta ja harjoittamista koskevien kantelujen ja valitusten ratkaisut.

Tulevien sukupolvien näkemykset maailmasta ja sitä koskevasta tiedosta ovat ensisijaisen tärkeää tietoa koko yhteiskunnan kehityksen kannalta. Sillä miten lasten ja nuorten ajatusmaailmaan pyritään vaikuttamaan, on monella tavalla iso vaikutus. Yksi siihen eniten vaikuttavista tekijöistä on se, miten uskontoa käsitellään koulussa. On selvää, että juuri luokanopettajilla on tärkeä

rooli lasten maailmankatsomuksen muodostumisessa. Henkilökohtaisesti olen kiinnostunut juuri luokanopettajaopiskelijoiden käsityksistä oman luokanopettajataustani lisäksi muun muassa siksi, että luokanopettajat opiskelevat katsomusaineita osana muita laaja-alaisia aineita. Toisin kuin katsomusaineiden opettajaksi oma-aloitteisesti hakeutuvilla aineopettajilla, tuleville luokanopettajille katsomusaineen opetus tulee vastaan opiskelussa ja työssä väistämättä, halusivatpa he sitä tai eivät.

Koulujen katsomusainejärjestelyissä on kysymys paitsi lainsäädännöstä, myös eettisistä omantunnon kysymyksistä. Vuoden 2003 lakiuudistuksen jälkeen katsomusaineita opettavilta opettajilta ei enää vaadita kuulumista mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Tämä nosti esille heti voimaan tultuaan kysymyksen siitä, voiko opettajan virkavelvollisuuden täyttämisen nimissä pakottaa opettamaan uskontoa oman vakaumuksensa vastaisesti. Apulaisoikeusasiamiehen kannanotossa (2005) huomioidaan tämä ongelman mahdollisuus ja kehoitetaan ratkaisemaan uskonnon ja omantunnon vapauden ja virkavelvollisuuden väliset ristiriidat tapauskohtaisesti. Käytännössä tilanne on se, että valtaosassa suomalaisista kouluista luokanopettaja opettaa myös valtauskonnon oppitunnit (Räsänen 2009, 61). Luokanopettaja, siinä missä kukaan muukaan opettaja, ei lainkaan ole nykyisin velvollinen opettamaan uskontoa omantuntonsa vastaisesti (Opetushallitus 2020). Perustuslain takaama omantunnonoikeus uskonnon harjoittamisen suhteen tulisi näkyä myös muiden kouluajalla järjestettävien uskonnollisten tilaisuuksien yhteydessä (AOA 1705/4/03 2005, 6-7).

Seuraavissa luvuissa käydään läpi katsomusopetuksen erityisyyttä muiden oppiaineiden joukossa, sekä sitä, miten nykyiseen tilanteeseen katsomusaineiden opetuksen järjestämisessä on tultu. Aikaisemman tutkimuksen valossa luvuissa tarkastellaan myös uskonnon vapauden ja uskonnon harjoittamisen toteutumista koulussa sekä sitä, miten uskonnon ja katsomusaineiden asemaa koulussa on yleisimmin perusteltu.

2 Uskonto suomalaisessa koulussa

Tässä luvussa käsitellään uskontoa, sen roolia sekä monia ilmenemismuotoja koulussa. Jotta voimme ymmärtää uskonnon asemaa tämän päivän suomalaisessa peruskoulussa, tutkimuksessa perehdytään myös sen historiaan. Tämän tutkimuksen kannalta on myös tärkeää perehtyä uskonnon asemaa ohjaaviin lakeihin ja asetuksiin sekä niiden tulkintoihin. Luvun lopussa mainitaan joitakin aihealueeseen liittyviä tutkimuksia, joita Suomessa on aikaisemmin tehty. Uskonnon asemaa ja katsomusaineiden opetusta perustellaan eri tavoin. Näitä perusteluja käsitellään tämän luvun lopussa (esim. Kallioniemi 2005b, Lyhykäinen 2007, Odiah 2007, Polter 2013a, Räsänen 2007, Sakaranaho 2007b, Tirri & Kallioniemi 1999).

2.1 Uskonnon muuttuva asema koulussa

Kirkko on ollut opetus- ja kasvatustoiminnan takana Suomessa jo roomalaiskatoliselta keskiajalta lähtien. Säännöllinen opetustoiminta Turun tuomiokirkon yhteydessä toimineessa katedraalikoulussa alkoi ilmeisesti 1200-luvun lopulla. Reformaation jälkeen syntyi kirkollinen kansanopetus. Lukkarikouluissa, kinkereillä, rippikouluissa ja pyhäkouluissa kirkko huolehti kansan sivistyksestä yksinoikeudella aina 1800-luvun puoleenväliin saakka, jolloin seurakunnat ja kunta erotettiin toisistaan ja syntyi kansakoulu. Aikaisemmin kirkon ylläpitämä koululaitos siirtyi seurakunnilta kunnille. (Innanen 2006, 40–41; Kallioniemi 2005a, 13.)

1900-luvun alun maailmankatsomuksellisten muutosten ja kuohunnan myötä alkoi julkisessa keskustelussa esiintyä näkemyksiä, joissa kyseenalaistettiin laajemmin kirkon, hallitsija ja uskonnon auktoriteetti. Kirkko oli instituutiona osa yhteiskunnan auktoriteettijärjestelmää, jonka säätämään järjestykseen oli vielä tuonakin aikana pakko alistua. Koulu oli ollut kiinteä osa tätä järjestelmää. Valistuksen jälkeisessä Euroopassa 1800-luvun lopulla myös Suomessa alkoi uskonnon yhteiskunnallisen aseman ja uskonnon kouluopetuksen kyseenalaistaminen radikaalien tahojen toimesta. Vielä kansakoulun perustamisenkin jälkeen toiminut kirkollinen kiertokoulu joutui uuteen vaiheeseen oppivelvollisuuslain astuttua voimaan 1921. Samoihin aikoihin 1920-luvun alussa valmisteltiin uskonnonvapauslakia, ja kun eduskunta sai käsiteltäväkseen lain kansakoulun järjestysmuodon perusteista, aiheen ympärillä käyty poliittinen debatti oli erityisen kiivasta. Koulujärjestelmän kunnallistaminen ja

opetussuunnitelmakomitean uudistukset kristinopin jättämiseksi pois kansakoulun oppiaineiden joukosta, sai aikaan vastustusta kirkon johdon ja papiston keskuudessa. (Murtorinne 1995, 32, 209.)

Lopulta eduskunta hyväksyi katsomusopetuksen peruseriaatteen tunnustuksellisen uskonnon opetuksen ja siitä muodostui perusta yleissivistävälle uskonnon opetukselle. Kouluissa uskontoa oli opetettava enemmistön tunnustuksen mukaisesti. Tämä oli hyväksytyn uskonnon opetuksen malli, josta syntyi nimitys tunnustuksellinen opetus. (Innanen 2006, 41.)

Tunnustuksellista uskontoa opetettiin kansakoulussa kaikille muille paitsi kirkkoon kuulumattomille. Näille vapautetuille perustettiin uusi oppiaine uskonnon historia ja siveysoppi. Oppiaineen nimi muutettiin vuoden 1957 kansakoululaissa uskontojen historiaksi ja siveysopiksi. Oppiaineen nimestä ja sisällöstä käydyn kriittisen keskustelun myötä siltä poistettiin uskonnollinen viitekehys ja sen uudeksi nimeksi tuli vuoden 1985 koululainsäädännön uudistuksen myötä elämäkatsomustieto. Pohjimmiltaan nämä 1920-luvulla tehdyt linjaukset ovat voimassa vieläkin. (Salmenkivi, Elo, Tomperi & Ahola-Luttilla 2007, 126–133; Tomperi 2013, 66.)

Koulun uskontokasvatus alkoi eriytyä kirkon antamasta opetuksesta vasta pitkällä 1900-luvulla. Vuoden 1952 kansakoulun opetussuunnitelmassa tuli esille ajatus koulun uskonnon opetuksen omaleimaisuudesta kirkon opetukseen nähden ja se alkoi erottua profiililtaan selkeämmin kasteopetuksesta. Edelleen uskonnon opetuksen sisällöissä ja tavoitteissa oli paljon samoja piirteitä kuin kirkon kasvatustoiminnassa. (Kallioniemi 2005a, 16–17; Murtorinne 1995, 32, 209.)

Kirkon ja koulun uskontokasvatuksen tavoitteet jatkoivat eriytymistään vuosituhaten vaihdetta lähestyttäessä. Vaikka kansanopetus erotettiin tunnustuksellisen kirkon piiristä jo 1860-luvulla, valtion ja kirkon eroa ei ole kuitenkaan toteutettu Suomessa vieläkään. Virallisesti uskonnon opetuksen tunnustuksellisuudesta on 2000-luvulla luovuttu, mutta uskonto on edelleen osa opetusohjelmaa ja kristilliset vuodenaikaisjuhlat jaksottavat yhä koulu- ja työohjelmaa. Uskontojen asema koulussa on saanut aina vähän väliä aikaan kiivastakin keskustelua niin tutkimuksen kuin julkisen keskustelunkin piirissä. Erityisen vilkasta keskustelu on ollut silloin, kun uskonnonvapautta tai opetusta koskevia lakia ja asetuksia on oltu muuttamassa. 2000-luvulla näkyvimpiä keskusteluja käytiin uskonnonvapauslain ja sen myötä perusopetuslain katsomusaineiden opetusta koskevien muutosten yhteydessä. (Lehtonen 2012,

226.) Lakimuutoksen yhteydessä “oman uskonnon opetus” korvasi perusopetus- ja lukiolaissa aiemmin olleen muotoilun “oman tunnustuksen mukainen opetus”. Tämän ei katsottu aiheuttavan erityisiä muutoksia käytäntöön ja periaatteisiin uskonnon opetuksen osalta. Käsitteen muutos uuden uskonnonvapauslain yhteydessä merkitsi lähinnä lainsäädännöllistä vahvistusta vallinneeseen tilanteeseen. Uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä vuonna 1999 annetussa lausunnossaan Kirkolliskokous ja Opetushallitus ehdottivat tunnustuksellisen uskonnon opetuksen käsitteen “korvaamista jollakin uudella ilmaisulla, kuten esimerkiksi oppilaan oikeudella oman uskonnon oppimiseen”. Kiinnostavaa on, että tämä ehdotus jäi myöhemmin voimaan tulleeseen lakiin lähes alkuperäisessä sanamuodossaan. (Kallioniemi 2005a, 21; Sakaranaho 2007a, 4-5; KM 1999:5.)

2.2 Katsomusopetuksen erityisyys

Katsomusaineen ja katsomusopetuksen käsite on otettu käyttöön 1993 tehdyn lukion uuden tuntijaon yhteydessä. Tuolloin valtioneuvoston periaatepäätöksellä lukion katsomusaineperheeseen lisättiin enemmistön ja vähemmistöjen uskonnon ja elämänkatsomustiedon lisäksi filosofian oppiaine. Katsomusaineilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa käytännössä peruskoulussa opetettavia katsomusaineita uskontoa ja elämänkatsomustietoa. Lukioissa opetettava filosofian oppiaine lasketaan myös yleisesti katsomusaineeksi, mutta koska tutkimus rajautuu tarkastelemaan alakoulun opettajiksi opiskelevien tulevien luokanopettajien näkemyksiä, rajautuu filosofia tässä pois nykyisin opetettavista katsomusaineista. (Pyysiäinen 2000a, 10.)

Kun suomalainen kansakoulujärjestelmä 1800-luvulla on perustettu Uno Cygnaeuksen johdolla, ei opettajien kristillinen uskonnollisuus ollut tärkeää pelkästään uskonnon opetuksen osalta, vaan se oli lähtökohtana ja vaatimuksena kansakoulun opettajan työssä. Ensimmäisissä didaktiikan oppikirjoissa painotettiin opettajien olevan yhteiskunnan, isänmaan ja Jumalan palvelijoita. Opettajan tehtävä oli pyhä ja kristillisuus kytkeytyi siihen oletuksellisesti ajan mukaisten sivistys- ja siveysihanteiden kautta. Luterilaisen uskontunnustuksen merkitystä uskonnon opetuksen perustana on tuolloin korostettu opettajan erottamisen uhalla. (Pruuki 2009, 4-5.)

2000- luvun vaihteen jälkeen ajatus uskonnon opetuksen tehtävästä koulussa on kokenut muutoksia yhteiskunnan muutosten mukana. Sen luonne nähdään

yleissivistävänä, oppilaan maailmankuvaa rakentavana oppiaineena. Paino on siirtynyt yhä selkeämmin kirkon oppeja välittävästä kasteopetusajattelusta kasvatukselliseksi, symbolien ja kulttuurien lukutaitoa harjaannuttavaksi. (Kallioniemi 2005a, 426).

Vuoden 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa todetaan: ”Oppilaita ohjataan kriittiseen ajatteluun sekä tarkastelemaan uskontoja ja katsomuksia eri näkökulmista. Opetuksessa pohditaan uskon ja tiedon suhdetta sekä uskonnoille ominaista kieltä, symboliikkaa ja käsitteistöä”. (Opetushallitus 2014, 246.) Siihen, miten oppilas oppii asennoitumaan uskoon, tietoon ja tiedon hankintaan, pystyy opettaja vaikuttamaan merkittävästi. Tämä kaikki vaikuttaa myös siihen, millainen kuva oppilaalle syntyy itsestään ihmisenä. Vaikka uskonnon opetuksen tunnustuksellisuus on Suomessa kansainvälisesti ottaen monilla tavoin ”heikkoa”, eteenkin alakoulun opetuksessa uskonnollista perinnettä tarkastellaan sisältäpäin. Tällöin tietyt totuusväittämät otetaan ikään kuin annettuina. (Niemi 1991, 40; Ubani 2013, 45–46.) Vaikka suomalainen katsomusopetuksen järjestäminen on saavuttanut kansainvälistäkin kiinnostusta, on uudelleenjärjestelyille ja järjestelmän kehittämiseksi painetta meilläkin (Kallioniemi 2010, 411). Oppiaineen sisällöt poikkeavat luonteeltaan useimmista muista peruskoulussa opiskeltavista oppiaineista. Juuri uskonnollisen- ja tieteellisen tiedon suhteen selittämisen luokanopettajat ovat kokeneet aiemminkin tutkimuksen mukaan vaikeaksi. (Tirri & Kallioniemi 1999, 37.)

Koska luokanopettaja vaikuttaa merkittävästi miten oppilas asennoituu uskoon, onkin mielenkiintoista tutkia tulevien luokanopettajien käsityksiä. Viime vuosina on esitetty monenlaisia näkemyksiä siitä, miten uskonnon opetus tulisi kouluissa järjestää. Yksi näkyvimmin esillä olleista ajatuksista on ollut kaikille yhteisen katsomusopetuksen tuominen kouluihin. Myös siihen sisältyy paljon avoimia kysymyksiä ja tällaiset esitykset ovat saaneet kannatuksen lisäksi osakseen runsaasti arvostelua eri tahoilta. Puhuttaessa katsomusaineiden järjestelyistä koulussa tässä tutkimuksessa viitataan juuri tähän problematiikkaan. Kysymys uskonnon asemasta ja katsomusaineiden järjestelyistä kouluissa on kaikkea muuta kuin yksinkertainen. Aiheen ympärillä käydyssä keskustelussa perheen ja oppilaan katsomustaustasta riippumaton kaikille yhteisen katsomusaineen kehittäminen on nostanut aina vähän väliä päätään. Vuonna 2015 joukko helsinkiläisiä opettajia teki kansalaisaloitteen sen puolesta, että yhteistä katsomusainetta varten aloitettaisiin lakivalmistelut. Aloite sai näkyvyyttä, mutta

sen kannattajamäärä jäi kauas tarvittavasta. Useimmissa Euroopan maissa trendi on sen suuntainen, että uskonnon opetus on erkanemassa perinteisestä katekeettisesta kirkollisesta profiilistaan kohti yleissivistävämpää yhteiskunnallisia taitoja ja laajaa maailmankatsomuksellista sivistystä tarjoavaksi oppiaineeksi. (Kallioniemi 2007, 101, 109.)

Nykyinen lainsäädäntö ja niin kutsuttu ”oppilaan oikeus oman uskonnon opetukseen” on monin tavoin ongelmallinen niin oppilaan oikeuksien, vanhempien, koulujen, opetuksen järjestäjien, katsomuksia edustavien yhteisöjen kuin katsomusaineita opettavien kannalta. Sakaranaho (2007b) kuvailee tilannetta palapeliksi, joka väestörakenteen muuttuessa maahanmuuton myötä muuttuu koko ajan haastavammaksi. Samaan lukujärjestykseen täytyy saada mahtumaan niin eri katsomusaineiden-, suomi toisena kielenä-, kuin oman kielen opetuksenkin tunnit. Opetuksen järjestäjien kannalta tilanne on hankala. Pätevistä pienryhmäuskontojen opettajista on jatkuvasti pula ja kiertävien opettajien lukujärjestyksen tekemiseen on jouduttu palkkaamaan erikseen konsultoivia opettajia. Lienee selvää, ettei tällainen jatkuvasti koulujen välillä kiertävä opetus ole kenenkään kannalta hyvä ratkaisu. (Sakaranaho 2007b, 23–24.) Yleinen katsomusopetus voisi olla ratkaisu ainakin näihin haasteisiin.

Polarisaatiota uskonnottomien ja hyvin uskonnollisten opettajien välillä voisi olettaa esiintyvän. Joka tapauksessa varmaa on se, että riippumatta siitä, mitä lakiin tai opetussuunnitelmiin kirjataan, opettajat toimivat viime kädessä omana itsenään, eivätkä näin voi välttää tuomasta myös omaa maailmankatsomustaan osaksi opetusta ja oppilaiden ohjausta. Yksi suuri haaste opettajankoulutukselle on saada opettajat ymmärtämään, että he ovat koulussa sen tavoitteisiin sitoutuneina opettajina, eivät oman uskonnollisen yhdyskuntansa edustajina. (Sakaranaho 2007b, 24.)

Vuoden 2003 jälkeen siirtyminen oman uskonnon opetukseen on tuonut joitakin haasteita myös opettajankoulutukseen. Pienryhmien uskonnon opetukseen ei aluksi koulutettu opettajia lainkaan, vaikka laki jo vaati, että opetuksen järjestäjän tuli reunaehtojen täytyessä sellaista järjestää. Myöhemminkin katsomusopetuksen ryhmien opetukseen pätevoittävää koulutusta on pystytty järjestämään tarpeisiin nähden liian vähän. Myös laadukkaasta oppimateriaalista on ollut pulaa ja sen tuottamien on ollut pitkälti opettajien ja uskonnollisten yhteisöjen toimijoiden varassa. (Jamisto 2007, 39–40.)

Luokanopettajat opiskelevat katsomusaineita, kuten muitakin koulussa opetettavia aineita osana monialaisia opintoja. Helsingin yliopistossa syksyllä 2016 tähän tutkimukseen osallistuneet luokanopettajaopiskelijat osallistuivat haastattelujen aikaan katsomusaineiden didaktiikan kurssille osana luokanopettajien monialaisia opintoja. Kurssi oli järjestetty siten, että opiskelijat osallistuivat yhteiseen katsomusaineiden osuuteen, jonka jälkeen valitsevat opiskeltavaksi joko elämäkatsomustietoa tai evankelisluterilaista uskontoa.

2.3 Uskonnonvapaus koulussa

Oppilaiden uskonnonvapauden kannalta uskonnon opetus sekä uskonnollisten traditioiden harjoittaminen peruskoulussa on ongelmallista. Lasten itsemääräämisoikeuteen ei tässä asiassa ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Täysi-ikäisyyden saavutettuaan lapsi on jo lähes aina suorittanut pakollisen uskonnon opetuksen oppimäärän, eikä näin ollen pääse itse vaikuttamaan siihen, miten uskonto tulee koulu-uralla näkymään. Lapsen omien vapauksien huomioon ottaminen sekä negatiivinen uskonnonvapaus (oikeus olla harjoittamatta uskontoa omantunnon vastaisesti) ei nykyisin kouluissa vallitsevien toimintatapojen puitteissa läheskään aina toteudu. Tämä on ongelmallista niin kansainvälisten lastenoikeuksien, kuin Suomen perustuslainkin kannalta. Pienuskontojen opiskelijoilla on mahdollisuus siirtyä oman uskonnon opetuksesta elämäkatsomustiedon opetuksen ryhmään. Valtauskonnon opiskelijoilla ei tämänhetkisen lainsäädännön puitteissa ole tällaista valinnanvapautta. Riippumatta lapsen omasta mielipiteestä, kirkkoon kuuluva oppilas on velvollinen osallistumaan valtauskonnon uskonnon opetukseen, sisälsi se uskonnon harjoittamiseksi luonnehdittavia elementtejä tai ei. (Merenmies 2017, 2, 53; Scheinin 2001, 516.)

Uskonnonvapauslain uudistuskomitean ollessa vielä työssään vuonna 2001, Martin Scheinin (2001) esitti Teologisessa aikakauskirjassa näkemyksiään lakiuudistuksen todellisista tavoitteista uskonnon opetuksen suhteen. Hänen näkemyksensä mukaan enemmistöuskonnon edustajat tavoittelivat tuolloin tilannetta, jossa uskonnon opetusta kouluissa ei tarvitsisi enää luonnehtia uskonnon harjoittamiseksi. Tällöin riippumatta oppilaan omasta mielipiteestä, heidät voitaisiin velvoittaa uskonnon opetukseen osallistumiseen. Kun asiaa tarkastelee tästä päivästä käsin, juuri näin näyttäisi kouluissa käyneen. Vaikka uskonnonvapaus on määritelty ihmisoikeudeksi, ei siitä sinänsä seuraa, että

uskontokuntien ja valtion suhde täytyisi järjestää määrättyllä tavalla. Uskonnon harjoituksen tai uskontokuntien kieltäminen tietenkin olisi uskonnonvapauden vastaista. Tästä ei kuitenkaan suoraan seuraa, että julkisen vallan ylläpitämässä kouluissa olisi järjestettävä uskonnon opetusta. (Scheinin 2001, 515–516.)

Usein uskonnon asemaa koulujärjestelmässä perustellaan positiivisen uskonnonvapauden ajatuksella ja sillä, että lapsella on oikeus uskontoon ja uskonnon harjoittamiseen. Tämän tyyppiset argumentit ovat ongelmallisia siksi, etteivät ne huomioi lapsen oikeutta päättää omasta uskonnonharjoittamisestaan, vaan puhuvat siitä ainoastaan aikuisten päätöksenä. Se, että koulu ei ole velvollinen antamaan lapselle kokemuksia uskonnon harjoittamisesta, ei vie pois oikeutta uskonnon harjoittamiseen muulla ajalla esimerkiksi perheen kanssa.

Vuonna 2000 voimaan tullessa Suomen uuden perustuslain 11 §:ssä todetaan erikseen, että kukaan ei ole omatuntonsa vastaisesti velvollinen osallistumaan uskonnon harjoittamiseen (Suomen perustuslaki 1999/11). Tämä vaikutti ja vaikuttaa edelleen kouluissa kysymykseen katsomusaineiden opetuksesta ja sisällöistä. Myös Yhdistyneiden kansakuntien yleismaailmallisessa ihmisoikeuksien julistuksessa on ilmaistu periaate kaikkinaisen uskontoon tai elämäntavoihin perustuvan suvaitsemattomuuden ja syrjinnän poistamiseksi. Tämän voidaan katsoa olevan lähtökohtana katsomusvapaudelle myös koulussa. Lisäksi YK:n Madridin konferenssissa 2001 on annettu suositus, jonka mukaan “kasvatukseen tulee tukea rauhaa, suvaitsevuuutta, toisten yleistä hyväksyntää ja ihmisoikeuksien kunnioittamista ottamalla erityisesti huomioon uskonnon ja elämäntavoihin perustuvan vapaus”. (Salmenkivi ym. 2007, 151, 153.) Muutos katsomusaineiden järjestämiseen on siis tarpeen, jos asiaa tarkastellaan perustuslaillisista ja lasten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

2.4 Uskonnon harjoittaminen koulussa

Jokaisella on Suomessa perustuslain 11 § mukaan uskonnon ja omantunnonvapaus. Se sisältää vapauden ilmaista vakaumuksensa ja harjoittaa uskontoaan sekä toisaalta myös oikeuden olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Lisäksi se pitää sisällään oikeuden olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omatuntonsa vastaisesti. (Perustuslaki 1999/11.)

Uskonnon harjoittamisesta koulussa puhutaan nykytilanteessa yleensä kahdessa yhteydessä. Toisaalta silloin kun pohditaan kysymystä siitä, mikä on uskonnon harjoittamista uskonnon opetuksessa ja toisaalta silloin, kun puhutaan kouluaikana

toteutuvista tilaisuuksista ja tilanteista, joissa on uskonnollista sisältöä. Rajanveto kummassakaan näistä kysymyksistä, tai edes niiden välillä, ei ole aivan yksinkertainen. Uskonnollisten tilaisuuksien osalta kouluissa on ollut keskenään hyvin erilaisia käytäntöjä. Vaikka evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvan oppilaankaan ei tulisi lain mukaan olla velvollinen osallistumaan uskonnollisiin tilaisuuksiin omatuntonsa vastaisesti, saatetaan koulussa käytännössä ohjata koululaisia osallistumaan niihin. Koulun tulee tiedottaa tapahtumista ja niiden sisällöstä (Opetushallitus 2018). Tiedotus uskonnollisesti värittyneitä tilaisuuksia koskien ei kuitenkaan aina toimi kodin ja koulun välillä.

Yksi uskonnonvapautteen liittyvistä ristiriitoja herättävistä asioista koulumaailmassa ovat seurakuntien pitämät päivänavaukset tai muut uskonnon- tai hartauden harjoittamista sisältävät tilaisuudet. Opetushallituksen (2018) ohjeessa perusopetuksen uskonnon ja elämäntutkimustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa ohjeistetaan, että kenenkään ei ole pakko osallistua omatuntonsa vastaiseen toimintaan ja jokaisella on vapaus olla osallistumatta uskonnolliseen tilaisuuteen.

Ohjeessa neuvotaankin, että oppilaan huoltaja ilmoittaa koululle, mikäli oppilas ei osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin (Opetushallitus 2018). Ongelmia perustuslain (1999/11) ja lasten oikeuksien toteutumisessa syntyy, mikäli lapsen huoltaja haluaa lapsen osallistuvan uskonnolliseen tilaisuuteen vasten lasten tahtoa. Lain mukaan huoltaja päättää, kuten muutenkin opetusvelvollisuuden toteutumisesta, myös lapsen katsomusaineiden opiskelusta ja uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta siihen saakka, kun lapsi täyttää 18 vuotta (Perusopetuslaki 1999/628, Opetushallitus 2018).

Perustuslain 6 §:n 2 momenttiin sisältyy syrjinnän kieltö. Sen mukaan ”ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. Samaisen pykälän 3 momentissa todetaan: ”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.” Tämän hetkisten käytäntöjen mukaan perustuslain tulkinta näyttäisi siltä, että alle 18-vuotias lapsi (15-vuotias saa erota uskonnollisesta yhteisöstä vain vanhempien suostumuksella) ei ole itse kykeneväinen päättämään haluaako hän harjoittaa uskontoa vai ei. Nykyinen laki asettaa myös evankelisluterilaiseen tai

ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat lapset ja perheet eriarvoiseen asemaan. Näiden valtauskontojen kirkkoihin kuuluvat lapset eivät saa valita koulussa opiskeltavaksi elämäntietoa. Sen sijaan kirkkoon kuulumattomat, mukaan lukien muihin pienempiin uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvat lapset (tai oikeamminkin heidän huoltajansa) saavat halutessaan valita valtauskonnon opetukseen. (Hokkanen 2014, 23, 26.)

Käytännössä lupakäytännöt ja menettelytavat näiden tilaisuuksien yhteydessä ovat hyvin kirjavia opetuksen järjestäjästä, kouluista ja rehtoreista riippuen. Päivänavaukset ja vastaavat tilaisuudet järjestetään usein juuri uskontotuntien aikana uskonnon- ja elämäntietouden pienryhmien tuntien työjärjestykseen sovittamisesta johtuen. Tällöin syntyy tilanne, jossa tilaisuuteen osallistuvilla oppilailla uskonnontunti sisältää uskonnon harjoittamiseen verrattavaa toimintaa. Toisaalta niille valtauskonnon opetukseen osallistuville oppilaille, jotka eivät osallistu tilaisuuteen, tulisi olla järjestettynä korvaavaa opetussuunnitelman mukaista toimintaa. Ilman huoltajan suostumusta uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen rikkoo oppilaan oikeutta olla omatuntonsa vastaisesti osallistumatta uskonnon harjoittamiseen. Puhuttaessa kouluaihana järjestettävistä uskonnollisia elementtejä sisältävistä tilaisuuksista, tiedottaminen on avainasemassa. Aivan kuten vanhempien tulisi muutenkin tietää mitä koulussa tapahtuu, tulisi heillä olla myös ajantasainen tieto uskonnollisten tilaisuuksien sisällöistä. Sen päätöksen kannalta, osallistuuko lapsi tilaisuuksiin vai ei, ei ole riittävää, että vanhemmilta kysytään vain kerran lukuvuoden (tai jopa koko koulutaipaleen) alussa halukkuudesta osallistua tilaisuuksiin. (Ubani 2010, 82–83; Vahtera & Kuukka 2007, 124–125.)

Eduskunnan oikeusasiamiehelle on tullut lukuisia kanteluita koskien erilaisia uskonnollisia elementtejä sisältäviä kouluelämän tilanteita. Apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen kehottaa vuonna 2014 antamassaan lausunnossa Opetushallitusta tarkistamaan koulujen uskonnollisten juhlien järjestämistä koskevaa ohjeistusta. Hänen mukaansa “kouluissa nykyisessä muodossaan järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ovat ongelmallisia julkisen vallan puolueettomuuden ja uskonnonvapauden sekä yhdenvertaisuuden edistämismääräyksen näkökulmasta.” Puumalainen katsoo, että vaikka tilaisuuksiin osallistuminen olisikin vapaaehtoista, “voivat olosuhteet kokonaisuudessaan tehdä valinnasta näennäisen.” (PeVM 2/2014.)

Syksyllä 2019 tiedotusvälineissä syntyi laaja keskustelu, kun eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen Pasi Pölösen ratkaisussa linjattiin uudelleen sitä, missä koulun juhlatilaisuuksia voi järjestää. Kantelun johdosta tehdyssä selvityksessä todetaan, että koulun yhteisen päättäjäisjuhlan järjestäminen kirkossa ei ole perusopetuslain asetusten mukaista. Eteenkin kun kantelun tapauksessa tilaisuus on ollut luonteeltaan selkeästi uskonnon harjoittamista. Samassa ratkaisussa todettiin jo aiemminkin tehtyjen päätösten mukaisesti, että pelkkä läsnäolo uskonnollisen yhteisön tiloissa ei ole uskonnon harjoittamista. (EOAK/2186/2018.)

Kulttuurin, perinteen ja uskonnon yhteyttä on pohdittu usein sen kysymyksen yhteydessä, millainen uskonnon rooli tulisi olla julkisessa elämässä. Koululaitoksessa tämä näkyy uskonnon opetukseen liittyvien kysymysten lisäksi erityisesti erilaisten juhlatilaisuuksien ja niihin perinteisesti liitettyjen uskonnollisten elementtien yhteydessä. Tällaisia keskustelujen kestoosioita ovat muun muassa kevätjuhlien Suvivirsi tai jouluevankeliumi. Niin Suomessa kuin esimerkiksi naapurimaassamme Ruotsissa kristillisten perinteiden tuomista koulun juhlatilaisuuksiin perustellaan sillä, että se on kulttuuriperinnön erottamaton osa. Suomessa keskustelu asian ympärillä on tiivistynyt usein kysymykseen Suvivirren laulamisesta koulun juhlissa ja erityisesti siihen, onko siinä kysymys kulttuurista vai uskonnosta. Näiden kahden erottaminen määrittely lienee kuitenkin käytännössä monissa yhteyksissä mahdotonta. (Koikkalainen 2010, 56; Sakaranaho 2007b, 13.)

Virsikysymyksen voi ajatella tulevan opetuksen harmaalle alueelle suhteessa siihen, onko kysymyksessä uskonnon harjoittaminen vai pelkästään arvokkaan kulttuuriperinteen vaaliminen. Kiinnostava tapaus tämän suhteen on eduskunnan apulaisoikeusmiehelle 2014 tehty kantelu Suomen Evankelis-luterilaisten Seurakuntien Lapsityön Keskus ry:n järjestämästä Virsivisasta. Sen mukaan visaa oli markkinoitu Opetushallituksen tukemana pidettäväksi peruskoulun 3.-4. -luokkalaisille osana kouluopetusta uskonnon tuntien lisäksi muillakin oppitunneilla. Kuten apulaisoikeusmies Pajuoja ratkaisussaan muistuttaa, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oma määritelmän mukaan virret ovat yhtä aikaa rukousta, julistusta, opetusta, sielunhoitoa ja yhteyden kokemista. Virsivisan harjoittelun koulussa ei katsottu ratkaisussa olevan lain ja opetussuunnitelman asetusten vastaista, mutta koko laajuudessaan rinnastettavissa uskonnon harjoittamiseen. Tästä johtuen siihen osallistumiseen tulee pyytää samanlainen,

riittävän tarkan tiedotuksen kautta saatava suostumus vanhemmilta kuin muihinkin uskonnon harjoittamista sisältäviin koulupäivän aikana toteutettaviin tapahtumiin. (Dnro 2469/4/14.) Vaikka opetushallituksen osuus asiassa liittyy lähinnä yksittäisen opetusneuvoksen harkintakyvyn pettämiseen, on apulaisoikeusmiehen ratkaisu asiassa hyvä muistutus siitä, miten edes opetusalan huippuosaajille uskonnonharjoittamisen rajat eivät ole aina kovinkaan selkeät.

Virsiä laulamisen lähelle tulee kysymys rukoilemisesta osana uskonnon opetusta. Itä-Suomen hallinto-oikeudelle tehtiin 2014 kantelu tapauksesta, jossa ortodoksiuskonnon opetukseen osallistunut oppilas oli kokenut opetuksen itselleen “vieraana ja oman arvomaailman vastaisena”. Opetus oli oppilaan mukaan sisältänyt “ikonin suutelia, polvistumista rukoiluun sekä maan suutelia”. Oppilas oli ortodoksisen kirkon jäsen. Ratkaisu asian suhteen oli se, että koska oppilaan kuuluu lain mukaisesti saada ortodoksiuskonnon opetusta, hän ei saanut valituksessa esitetyn toivomuksen mukaisesti siirtyä elämäkatsomustiedon opetukseen. Perusteluissa päätökselle todetaan, että uskonnon opetus erotetaan lain mukaan uskonnon harjoittamisesta ja “ortodoksiuskonnon opetuksessa ei ole kysymys perustuslain tarkoittamalla tavalla uskonnon harjoittamisesta”. Siihen missä uskonnon harjoittamisen rajat uskonnon opetuksessa menevät, Itä-Suomen hallinto-oikeus ei ota kantaa. (Itä-Suomen hallinto-oikeus 2015.)

Scheinin (2001) huomautti ennen uskonnonvapauslain uudistusta, että luopuminen tunnustuksellisuudesta uskonnon opetuksessa johtaisi myös siihen, ettei uskonnon harjoittamista tarkoittavien tilaisuuksien ja tapahtumien sisällyttämistä koulun opetusohjelmaan voisi enää perustella (Scheinin 2001, 517). Tähän asiaan on uuden uskonnonvapauslain voimaan astumisen jälkeen jouduttu palaamaan useaan otteeseen. Hokkanen (2010) toteaa, että uskonnon harjoittamista sisältävistä tilaisuuksista etukäteen tiedottamisen merkitys on uskonnon vapauden toteutumisen kannalta noussut keskeiseksi.

Perustuslakivaliokunta on myöhemmin katsonut, että uskonnon opetus ei sisällöltään ole perustuslaissa tarkoitettua uskonnon harjoittamista. Oman uskonnon opetuksessa ei lausunnon mukaan ole kysymys hartauteen tai uskontoon johdattamisesta, vaan uskontoon liittyvän tiedon objektiivisesta jakamisesta. Edelleen perustuslakivaliokunnan mukaan opetukseen voi kuitenkin sisältyä elementtejä, jotka liittyvät uskonnon harjoittamiseen, jos nämä liittyvät siihen tiedolliseen ainekseen, jotka mainitaan valtakunnallisesti hyväksytyissä opetussuunnitelmissa. Tällöin esimerkiksi rukous voidaan laskea tällaisen

tiedollisen aineksen opetuksesi, eikä kyse sen mukaan ole uskonnonharjoittamisesta tai kielletystä indoktrinaatiosta. Edelleen koulu voi järjestää oppilaille uskonnollista toimintaa, kuten jumalanpalveluksia tai aamunavauksia. Se ei valiokunnan mukaan ole uskonnon opetuksen asia, vaan koulun yhteistä toimintaa. (Hokkanen 2010, 11–12.) Edellä mainitut näkökannat liittyen uskonnon harjoittamiseen koulussa näyttäisivät olevan keskenään ristiriidassa. Kysymyksiä herättää se, jäävätkö lopulta uskonnon opetuksen sisällöt tunnustuksellisuuden ja uskonnon harjoittamisen suhteen yksittäisten opettajien ratkaisuiksi. Nykyisen lain mukaan opettaja voi pätevöityä opettamaan mitä tahansa katsomusainetta riippumatta omasta vakaumuksesta. Käytännössä opettajan oma vakaumus ja mielipiteet uskontoon liittyvissä kysymyksissä nousevat väistämättä esiin opetustilanteissa.

2.5 Aikaisempi tutkimus

Uskonnon pedagogiikan tutkiminen on Suomessa ollut pitkälti kansallista. Kansainvälistä yhteistyötä ei ole juuri tehty, eikä suomalaisen uskonnon opetuksen kehitystä ole useinkaan verrattu esimerkiksi muualla Euroopassa tapahtuneeseen kehitykseen. Kansainvälistymisen ja ihmisten yhä kiihtyvästi kasvaneen liikkumisen myötä uskonnon opetuksesta on tullut yhä enemmän koulutuspoliittinen kysymys. Myös uskonnonpedagogiikan tutkimukseen on tullut enemmän virtauksia esimerkiksi anglosaksisesta kulttuurista. Esimerkiksi lasten spiritualiteetin ja sen opetukseen ulottuvien käytänteiden tutkimus on vuosituhanteen vaihteen jälkeen tullut myös osaksi suomalaista uskonnonpedagogista tutkimusta ja keskustelua. (Kallioniemi 2005a, 66–69.) Spiritualiteetti osana pedagogiikkaa on kiinnostanut myös opettajaopiskelijoita jo 2000-luvulla. Turun yliopistossa valmistuneessa pro gradu -tutkielmassa Luoto & Toimi (2006) selvittivät spiritualiteetin pedagogisia ulottuvuuksia ihmekertomuksien ja Jerome Berrymanin Godly Play -metodiin pohjautuneen haastattelumallin avulla. (Luoto & Toimi 2006, 26.)

Kirsi Tirri ja Arto Kallioniemi ovat tutkineet luokanopettajien suhtautumista uskonnon opetukseen 1999 tehdyssä tutkimuksessa. Se on toteutettu laajana kvantitatiivisena kyselytutkimuksena luokanopettajaksi opiskeleville eri puolilla Suomea. Tutkimus on asetelmaltaan tämän tutkimuksen kanssa hyvin samansuuntainen, mutta on varmasti perusteltua päivittää nykyisten opiskelijoiden näkemyksiä. Jatkotutkimusmahdollisuuksia pohtiessaan tutkijat lisäksi toteavat

laadullisen haastattelututkimuksen tuovan mahdollisesti syvällisempää tietoa opiskelijoiden käsityksistä sekä mahdollisuuden hermeneuttiseen tulkintaan. (Tirri & Kallioniemi 1999, 67.)

Arto Kallioniemi on vuosituhaten vaihteessa tutkinut sekä helsinkiläisten lastentarhaopettajien että hiukan myöhemmin yhdessä kasvatustieteen opiskelija Mirkka Torpan kanssa tutkinut lastentarhanopettajaksi opiskelevien opettajien käsityksiä uskontokasvatuksesta vuonna 2001 julkaistussa tutkimuksessa. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin edellä mainitussa Tirrin ja Kallioniemen luokanopettajaopiskelijoita käsittelevässä tutkimuksessa. (Kallioniemi 2001.)

Markku Pyysiäinen on vuonna 2000 tehdyssä tutkimuksessaan selvittänyt työssä olevien luokanopettajien kokemuksia ja käsityksiä katsomusaineiden osalta. Pyysiäisen kvantitatiivisella otteella tehdyssä tutkimuksessa on pyritty selvittämään samoja asioita kuin omassa tutkimuksessani. Katsomusopetuksen järjestelyn osalta suurin osa tutkimukseen vastanneista oli ollut sen aikaisen tunnustuksellisen uskonnon opetuksen järjestelmän säilyttämisen kannalla. Eniten vastustusta oli herättänyt uskonnon opetuksen ja elämäkatsomustiedon yhdistäminen yhdeksi yhteiseksi katsomusaineeksi. Uskonnonvapauslain uudistus ja sen mukana tullut katsomusaineiden järjestelyjen muutos perusopetuslakiin on tullut voimaan vasta joitakin vuosia Pyysiäisen tutkimuksen jälkeen. (Pyysiäinen 2000a, 96–97.)

Antti Räsänen (2006) on tutkimuksessaan selvittänyt suomalaisten näkemyksiä peruskoulun uskonnon opetusta koskien. Sen mukaan suomalaiset pitävät uskonnon opetukselle tärkeimpinä perusteluina kulttuurihistoriallisia tekijöitä. Kristinuskon katsottiin olevan osa suomalaista kulttuuria. Myös antropologisiin, yleissivistäviin sekä eettisiin perusteluihin suhtauduttiin jossain määrin suopeasti. Kasteopetukseen pohjautuvat perustelut saivat suomalaisissa vähiten kannatusta. (Räsänen 2006.)

Antti Räsänen ja Martin Ubani ovat osana laajempaa vuonna 2009 julkaistua eurooppalaista selvitystä tehneet tutkimuksen suomalaisten uskontoa opettavien opettajien taustoista sekä heidän opetuksessaan käyttämistä metodeista. Vaikka tutkimuksen tuloksissa ei ole eritelty vastaajista luokanopettajia ja aineenopettajia, se antaa hyödyllistä taustatietoa Suomessa uskontoa opettavista opettajista, heidän asenteistaan sekä työssään käyttämistä metodeista. (Räsänen & Ubani 2009).

Tämän tutkimuksen tematiikkaan liittyen on lähivuosina tehty myös useita opinnäytetöitä. Pyrin omassa tutkimuksessani löytämään aiheeseen sellaisia näkökulmia, jotka tuovat esiin syvällisempiä syitä katsomusaineisiin suhtautumisen takana sekä mahdollisesti myös opiskelijoilta tulevia konkreettisia ehdotuksia tämän monimutkaisen vyyhdin avaamiseen.

2.6 Miten uskonnon ja katsomusaineiden asemaa koulussa perustellaan

Puhuttaessa katsomusaineiden opetuksesta ja uskonnon asemasta koulussa, perustelut liikkuvat usein samojen teemojen ympärillä. Suomalaista uskonnon opetusta tutkittaessa, eri tutkijat ovat tehneet havaintojensa pohjalta erilaisia luokitteluja keskustelussa käytettävistä argumenteista. Esimerkiksi tutkimuksessaan suomalaisten käsityksistä katsomusopetuksesta Antti Räsänen luokittelee uskonnon opetuksen perustelut viiteen kategoriaan: kasteopetus-, kulttuurihistoriallinen-, antropologinen-, yhteiskunnallinen sekä eettinen perustelu. (Räsänen 2007, 84). Muissa tutkimuksissa on noussut esiin esimerkiksi yleissivistykseen sekä suomalaisen yhteiskunnan kasvavan monikulttuurisuuteen nojaavia perusteluita (esim. Kallioniemi 2005b; Pruuki 2009).

Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvien käsityksien luokittelun pohjana on käytetty seitsemän perustelutyypin sisältävää luokittelurunkoa. Se on rakentunut aiempia tutkimuksia ja tämän tutkimuksen haastatteluaineistoa hyödyntäen. Seuraavaksi esitellään nämä kuusi kategoriaa sekä niiden taustalla olevaa tutkimusta.

Kulttuurihistorialliset perustelut ovat tavallisimpia argumentteja puolustettaessa uskonnon asemaa ja opetusta koulussa. Oppilaan johdattamista ympäristönsä kulttuurin tuntemiseen, kehittämiseen ja omaksumiseen pidetään koulun kulttuuritehtävänä. Kristinuskoa pidetään Suomessa kulttuurin olennaisena osana ja siksi myös opetuksen laajana ja tärkeänä osana. Suhtautumalla positiivisesti etenkin kulttuurihistoriallisiin perusteluihin uskonnon opetuksen osalta, suomalaiset haluavat säilyttää juuri nykyisen kaltaisen katsomusopetuksen mallin, jossa oppilaiden tulee saada oman vakaumuksen mukaista uskontokasvatusta (Räsänen 2007, 84). Saila Poulter tarkastelee 2013 tarkastetussa väitöskirjassaan koulun yhteiskunnallista tehtävää erityisesti kansalaisuuden näkökulmasta. Hänen mukaansa tunnustuksellinen evankelisluterilainen uskonnon opetus on ollut historiallisessa mielessä

enemmistöuskonnon ylivallan oikeuttanut säilyttämisen paikka. Toisaalta Poulter toteaa uskonnon opetuksen tarjoavan rakennuspuita reflektiivisen maailmankatsomuksen muodostamiseen ja oman tradition näköisen vastauksen ihmisen tehtävästä maailmassa. Myös Jyri Komulainen (2009) muistuttaa suomalaisuuden ja luterilaisuuden kietoutuvan tiukasti yhteen suomalaisessa tietoisuudessa. Vaikka kirkon monopoliasema on kyseenalaistettu monin tavoin, on luterilainen kirkko edelleen olemassa, vaikkakin viime vuosikymmenet ovat tuoneet sen rinnalle monia muita uskonnollisia ja aatteellisia näkemyksiä. Toisaalta Poulter toteaa suomalaisen uskonnon opetuksen muuttuneen kristilliseen elämänmuotoon sidotun moraalin, luterilaisen opin ja hengellisyyden seuraamisesta lähemmäs moniarvoista, yksilöllisen katsomuksen etsimistä. (Poulter 2013b, 93, 96; Komulainen 2009 12–13.)

Kasvavaan monikulttuurisuuteen pohjautuvat perustelut sisältävät teemoja, jotka ovat nousseet kiihtyvällä tahdilla esiin uskontoa ja koulua koskevassa diskurssissa. Liisa Odiah vetää omassa tutkimuksessaan johtopäätöksen, että monikulttuurisessa yhteiskunnassa oppilas ei voi hahmottaa omaa uskonnollista identiteettiään ilman, että hän olisi jo tietoinen uskonnollisesta moninaisuudesta. Tämän vuoksi uskontojen oppiminen ja uskonnoista oppiminen olisi hedelmällistä aloittaa näkökulmasta, jossa huomioitaisiin uskontojen moninaisuus. Tutkimuksen mukaan opettajien mielestä monikulttuurisen yhteiskunnan uskonnon opetuksen tulisi käsitellä uskontoja enemmän ilmiöinä kuin esimerkiksi oppirakennelmina. Oppilaiden täytyy tulla monikulttuurisessa yhteiskunnassa toimeen eri tavoin ajattelevien ja uskovien kanssa. Odiahin tutkimuksessa kävi ilmi, että oppilaitten jaottelu nykyisien järjestelyjen mukaisesti eri opetusryhmiin katsomuksellisen taustan perusteella lisää opettajien mielestä ristiriitaista ja jopa lisää ennakkoluuloja toisin ajattelevia ja uskovia kohtaan. Aitoa monikulttuurisuutta ja todellista suvaitsevaisuutta uskottiin saatavan aikaan yhteisellä katsomusaineella. (Odiah 2007, 100, 103, 106–107.)

Yhä enemmän uskonnon opetusta perustellaan juuri yhteiskunnan intresseistä käsin. Tällaisten perustelumallien mukaan, pitääkseen yllä eettisiä periaatteita ja sietokykyä uskonnollista erilaisuutta kohtaan, yhteiskunta tarvitsee uskonnon opetusta. Tästä syystä uskonnon opetuksen merkitys tulee yhteiskunnassa korostumaan entisestään. (Kallioniemi 2005b, 25.) Poulter puhuu väitöstutkimuksessaan minuuden diskursiivisesta rakentumisesta. Se tuo hänen

uskontoa saa opettaa. Nykyisen lainsäädännön mukaan opettaja saa omasta vakaumuksestaan ja lähtökohdistaan rippumatta opettaa kaikkia katsomusaineita. (Sakaranaho 2007a, 10, 13.) Tämä ajatus taas sopii varsin huonosti yhteen edellä mainitun tapaisen argumentaation kanssa.

Monissa tutkimuksissa omana perustelunaan esiintyy antropologinen perustelu, eli käsitys siitä, että jokainen ihminen on uskonnollinen. Tämän tutkimuksen haastatteluanalyyseissa tämän tyyppiset näkemykset on liitetty eettisten perustelujen alle. Tällaisissa näkemyksissä uskonnon opetus ja uskuntoon liittyvät kysymykset nähdään lapsen kokonaispersoonallisuuden identiteetin kehittymisen tärkeänä osana. (Räsänen 2007, 84.)

Pedagogiset perustelut nousevat myös ajoittain esille perusteltaessa uskonnon asemaa koulussa. Esimerkkinä pedagogisin perustein tehdystä argumentoinnista oman uskonnon mukaan määräytyvälle järjestämismallille on se, että opetus on parasta aloittaa oppilaalle tutuimmasta katsomuksellisesta pohjasta. Tältä tutulta pohjalta voisi tämän näkemyksen mukaan laajentaa oppimista muiden katsomusten tarkasteluun. Toisaalta on vaikea nähdä, miten nykyinen malli käytännössä parantaa eri katsomusainetunneille osallistuvien oppilaiden välistä vuorovaikutusta. Se näyttäisi suosivan monikulttuurisuutta ikään kuin erillisinä saarekkeina, edistämättä itsessään kulttuurien välistä vuorovaikutusta. (Odiah 2007, 106; Sakaranaho 2007b, 24.)

Toisaalta oman uskonnon opetuksen tavoitteenakin voidaan nähdä uskontojen välisen vuoropuhelun lisääminen. Esimerkiksi islamin opetuksesta puhuttaessa ajatellaan tällaisen oman uskonnon ryhmässä tapahtuvan opetuksen tarjoavan välineitä uskontojen ja yhteisöjen väliseen dialogiin. Lisäksi tällaisen ryhmän ajatellaan tarjoavan turvallisen ympäristön enemmistön ja islamilaisen vähemmistön kulttuurierojen tarkasteluun. (Pauha, Onniselkä & Bahmanbour 2017, 111.) Dialogiopetuksen käsite tulee esille myös uskonnon opetuksen tulevaisuuden linjoja käsittelevässä osuudessa Räsänen (2007) tutkimuksessa opettajaopiskelijoiden näkemyksistä uskonnon opetuksesta. Sen ajatuksena on sallia sekä oppilaan oman uskonnon opetus että muiden uskontojen riippumaton tarkasteleminen. Eri opetusryhmät voisivat oman uskontokunnan keskinäisen opetuksen lisäksi yhteisissä osuuksissa keskustella yhteistoiminnallisessa dialogisessa ympäristössä. Tällaisen mallin tavoitteena olisi, että ryhmät oppisivat

toistensa katsomusten kunnioittamista sekä keskinäistä ymmärtämystä. (Räsänen 2007, 88.)

Poliittiset ja hallinnolliset perustelut ovat usein taustalla eteenkin puhuttaessa opetuksen järjestelyistä kunnissa eri katsomustaustaisten lasten kohdalla. Nykyisessä lainsäädännössä katsomusaineiden opiskeluryhmät määräytyvät sen mukaan mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan oppilaat kuuluvat. Suomen muslimeista vain 10 % on jäseniä jossakin rekisteröityneessä islamilaisessa yhdyskunnassa. Myöskään elämäkatsomustiedon opiskelijat eivät useimmiten edusta mitään tiettyä katsomusta. Tämä näyttäisi tekevän elämäkatsomustiedon opiskelijoista ikään kuin uskonnollisen vähemmistön. Vaikka elämäkatsomustieto ei olekaan uskontoaine, muodostuu sitä opiskelevien oppilaiden nopeasti kasvava joukko yhä useammanlaisista katsomustaustoista tulevista oppilaista. Uskonnonvapauslain jälkeisissä oman uskonnon opetussuunnitelmissa on eroteltu luterilainen, ortodoksinen ja katolinen uskonto. Islamin kohdalla ei tällaista erottelua uskontoperinteen sisällä tehdä, vaan muslimeille järjestetään lain mukaisten reunaehtojen täytyessä vain yhdenlaista “yleisislamin” opetusta. Tämä johtaa usein siihen, että muslimiperheen lasta ei haluta laittaa koulussa uskonnon opetukseen ollenkaan. Kaikki myös viittaa siihen, että tämän kaltaiset ongelmatilanteet tulevat jatkossa entisestään lisääntymään. (Sakaranaho 2007b, 17–21.) Tilannetta erityisesti islamin opetuksen kannalta on kuitenkin helpottanut vuonna 2007 alkanut islamin aineenopettajien pedagoginen ja aineenhallinnallinen opetus (Pauha, Onniselkä & Bahmanbour 2017, 111).

Tarkasteltaessa uskonnon opetusta eri puolilla maailmaa ja Eurooppaa, on huomionarvoista, että mahdollisia malleja järjestelyille on lukuisia muitakin. Esimerkiksi Ranskassa ja Yhdysvalloissa noudatetaan valistuksen ajalta peräisin olevaa sekularismin periaatetta, jossa uskonto on kokonaan poistettu koulusta. Katsomusaineiden opetus on muuallakin kuin Suomessa omiaan herättämään suuria tunteita sekä poliittisia-, ideologisia-, pedagogisia ja teologisia eturistiriitoja. Tutkimuksessaan hollanninkielisessä Belgiassa Heinonen & Kallioniemi (2014) toteavat, että aivan kuten Belgiassa, myös Suomessa uskonnon opetuksen uudistus on osoittautunut eri sidosryhmien väliseksi kamppailuksi, jossa kilpaillaan siitä, kenellä on eniten vaikutusvaltaa poliittiseen päätöksentekoon. Kasvatuksen ja pedagogiikan näkökulma jää tällöin helposti vähälle huomiolle, vaikka juuri niiden pohjalta käytävää tutkimustietoon

pohjautuvaa keskustelua tarvittaisiin katsomusaineiden opetuksen kehittämiseksi tulevaisuuden kansalaisten tarpeita ja arvoja vastaavaksi. (Heinonen & Kallioniemi, 2014, 126–127.)

Uskonnon harjoittamiseen ja uskontoon liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat myös argumentteja jotka esiintyvät usein keskustelussa uskonnon asemasta suomalaisessa peruskoulussa. Näitä teemoja on tarkasteltu laajasti edellisissä luvuissa. Kuten Schweitzer (2007, 25–26) muistuttaa, väite siitä, että lapsella on oikeus uskontoon, on suhteellisen uusi. Samaan aikaan lapsikeskeinen ajattelu kasvatuksessa on lisääntynyt ja lasten näkökulmaa opetuksessa on alettu korostamaan muiden aineiden tavoin myös katsomusaineiden opetuksessa. Yhdenvertaisuuden tavoitteiden vahvistuessa ja ihmisoikeuksien korostuessa, ymmärrys vakaumuksen ja uskonnon vapauden arvosta on maailmassa jatkuvasti voimistunut. Oikeuden uskoa tai olla uskomatta voi saada itselleen lähtökohtaisesti vain silloin, jos on itse valmis antamaan myös toisille ihmisille saman oikeuden. (Sorsa 2017, 224–225 .)

3 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutettiin laadullista tutkimusparadigmaa käyttäen. Tutkimuksen aineisto kerättiin teemoitetuilla ryhmähaastatteluilla syksyllä 2016. Tutkimukseen osallistuneet opiskelijat olivat haastatteluhetkellä Helsingin yliopiston katsomusaineiden didaktiikan kursseilla. Haastateltavia oli yhteensä yhdeksän. Tässä luvussa käydään läpi tarkemmin tutkimuksen toteutusta ja tarkoitusta.

3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esille niitä käsityksiä, joita tulevilla luokanopettajilla on uskonnon asemasta koulussa. Uskontoa tarkastellaan yhtäältä katsomusaineiden opetuksen ja opiskelun kannalta sekä toisaalta laajempaan koulussa vaikuttavana kulttuurisena ilmiönä. Tutkimus pyrkii selvittämään millaisia perusteluja opiskelijat esittävät uskontoa koskevien käsitystensä tueksi. Perusteluja heijastellaan aikaisempaan tutkimukseen, kirjallisuuteen sekä uskonnon aseman perustelua erittelevään luokittelurunkoon, joka on osittain aineistolähtöinen ja osittain rakentunut aiempien tutkimusten pohjalta (ks. Kallioniemi 2005b, Lyhykäinen 2007, Odiah 2007, Polter 2013a, Räsänen 2007, Sakaranaho 2007b, Tirri & Kallioniemi 1999). Toisena tavoitteena oli selvittää, miten luokanopettajaopiskelijat näkevät uskonnon harjoittamisen koulussa. Näitä näkemyksiä vertailtiin paitsi uskonnonpedagogisiin tutkimuksiin, myös perusopetusta koskeviin lakeihin ja laintulkintoihin.

Tutkimuksen tärkeimmät kysymykset ovat:

1. Millaisia kokemuksia luokanopettajaopiskelijoilla on katsomusopetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta koulussa koululaisena ja opettajana?
2. Millaisia perusteluja luokanopettajaopiskelijat käyttävät puhuessaan uskonnon asemasta koulussa nyt ja tulevaisuudessa?
3. Millaisia käsityksiä luokanopettajaopiskelijoilla on uskonnon harjoittamisesta koulussa?

3.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä ryhmähaastattelu mahdollisti keskustelevan otteen uskonnon opetukseen ja harjoittamiseen liittyvistä teemoista haastateltavien opiskelijoiden kanssa. Haastattelu oli lisäksi teemoitettu kolmen aikadimension mukaisesti niin, että se mahdollisti saamaan kuvan haastateltavien käsityksistä menneestä, nykyhetkestä sekä tulevaisuudesta katsomusopetusta koskien.

Keskusteluluonteisissa haastatteluissa pyrin selvittämään opiskelijoiden kokemuksia katsomusaineopetuksesta sekä sitä, minkälaisen järjestelyn he itse näkisivät mielekkäimpänä tulevassa opettajan ammatissaan. Erityisesti olin kiinnostunut siitä, millä tavoin haastateltavat näitä näkemyksiään perustelevat. Lisäksi haastatteluissa käytiin läpi uskonnon harjoittamiseen ja siihen liittyvään lainsäädännön problematiikkaa koulun kannalta. Haastattelun kysymysrunгон pohjana käytin Tirrin ja Kallioniemen (1999) tutkimuksessa käytettyä lomaketta (Tirri & Kallioniemi 1999.)

Ryhmähaastattelun suurimpia etuja aineistonkeruun muotona ovat joustavuus ja muuntautumismahdollisuudet haastattelutilanteessa. Tutkija voi ohjata tilannetta haluamaansa suuntaan niin, että se vastaa sitä mitä tutkimuskysymyksissä halutaan selvittää. Haastattelijä pystyy kontrolloimaan tilannetta jossa haastattelu tehdään. Esimerkiksi sellaista tilannetta ei pääse helposti syntymään, jossa johonkin kysymykseen ei saada vastausta lainkaan. (Jyrinki 1977, 11–12.) Tämän tutkimuksen kannalta metodin valikoituminen osoittautui onnistuneeksi. Opettajaopiskelijoilla oli aiheesta paljon sanottavaa, ja keskustelut soljuivat haastattelutilanteissa luontevasti eteenpäin, teemoittelun ja haastattelurungon pitäessä kuitenkin samalla haastattelujen rakenteen kasassa.

3.3 Kokemukset ja käsitykset tutkimuksen kohteena

Tutkimuskysymyksissä puhutaan opettajaopiskelijoiden käsitysten selvittämisestä katsomusaineiden suhteen. Kognitiivinen termi käsitys kuvaa ihmisten ajattelua jonka kohteena ovat abstraktit ilmiöt ja tapahtumakulut. Niiden syntyminen on psykologinen prosessi, jossa aiemmin opittuja lähikäsitteitä liitetään käsitteen ominaisuuksia. Tuottaessaan vastauksia haastattelutilanteessa, haastateltava konstruoi kokemuksiaan ja olemassa olevia käsitteitä ja käsityksiään jatkuvasti yhdistelemällä ja luomalla uusia mielikuvia. Haastattelujen vastaukset, kuten käsitysten muodostuminen, ovat siis aina tilannesidonnaisia. Ne ovat sidottuja aikaan ja paikkaan sekä toisaalta siihen, miten haastateltava reagoi muiden esittämiin ajatuksiin ryhmähaastattelutilanteessa. (Kallioniemi 2000, 26; Kallioniemi & Torppa 2001, 13.)

Laadullisen haastattelututkimuksen tekemisessä on tärkeää yrittää ymmärtää muita ihmisiä ja heidän ajatuksiaan. Tutkittavaa ilmiötä pyritään kuvailemaan ja ymmärtämään mahdollisimman hyvin. (Eskola & Suoranta 2000, 15.) On syytä myös pitää mielessä koko tutkimusprosessin ajan, miten tutkija oma tausta ja

kokemusmaailma vaikuttavat laadullisen aineiston tulkintaan. Laadullisessa tutkimuksessa ei lähtökohtaisesti etsitä tilastollisia eroja aineistosta tai tutkimuskohteena olevien yksilöiden välillä. Poikkeukset ja erilaisuudet suhteutetaan tutkimuskohteena olevaan kokonaisuuteen. Kvantitatiivisesta tutkimuksesta poiketen poikkeuksia ei aineistossa ole, vaan kaikki vastaukset ovat osa tutkimustulosta sellaisenaan. (Alasuutari 1995, 38–41.)

3.4 Haastattelut

Tutkimuksessa haastateltavat luokanopettajaopiskelijat osallistuivat kaikki haastatteluhetkellä Helsingin yliopiston katsomusaineiden didaktiikan kurseille. Kurssi oli jaettu kahteen osaan, josta ensimmäiseen yhteiseen osaan osallistuivat kaikki. Toinen osa oli jaettu evankelis-luterilaisen uskonnon ja elämänskatsomustiedon didaktiikan ryhmiksi, joista opiskelijat valitsivat toisen, jota halusivat opiskella. Opiskelijat ilmoittautuivat tutkimushaastatteluun vapaaehtoisesti kurssin luennolla kiertävään listan välityksellä. Kaikki haastatteluun ilmoittautuneet osallistuivat kurssin evankelis-luterilaiseen osaan. Yksi haastateltavista osallistui molempiin osiin. Haastateltavia oli lopulta yhdeksän.

Kaikki tutkimuksessa haastatellut opiskelijat olivat omana kouluaikana osallistuneet evankelis-luterilaiseen uskonnon opetukseen, eikä heillä näin ollen ollut juurikaan kokemusta elämänskatsomustiedon opiskelusta koulussa. Haastateltavilla oli kuitenkin kesken katsomusaineiden didaktiikan kurssi, joten jokin kosketuspinta jokaisella haastateltavalla myös katsomusaineiden opettamiseen oli. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli saada selville tulevien luokanopettajien näkemyksiä katsomusopetuksesta tulevaisuudessa. Tästä syystä tässä tutkimuksessa puhutaan pääosin katsomusaineopetuksesta yläkäsitteenä alakoulun katsomusaineista ja niiden järjestelyistä.

Tutkimukseen haastatellut yhdeksän luokanopettajaa oli jaettu kolmeen kolmen hengen ryhmään. Jokaisessa kolmessa haastatteluryhmässä oli kaksi naisopiskelijaa ja yksi miespuolinen opiskelija. Haastateltavista seitsemän oli jäsenenä jossakin uskonnollisessa yhteisössä. Heistä kolme oli ollut tai on edelleen aktiivinen oman yhteisönsä toiminnassa. Kaksi haastateltavista ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Kaikki haastateltavat olivat käyneet peruskoulua Suomessa välillä 1985 - 2011. Tutkimusraportissa kaikkien

haastateltavien nimet on muutettu yksityisyyden suojaamiseksi. Seuraavaksi esittelen lyhyesti haastatteluryhmät ja niiden jäsenet.

Ensimmäisen ryhmän jäseniin viitataan tuloksissa lyhenteellä R1. Ryhmään kuuluivat Jukka, Sanna ja Elina. Jukka on aloittanut peruskoulun pääkaupunkiseudulla 1998. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen ja on ollut seurakunnassaan useamman kerran isosena ja isoskouluttajana. Jukka kuului haastatteluhetkellä edelleen kirkkoon. Sanna on käynyt peruskoulua Uudellamaalla vuodesta 2000. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen ja osallistui opettajankoulutuksen laaja-alaisissa opinnoissaan sekä evankelis-luterilaisen uskonnon että elämäkatsomustiedon didaktiikan kursseille. Sanna ei ole minkään uskonnolliseen yhteisön jäsen. Elina on aloittanut peruskoulun pääkaupunkiseudulla vuonna 1985. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen. Elina ei ole minkään uskonnolliseen yhteisön jäsen.

Toisen haastatteluryhmän vastauksiin viitataan tuloksissa lyhenteellä R2 haastateltavan nimen perässä. Ryhmään kuuluivat Ilkka, Niina ja Kaisa. Ilkka on aloittanut peruskoulun pääkaupunkiseudulla vuonna 2001. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen. Ilkka oli haastattelun aikana evankelis-luterilaisen kirkon jäsen ja hän on ollut isosena. Hän on ollut kirkon toiminnassa mukana 3-4 vuotta. Niina on käynyt peruskoulua pääkaupunkiseudulla ja aloittanut vuonna 2002. Hän on osallistunut koulussa ev.lut. -uskonnon opetukseen. Niina oli haastatteluhetkellä evankelis-luterilaisen kirkon jäsen ja hän oli tuolloin ollut neljä vuotta aktiivinen seurakunnan isos- ja musiikkitoiminnassa. Kaisa on käynyt peruskoulua Itä-uudellamaalla vuodesta 2000. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen. Kaisa kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta ei ole aktiivinen.

Kolmannen haastatteluryhmän vastauksiin viitataan tulososiossa lyhenteellä R3 haastateltavan nimen perässä. Ulla on käynyt peruskoulua Päijät-Hämeessä ja aloittanut sen vuonna 2001. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen. Ulla kuului haastatteluhetkellä evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta ei ollut yhteisössä aktiivinen. Joonas on käynyt peruskoulua pääkaupunkiseudulla ja aloittanut vuonna 1994. Hän on osallistunut koulussa evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen. Joonas kuului haastattelun aikana evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Terhi ei halunnut kaikkien taustatietojensa

näkyvän tutkimusraportissa. Hän kuului haastatteluhetkellä kirkkoon, mutta ei ollut toiminnassa aktiivinen.

Tutkimusta varten tehdyt haastattelut tehtiin suljetussa rauhallisessa ryhmätyötilassa siten, että paikalla oli haastattelijan lisäksi aina yksi kolmen hengen ryhmä kerrallaan. Pyrkimyksenä oli luoda haastatteluihin keskusteleva ja luottamuksellinen ilmapiiri. Haastattelujen pituudet olivat 40–50 minuuttia. Haastattelut äänitettiin ja tallenteet litteroitiin jälkepäin. Jokainen haastateltava täytti haastattelun alussa lyhyen kyselyn, jossa selvitettiin haastattelun kannalta relevantteja taustoja kunkin haastateltavan kohdalta. Haastattelu teemoittui tutkimuskysymysten mukaisesti kolmeen pääteemaan.

1. Kokemukset katsomusaineista koululaisina, opiskelijoina ja opettajina.
2. Näkemykset ja perustelut uskonnon asemasta ja opetuksesta.
3. Käsitteet uskonnonharjoittamisesta koulussa.

3.5 Aineistoanalyysi

Tutkimuksen aineistona käytettiin litteroituja ryhmähaastatteluja. analyysissa käytetty luokittelurunko muodostui osittain aineistosta nousseiden teemojen pohjalta ja osittain aiemmissa tutkimuksissa hyödynnettyjen perustelukategorioiden avulla (ks. Kallioniemi 2005b, Lyhykäinen 2007, Odiah 2007, Polter 2013a, Räsänen 2007, Sakaranaho 2007b, Tirri & Kallioniemi 1999). Kaikki kolme haastattelua käytiin systemaattisesti läpi useaan kertaan nostoen esille eri aihealueita ja teemoja, joihin opiskelijoiden näkemykset katsomusaineopetuksen osalta näyttivät pohjautuvan. Kuten aikaisemmassakin tutkimuksessa tästä aihealueesta (ks. Kallioniemi 2005b, Odiah 2007), myös tämän tutkimuksen aineistoa analysoidessa, esiin nousi nopeasti muuttuneeseen yhteiskuntaan, globaaliin ajatteluun, uskonnolliseen identiteettiin sekä kasvavaan monikulttuurisuuteen liittyviä perusteluja. Nämä teemat näyttivät painottuvan opiskelijoiden vastauksissa huomattavan paljon. Yhdistelmänä tämän tutkimuksen aineistosta nousseiden teemojen sekä aiemmista tutkimuksista (Kallioniemi 2005b, Lyhykäinen 2007, Odiah 2007, Polter 2013a, Räsänen 2007, Sakaranaho 2007b, Tirri & Kallioniemi 1999) poimittujen perustelujen kanssa muotoutui analyysiä varten seuraavanlainen luokittelurunko asiasanoineen:

1. KULTTUURIHISTORIAALLISET PERUSTELUT: kulttuuri, yleissivistys, perinteet, kirkon asema yhteiskunnassa, muut historialliset syyt, kansallisidentiteetti.
2. KASVAVAAN MONIKULTTUURISUUTEEN POHJAUTUVAT PERUSTELUT: Globalisaatio, (uskonnollinen) identiteetti maailmankansalaisena, monikulttuurisuus, väestörakenteen kehitys, suvaitsevaisuus, ekumenia, uskontojen ja kulttuurien välinen vuoropuhelu.
3. EETTISET PERUSTELUT: uskonnollisuus, katsomus, tunnustuksellisuus, vakaumus (oppilaat, opettajat, vanhemmat), perhe, koti, moraalit, etiikka ja arvot.
4. PEDAGOGISET PERUSTELUT: uskontojen oppiainesisällöt, ET:n oppiaineen asema ja sisällöt kouluissa, kasvatus ja kehitys, uskonnollisen- ja tieteellisen tiedon suhde.
5. POLIITTISET JA HALLINNOLLISET PERUSTELUT: hallinto, opetusjärjestelyt, resurssit, opettajien koulutus ja poliittiset syyt.
6. OIKEUKSIIN JA VELVOLLISUUKSIIN LIITTYVÄT PERUSTELUT: (positiivinen- ja negatiivinen-) uskonnonvapaus, ihmisoikeudet, valinnanvapaus, ajatuksenvapaus, tasa-arvo, syrjintä (diskriminointi), oikeudenmukaisuus ja epäoikeudenmukaisuus, eri katsomusaineiden (ET:n, enemmistö- ja vähemmistöuskontojen) opiskelijoiden asema kouluissa ja kunnissa.
7. USKONNON HARJOITTAMISEEN LIITTYVÄT PERUSTELUT: (ei)uskonnon harjoittamista, (ei)hartaudenharjoitusta, uskonnonvapauslain perustuslain ja perusopetuslain tulkinta.

4 Tulokset

Tutkimusaineistosta esiin nostetut tulokset on jaoteltu haastattelukysymysten ja luokittelukategoriassa eriteltyjen perustelutyyppejen mukaisesti. Tärkeimmät tulokset esitellään tiivistetysti pohdintaluvussa.

4.1 Haastateltavien kokemukset katsomusaineista koululaisena ja opettajana

Kaikkia haastateltavia pyydettiin haastattelujen aluksi kuvailemaan omia koulukokemuksiaan katsomusopetuksen osalta. Yhtä lukuun ottamatta kaikki yhdeksän haastateltavaa olivat osallistuneet koulussa evankelisluterilaiseen uskonnon opetukseen. Opetusta ja oppitunteja kuvailtiin muun muassa rauhallisiksi, mystisiksi, helpoiksi, yleissivistäviksi, tarinapohjaisiksi sekä historiaan ja eri uskontojen esittelemiseen painottuvaksi. Haastateltavilla oli myös kouluajaltaan kokemuksia uskonnon harjoittamisesta opetuksessa. Useampi haastateltavista muisteli, että uskonnontunneilla ja ruokailun yhteydessä rukoihtiin, luokassa pidettiin yhteistä suojelusenkeliä ja hartaushetkiä. Vaikka perusopetusta ollaan Kallioniemen (2005) ja Murtorinteen (1995) mukaan vuoden 1952 opetussuunnitelman jälkeen oltu viemässä pois päin kirkon kasteopetuksesta, korostaen koulun uskonnon opetuksen omaleimaisuutta, on 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla peruskouluun käynneillä haastateltavilla edelleen kouluajoistaan runsaasti tunnustukselliseen kasteopetukseen viittaavia kokemuksia.

Osalla haastateltavista oli myös kokemuksia koulusta opettajana. Ensimmäisessä haastatteluryhmässä kaksi haastateltavaa kertoivat kokeneensa eri uskontojen ja kulttuurien välisiä yhteentörmäyksiä koulumaailmassa. Elina ja Jukka kertovat kokemuksistaan muslimioppilaita opettaessaan. Jukka kertoo kokevansa uskonnon hyvin araksi aiheeksi ja joutuneensa hankaliin tilanteisiin kun puhe on kääntynyt uskontoon viittaaviin aiheisiin kuten uuden paavin valintaan tai Kalevalaan. Oppilaat olivat vedonneet oman uskontonsa monoteistisyyteen ja kieltäytyneet osallistumasta aiheen käsittelyyn.

Islamin opetus herätti verrattaen paljon keskustelua omista koulu- ja opetuskokemuksista puhuttaessa. Ryhmässä kaksi Kaisalla oli kokemus, että muslimioppilaat valitsivat islamin opetuksen sijasta elämäkatsomustiedon koska kokivat, että islaminopetus tai opettajat eivät vastanneet heidän odotuksiaan. Toisaalta hän epäili, että tämä ratkaisu voisi olla maahanmuuttajataustaisille oppilaille helpompi järjestely. Kuten Sakaranaho (2007b) toteaa, juuri pätevien

opettajien hankkiminen vähemmistöuskonnon opetukseen on ollut monille opetuksenjärjestäjille haasteellista. Jamisto (2007) muistuttaa, siirryttäessä oman uskonnon opetuksen malliin vuoden 2003 jälkeen, pienryhmäuskontojen opettajia ei aluksi koulutettu lainkaan. Haastateltavien kokemuksissa näkyy myös se, miten koulussa näkyy myös oppilaiden ajatus oman uskontonsa erityisyydestä verrattuna ympäröivään valtauskonnosta ja kulttuurista kumpuavaan perinteeseen. Sakaranahon (2007b) mukaan tilanne johtaa usein siihen, ettei muslimiperheen lasta haluta laittaa opetuksen järjestäjän uskonnon opetukseen lainkaan. Mikään ei hänen mukaansa myöskään viittaa siihen, että tilanne olisi tulevaisuudessakaan helpottumassa nykyisen kaltaisilla järjestelyillä.

Haastatteluissa esille tuli joitakin tilanteita, joissa haastateltavan oman vakaumuksen on koettu hankaloittavan opettajan työtä. Kahdessa haastatteluryhmässä nousi esille tilanteita, joissa opettajana toimiessaan haastateltavat olivat kokeneet ahdistavaksi. He kertoivat joutuneensa puhumaan uskonnosta vanhempien kanssa tai opettamaan oppilaille oman vakaumuksensa vastaisia asioita. Vastauksissa näkyi olevan vahvana vierauden tunne ja haluttomuus edes joutua työssään tilanteisiin, jossa omaa vakaumustaan joutuu selittelemään oppilaille tai heidän vanhemmilleen. Sakaranahon (2007b) mukaan erityisesti pienryhmäuskontojen piirissä uskonnon ajatellaan olevan osa ihmisen koko elämää ja siksi opettajankin tulisi olla itse elävänä esimerkkinä opettamastaan uskonnosta. Tätä taustaa vasten ei ole varmasti aivan epätodennäköistä, että tällaisia tilanteita tulee haastateltaville vastaan myös tulevassa työssään. Toisin päin käännettynä myös opettajien tulisi ymmärtää, että he ovat koulussa sen tavoitteisiin sitoutuneina opettajina, eivät oman uskonnollisen yhdyskuntansa edustajina (Sakaranaho 2007b).

Uskonnollisen- ja tieteellisen tiedon sekoittuminen katsomusopetuksessa puhutti useita haastateltavia. Toisessa haastatteluryhmässä Niina kertoi hämmennyksestään kouluaikana opeteltaessa Raamatun henkilöiden nimiä. Hän kertoi, miten Raamatun kertomukset menivät uskonnon tunneilla sekaisin kirkkohistorian merkkihenkilöiden kanssa. Kolmannessa ryhmässä kaikki haastateltavat kertoivat muistikuvista, että Raamatun kertomuksia olisi käsitelty uskonnon tunneilla totuutena. Matiaksen muistikuvissa kertomukset käsiteltiin ilman että niiden alkuperää tai totuudellisuutta olisi arvioitu. Vaikka hän ei omien sanojensa mukaan puhuisikaan aivopesusta, kriittiseen ajatteluun ei hänen

mukaansa kannustettu. Matias vertasi vielä uskonnon tunnilla tapahtuvaa opiskelua toisiin oppiaineisiin, joissa uskonnon tunneilla käsitellyistä asioista oli kerrottu eri tavalla. Vuoropuhelua ei hänen mukaansa oppiaineiden välillä ollut. Tirri & Kallioniemi (1999) muistuttavat, että uskonnon sisällöt poikkeavat luonteeltaan useimmista muista peruskoulussa opiskeltavista oppiaineista. Heidän mukaansa juuri uskonnollisen ja tieteellisen tiedon suhteen selittämisen luokanopettajat ovat kokeneet aiemmankin tutkimuksen mukaan vaikeaksi.

Kouluaikana järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet sekoittuivat haastateltavien vastauksissa muuhun koulunkäyntiin. Näyttää siltä, että monissa vastauksissa tilaisuuksissa esiintyvää uskonnon harjoittamista ei opetus- ja oppimiskokemuksissa osattu pitää erillään varsinaisesta katsomusopetuksesta. Ensimmäisessä ryhmässä Jukka muisteli omia kokemuksia koko koulun joulukirkoista virsineen ja pappien saarnoineen, jotka järjestettiin kouluaikana. Hän toteaa tällaisen aktiviteetin tuntuvan tunnustukselliselta. Kolmannessa ryhmässä Ulla muisteli seurakunnan järjestämiä aamunavauksia, joissa rukoiltiin kädet ristissä. Hänen mielikuvissaan näiden tilaisuuksien luonne oli hyvinkin tunnustuksellista. Kuten Ubani (2010) muistuttaa, kouluaikana järjestettävistä uskonnollisia elementtejä sisältävistä tilaisuuksista puhuttaessa, tiedottaminen on avainasemassa. Vahtera & Kuukka (2007) lisäävät, että vanhemmilla ja oppilailta tulisi olla ajantasainen tieto uskonnollisten tilaisuuksien sisällöistä.

4.2 Haastateltavien perusteluja näkemyksistään uskonnon asemasta koulussa ja opetuksessa

Seuraavaksi esittelen, kuinka luokanopettajaopiskelijat perustelivat näkemyksiään uskonnon asemasta koulussa ja opetuksessa haastattelussa kerätyssä aineistossa. Haastattelut toteutettiin kolmen hengen ryhmissä. Tavoitteena oli saada aikaan keskustelevaa otetta ja vuorovaikutusta haastateltavien välille turvallisessa tilassa. Pyrkimyksenä oli, että kaikki haastateltavat toisaalta pääsivät sanomaan näkemyksensä eri teemoihin, mutta toisaalta saivat myös virikkeitä teemoihin toisten haastateltavien vastauksista. Tästä syystä seuraaviin lukuihin on nostettu yksittäisten haastatteluvastauksien lisäksi autenttisia vastauksia ja dialogeja haastattelutilanteista. Näkemysten perustelun analysoinnissa hyödynnän aiemman tutkimuksen ja tästä haastatteluaineistosta nousseiden uuden tyyppisten argumenttien pohjalta tekemääni luokittelukategoriaa.

4.2.1 Kulttuurihistorialliset perustelut

Uskonto asemoidaan yhteiskunnallisessa keskustelussa suomessa usein vahvasti osaksi yleissivistykseen kuuluvaa kulttuurista ja historiallista pääomaa. On selvää, että monissa yhteyksissä uskontoa ja kulttuurisia ilmiöitä on mahdotonta erottaa toisistaan. Seuraavassa tarkastellaan haastateltavien näkemyksiä ja perusteluja koskien uskontoa koulussa kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta.

Ensimmäisessä haastatteluryhmässä keskusteltiin uskonnollisten juhlien ja kouluaikana tehtävien kirkkokäyntien mielekkyydestä ja suhteesta kulttuurihistorialliseen perintöön ja kansalliseen identiteettiin.

Elina (R1): Jos on toisii uskontoja mihin ei sitte kuulu pääsiäinen, ei kuulu joulu tai nää, Tommoset on mun mielestä vähän hankalampia, koska jos on tarkoitus luovia tyylikkäästi ja olla hermostuttamatta ketään ni sehän on vähän ongelmallista. Vaikka uskonnon opetus ei saa olla tunnustuksellista, me ollaan nyt Suomessa ja meil on valtion uskonto.

Jukka (R1): Mikä on niinku yleissivistystä ja tunnustuksetonta tai tunnustuksellista? Mul tulee mieleen, et sit kumminkin tuli joulu. Sit kaikki viedään kuitenkin joulukirkkoon. Et siel on ihan varatut ajat, että koko koulu tulee tohon aikaan ja tossa on noi ja noi luokat ja näin.

Opiskelijoiden näkemykset olivat pitkälti linjassa Räsänen (2007) ja Komulaisen (2009) tutkimusten kanssa siitä, että kristinuskoa ja sen perinteitä pidetään olennaisena osana suomalaista kulttuuria ja täten tärkeänä perusopetuksen osana. Kuten Hokkanen (2010) muistuttaa, perustuslakivaliokunnan päätöksen mukaan koulu voi järjestää oppilaille uskonnollista toimintaa, kuten jumalanpalveluksia tai aamunavauksia. Sen mukaan se ei tällöin ole uskonnon opetuksen asia, vaan koulun yhteistä toimintaa. Haastateltavien vastauksesta on nähtävissä, että heidän käsitystensä mukaan opetuksen ja muiden uskonnollisten tilaisuuksien erottuminen toisistaan ei ole laisinkaan itsestään selvää.

Kysymys tradition ja uskomusten kulttuurihistoriallisesta arvosta heräsi, kun ensimmäisessä ryhmässä keskusteltiin Kalevalan käsittelystä kouluopetuksessa. Jukka kertoo tilanteesta, jossa muslimiopiskelijat luokassa olivat osoittaneet, etteivät he ole halukkaita osallistumaan Kalevalaa koskevaan opetukseen vakaumuksellisista syistä. Tilanne tuntui hämmentävän, koska Jukka ja muut haastateltavat eivät yhdistäneet Kalevalaa uskontoihin vaan pitivät sitä vain suomalaisen kulttuuritradition muotona. Siihen tutustumisella nähtiin olevan yleissivistävä merkitys osana opiskelua. Haastateltavien ajattelu näyttäisi olevan myös samansuuntaista kuin Poulterin (2013b) havainto siitä, että uskonnon opetus on ollut historiallisessa mielessä enemmistöuskonnon ylivallan oikeuttanut säilyttämisen paikka. Jukan kuvailemassa tilanteessa näkyy eri kulttuuritaustasta

ja uskontotraditiosta tulevien oppilaiden suhtautuminen heille vieraaseen kulttuuriseen ilmiöön.

Jukka (R1): Tää Kalevalahan on periaattees ihan niinkun huuhaa-teos uskontonäkökulmasta. Eihän täl oo niinkun mitään painoarvoa uskonnolle. Täähän on ihan vaan niinkun...

Elina (R1): Kansalliseepos.

Jukka (R1): Juuri! Siis ohan se niinkun traditionaalisesti ja kulttuurisesti arvokasta, mut ne niinku käsitti sen mun mielestä ihan täysin väärin ja löi siinäkin jarrut kiinni.

Elina (R1): Tota mä oon muuten miettiny justiin [...] Et missä se niinkun raja menee? Jos koulu on yleissivistävä laitos ja sillä on nää pedagogiset velvollisuutensa, mut sitte ku ollaan niinku tollai. Mistä kaikesta voi kieltäytyä siis sen oman uskontonsa nimissä?

Tulevaisuuden katsomusopetuksessa haastateltavat haluaisivat tuoda esiin uskonnon liittymistä arkipäivän asioihin ja ympäröivään todellisuuteemme. Vaikka yleissivistävää tietoa maailman uskonnoista ja katsomusperinteistä pidetään tärkeänä globaalistuvassa maailmassa, useissa vastauksissa toisaalta näkyi myös se Innasen (2006), Kallioniemen (2005b) ja Murtorinteenkin (1995) toteama tosiasia, että suomessa kristinuskolla on erityinen asema kulttuurihistoriallisesti ja tuo asema tulisi säilyttää myös mahdollisessa kaikille yhteisessä katsomusaineessa.

Jukka (R1): Se on kumminkin tavallaan lasten sivistämistä, et okei on olemas kirkkoja mitkä näyttää tältä, missä tehdään tämmösiä asioita, mis on ton näkönen pappi kel on vihreet liperit kaulassa ja niin edelleen. Mä todellakin arvostan ja pidän arvossa sitä, et viedään ja sivistetään ja näytetään.

Sanna (R1): Ehkä historiallisesti ja kulttuurisesti kristinuskko [tulisi painottua yhteisessä katsomusaineessa] sit jos ollaan Suomessa.

Niina (R2): Voi pohtii kans syitä ja seurauksii. [...] Et kun kristinuskko on esimerkiks Suomes suurin uskonto, ni miten se näkyy meillä jotenki arkipäiväses elämäs.

Kaisa (R2): Kaikkii noit juhlijuttui ja sitä kirkon vuotta voi tutkia. Ihan samalla tavalla ku miten nyt vaa ihan normaalia vuottakin miettii. Et osin niis on ihan samat tapahtumat ja ne kaikki oikeesti liittyy ehkä kirkkoon. Mut että just sitä niinku kattoo, et mitä ne tapahtumat on ja mihin ne liittyy ja miten ne näkyy arjessa ja miten ne näkyy ehkä kotona.

Ilkka (R2): Jotenkin niinku arkiesimerkit on niin klassikoita niinku kaikki nää, et miks meil on tällanen lippu ja miks on seittämän päivää viikossa.

Terhi (R3): Ihmisten pitää tietää muista kulttuureista tai niiden uskonnoista, uskontojen historiasta, mitä eteenkin nyt tarvitaan tällä hetkellä monikulttuurisessa maailmassa.

Ulla (R3): Mä oon itse asias aika samaa mieltä Terhin kassa siinä suhteessa, et uskonnot on osa kuitenkin niinku kulttuuria. Mä näen, et uskonnon opetus jossain määrin on niinku tärkeitä. On tärkeit tietää eri uskonnoista ihan siitäki syystä, et sitte tavallaan oppii tuntee sitä kautta sitä sen maan tapoja ja kulttuuria ja tämmöstä.

Toisaalta vastauksissa näkyy Poulterinkin (2013a) tekemä havainto siitä miten uskonnon opetuksen ajatellaan tarjoavan rakennuspuita reflektiivisen

maailmankatsomuksen muodostamiseen ja oman tradition näköisen vastauksen ihmisen tehtävästä maailmassa. Myös Jyri Komulainen (2009) muistuttaa suomalaisuuden ja luterilaisuuden kietoutuvan tiukasti yhteen suomalaisessa tietoisuudessa. Luterilaisuuden piirteistä ja kristillisestä kulttuurihistoriasta halutaan pitää ainakin jossain määrin kiinni myös tämän tutkimuksen haastateltavien vastausten perusteella.

Useimmilla haastatelluista oli jo muotoutunut mielipide siitä, millaisin järjestelyin katsomusaineita tulisi tulevaisuudessa opettaa. Näitä näkemyksiä myös perusteltiin kulttuurihistoriallisista lähtökohdista käsin.

Matias (R3): Mul on käsitys tai mielipide olemassa. Se ois yks yhteinen katsomusaine, jossa tota opetettais niinku eri uskontoja tai niihin uskontoihin liittyviä piirteitä.

Ulla (R3): Mä ehkä kallistun kans just tohon yhteiseen katsomusaineeseen. Vähän niinku saman lailla mietin kun Matias just, että on hyvä tietää uskonnoista ja just et vaik ei niin syvälle päästäiskään, ni just niinku pintatasolla.

Haastateltavien ajatuksia yleissivistävämmästä katsomusopetuksesta tulevaisuudessa tukevat myös Kallioniemen (2007) tutkimuksen johtopäätökset joiden mukaan useimmissa Euroopan maissa näkyy trendi, jossa uskonnon opetus on erkanemassa perinteisestä katekeettisesta kirkollisesta profiilistaan kohti yleissivistävämpää yhteiskunnallisia taitoja ja laajaa maailmankatsomuksellista sivistystä tarjoavaksi oppiaineeksi. (Kallioniemi 2007, 101, 109.)

4.2.2 Kasvavaan monikulttuurisuuteen pohjautuvat perustelut

Haastateltavien keskustellessa nykyisistä katsomusaineiden opetuksesta ja järjestelyistä, nousi esiin näkemyksiä, jotka liittyvät nykyiseen muuttuvaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja kansainvälistymiseen. Toisessa ryhmässä syntyi keskustelu Suomen eri alueiden asemasta osana globalisaatiota sekä niiden välisistä näkemyseroista katsomusaineiden järjestelyistä keskusteltaessa. Opiskelijat pohtivat myös sitä, miten ajatukseen mahdollisesta kaikille yhteisestä katsomusaineesta suhtauduttaisiin eri puolilla maata. Keskustelussa nousi esille myös se, miten ihmiset niin Suomesta kuin muualtakin maailmasta liikkuvat yhä enemmän ja tulevat näin kosketuksiin itselleen vieraiden kulttuurien kanssa.

Kaisa (R2): Kokeilut ei voi koko Suomen laajuisia ehkä välttämättä olla.

Ilkka (R2): Niin ja sit kuitenkin se vois olla se et tehtäis nyt jossain Helsingissä kokeilu. Ja sitte yritä ny johonki Peräsinäjoelle tai jonnekki Kainuuseen, jonnekki tavallaan kauas. Mä ajattelen tälleen, että sitä niinku syvää kristillisyyttä ja tämmöstä, ni sitä on jossain muualla ku pääkaupunkiseudulla paljon, koska pääkaupunkiseudulla on niin liberaalia tää porukka muutenki. Niin pitäis olla ympäri Suomee niit kokeiluja mun mielestä.

Kaisa (R2): Ja sekin on kyl hyvä pointti, et eihän kaikki suomalaiset niinku kautta maan näe minkäänlaista tarvetta tolle (yhteiselle katsomusaineelle), koska jossain Nuorgamis,

ni ei siel oo mitään muslimeit. Ei kaikis kaupungeis vieläkään oo niit eri uskontoja niinku välttämät yhtään näkyvillä.

Niina (R2): Kyl Nuorgamissaki eletään muuttuvassa maailmassa.

Kaisa (R2): Niin eletään. Kyl mä niinku tiedostan. On neki varmaan oikeesti niinku fiksui, mut niinku omassa arjessaan.

Ilkka (R2): Niin ja sun pitä tiedostaa, et me kuitenkin ollaan kasvettu tällases niinku liberaalikuplassa ja eletään pääkaupunkiseudulla. Et tottakai maailma muuttuu.

Niina (R2): Mut kyl mä koen, et jokasel ihmisel on aika mont kuplaa. Ja tosi moni matkustaa nykyään. Matkustaminen on tavallaan ihan kaikille mahdollista.

Ilkka (R2): Niin, sit ku matkustaa, ni erona niihin muihin ihmisiin et sit pitää tietää niistäkin uskonnoista.

Tässä asiassa opiskelijoiden näkemykset tuntuvat olevan linjassa Odiahin (2007) johtopäätösten kanssa siitä, että monikulttuurisessa yhteiskunnassa oppilas ei voi hahmottaa omaa uskonnollista identiteettiään ilman, että hän olisi jo tietoinen uskonnollisesta moninaisuudesta. Hänenkin tutkimuksessaan opettajat katsoivat, että monikulttuurisen yhteiskunnan uskonnon opetuksen tulisi käsitellä uskontoja enemmän ilmiöinä kuin esimerkiksi oppirakennelmina. Uskonnoista oppiminen olisi hedelmällistä aloittaa näkökulmasta, jossa huomioitaisiin uskontojen moninaisuus.

Monissa haastateltavien vastauksissa näkyi ajatus siitä, että muiden kulttuurien ja uskontojen tuntemus auttaa hahmottamaan myös sitä kulttuuria missä itse elää. Sen nähtiin vankentavan omaa asemaa ja identiteettiä maailmankansalaisena. Näkemykset ovat samansuuntaisia Kallioniemen (2005) havainnon kanssa. Hänen mukaansa yhteiskunta tarvitsee uskonnon opetusta pitääkseen yllä eettisiä periaatteita ja sietokykyä uskonnollista erilaisuutta kohtaan.

Elina (R1): Ja kulttuurien tuntemus [...] uskontojen tuntemus, että sä voit ylipäätään ymmärtää kulttuureja, ni sun täytyy niinkun olla tietone toisista uskonnoista ja miten ne niinku asiat käsittelee [...] Riippumatta, että minkälaiseen tulokseen tulee vakaumuksensa suhteen, niin ne on niinku sellasia elämän peruskiviä, et niihin on vaan hyvä rakentaa ja helppo rakentaa paljon. Siis sitä omaa identiteettiä ja omaa ylipäänsä näkemystä maailmasta.

Sanna (R1): Ja just se suvaitsevaisuus sen kautta, et opetettais oikeesti eri uskontoja. Et ymmärtäis niit muita kulttuureja ja sit toisaalta kans, et ymmärtäis tätä kulttuuria mis me eletään, koska kristinuskolla on siis todella iso vaikutus siihen, et mimmosta niinkun tää maailma meidän ympärillä täl hetkellä täällä Suomessa on.

Haastateltavilla tuntui olevan vahva käsitys, että niin oman kuin muidenkin uskontojen tuntemus myös lisää suvaitsevaisuutta. Yksi ryhmien keskusteluissa toistunut teema oli Suomen asema maailmassa ja se, miten tärkeä osa eri kulttuurien tuntemista ja ymmärtämistä uskonnot ja maailmankatsomukset ovat.

Tällainen ajattelu muistuttaa Pouterin (2013a) käsitettä minuuden diskursiivisesta

rakentumisesta. Poulterin tavoin haastateltavat tuntuvat pitävän tärkeänä, että ympäröivän yhteiskunnan muuttuessa, staattisen identiteettikäsityksen rinnalle muodostuu monipuolinen kuva kulttuurisesta monimuotoisuudesta maailmassa.

Elina (R1): Haluisin kasvattaa ihmisiä, jotka ajattelee, et jaaha minä uskon tähän. Tämä on niinkun minun juttuni, mutta sinä uskot tuohon ja se on ihan yhtä ok. Että tässä sovussa elämme ja et ei tästä nyt tarvi tappelemaan ryhtyä.

Sanna (R1): Ja sit just se suvaitsevaisuus sen kautta, et opetettais oikeesti niinkun eri uskontoja. Et ymmärtäis niit muita kulttuureja. Ja toisaalta kans, et ymmärtäis tätä kulttuuria mis me eletään, koska kristinuskolla on siis todella iso vaikutus siihen mimmosta tää maailma meidän ympärillä täl hetkellä täällä Suomessa on.

Ulla (R3): Uskonnot on osa kuitenkin kulttuuria. On tärkeit tietää eri uskonnoista ihan siitäki syystä, et sitte tavallaan oppii tuntee sitä kautta sitä sen maan niinku tapoja ja kulttuuria ja tämmöstä.

Kokemus globalisaatiosta sekä kansainvälisyys ja Suomen monikulttuuristuva väestörakenne näkyi myös monissa vastauksissa. Ryhmissä pohdittiin myös sitä, millä tavalla katsomusaineiden opetusjärjestelyillä voisi reagoida muuttuvaan tilanteeseen tulevaisuudessa. Haastateltavien näkemykset näyttäisivät muistuttavan Odiahin (2007) tutkimuksen tuloksia. Siinäkin opettajat näkivät oppilaitten jaottelun nykyisien järjestelyjen mukaisesti ristiriitaisena. Sen katsottiin jopa lisäävän ennakkoluuloja toisin ajattelevia ja uskovia kohtaan. Siinä, kuten tämänkin tutkimuksen vastauksissa, kaikille yhteisellä katsomusaineella uskottiin saatavan aikaan aitoa monikulttuurisuutta ja todellista suvaitsevaisuutta.

Jukka (R1): Meil on yhä enemmän monikulttuurisuutta Suomessa niin kun on kaikis muissakin maissa. Ja globalisaatio koko ajan tapahtuu. Et internetin avulla kaikki on mahdollista. Kaikki on saatavilla ja maailma menee enemmän sekasin. Et mä oon joskus niinkun päässäni miettiny, et kun oli se Baabelin torni mikä sit tempastiin alas ku ihmiset sai sen tornin taivaaseen asti. Ja globalisaation myötä me saadaan rakennettuu se Baabelin torni uudestaan, koska kaikki on periaattees linkitetty kaikkiin.

Elina (R1): Kyllä mä ottaisin sen (katsomusopetusmallin), että ne ois kaikki yhdessä siinä. [...] Mitä enemmän eri uskontojen edustajia, sen parempi, koska sit ne lapset vois sillee esitellä sitä omaa.

Ilkka (R2): Kyl se (yhteinen katsomusopetus) ois loppujen lopuks mun mielest hyvä juttu, et nytki kun tää Suomikaan ei oo enää sellanen et tääl on 95% ev.lut.-uskonnon harjottajia. [...] Globalisaatio ja tämmönen näin etenee. Koko ajan törmää uskonnon harjottajiin, jotka on jotain muut ku niinku evlutteja.

Terhi (R3): Pitää opettaa ehdottomasti toisten kunnioittamista, toisten uskontojen kunnioittamista, et se on tärkeintä.

4.2.3 Eettiset perustelut

Haastatteluista nousevien näkemysten perusteluiden luokittelussa eettisten perustelujen alla on vakaumukseen liittyvät perustelut. Monissa haastateltavien

puheenvuoroissa näkyy sen kaltainen ajatus, että niin opettajan kuin oppilaankin vakaumus on niin henkilökohtainen asia, että sitä ei ole koulumaailmassa sopivaa välttämättä edes ottaa esille, saati sitten alkaa kyseenalaistamaan. Kysyttäessä nykyisen oman uskonnon opetuksen eduista, opetuksen eettisyyteen ja vakaumukseen liittyvät näkökulmat nousivat pinnalle toisen ja kolmannen ryhmän keskusteluissa. Toisaalta opiskelijoiden vastauksissa näkyy myös Sakaranahon (2007b) suuntaista ajattelua siitä, että uskonnon ajatellaan olevan osa ihmisen koko elämää. Siksi opettajankin tulisi olla itse elävänä esimerkkinä opettamastaan uskonnonosta. Itselle vieraan uskonnon käsittelemisessä ja opettamisessa koetaan epävarmuutta.

Elina (R1): On esimerkiksi sekä muslimitaustasii, mut varmaan löytyy ihan yhtä paljon kristinuskon tai muitakin uskontokuntia, jotka ei esimerkiksi halua, että heidän lastaan tulee opettaa islamistiseen henkeen ja pitää olla niinkun uskossa islamilainen tää itse, tai muslimi tää opettaja.

Niina (R2): Jos puhutaan uskonnosta, ni sit se on jollain tapaa henkilökohtasta ja jokasella on oma käsityksensä siitä et mitä se on.

Ilkka (R2): Ehkä se sitte jos olis niinku jotain noita moraalisia ja eettisiä kysymyksiä ni sitte se, et voi peilata omaan uskontoon ja sit ei ainakaan tuu mitään sellasia, että sun uskonto on väärä, että meidän uskonnos vastataan tähän kysymykseen paremmin.

Matias (R3): Vähän on sellanen ilmapiiri, että tota on helpompi olla sitte ikään kun hiljaa ja sanomatta mitään jos on niinkun vahvemmin usko.

Terhi (R3): Nyt mun mielest mennään toiseen ääripäähän, että ei saa ollenkaan mitään ikään kun uskonnollista opettaa. Ja sit luennoillakin puhuttiin, että jos opettaja on uskonnollinen, et hän ei sais myöskään tuoda sitä (esiin), et ikäänku siitä on muodostumassa sellanen kielletty aihe.

Matias (R3): Ääripäät on niinku huonoja tässäkin, että taas joku joka tosi kovasti usko, ni ei oo sekään hyvä vaihtoehto. Ei oo hyvä vaihtoehto tuoda sitä liikaa esille.

Terhi (R3): Olisinko esimerkiksi minä oikea henkilö opettamaan islamia? Tai ateisti opettamaan ja jakamaan omia näkemyksiä lapsille ev.lut. -uskonnossa? [...] Onko oikein esimerkiksi, että sellanen opettaja joka ei usko ollenkaan, joka on myös tuonut oman ateistisen näkökulmansa, opettaa sitten uskontoa. Koska sellasiakin on niin, että hei toi on satua, höpö höpö. Sitten hän opettaa uskontoa.

Haastateltavat kantoivat huolta henkisyuden säilymisestä osana opetusta riippumatta siitä, minkälainen katsomusaineiden järjestely tulee tulevaisuudessa olemaan. Katsomusaineita pidettiin tärkeinä juuri eettisten ja moraalisten kysymysten pohdinnan kannalta myös siinä tapauksessa, että kaikki opiskelisivat jonkinlaista yhteistä katsomusainetta. Tässä opiskelijoiden näkemykset tulevat lähelle Räsänen (2007) tuloksia opettajaopiskelijoita tutkivan tutkimuksen kanssa. Siinäkin uskonnon ja katsomuskasvatuksen olennaisena tehtävänä nähdään eettinen kasvatus.

Elina (R1): Paitsi et siel on se jumalakäsitys, ni siis tätä, et miten rakentuu hyvä elämä. Siitä riippumatta, että minkälaiseen tulokseen tulee vakaumuksensa suhteen, niin ne on sellasia elämän peruskiviä, et niihin on vaan hyvä rakentaa [...] Koska vakaumuksia on niin erilaisia, niin toi hengellisyys tai ne puolet, niitä mä painottaisin.

Sanna (R1): ET:ssä on tosi hyvää, et se on tavallaan niist lapsista lähtösin ja niinku yritetään tuoda se enemmän niitten maailmaan. Koska mul ei ainakaan oo muistikuvia et sitä ois hirveesti niinkun tuotu meidän maailmaan. niin kun just sanoit et on nää kaikki hyvät arvot jotka on helppo löytää uskonnosta.

Osa haastateltavista piti myös tärkeänä sitä, että lapsella on mahdollisuus löytää tai säilyttää oma uskonnollinen identiteettinsä vaikka jossain vaiheessa siirryttäisiinkin kaikille yhteiseen katsomusopetukseen. Myös opettajan vakaumuksella katsotaan tulevaisuudessakin olevan vaikutusta siihen, miten lapset ja heidän vanhempansa suhtautuvat katsomusopetukseen. Haastateltavien ajattelu vaikuttaisi näiltä osin olevan samansuuntainen Komulaisen (2013) kanssa. Hänen mukaansa uskontoa ei pidä pyrkiä sekularististen näkemysten mukaisesti piilottaa yhteiskunnassa, vaan positiivisen uskonnon vapauden ajatuksen mukaisesti uskontojen vaikuttavuutta ja näkyvyyttä ei pidä rajoittaa.

Ikka (R2): Mut sit pitää vaan olla tarkkana ettei sano et mihin lasten pitäis, tai oppilaiden pitäis uskoa. Niin tavallaan, et jos saadaan uskontotieto, ni ne on sillai niinku että minun lapsestani ette tee muslimia.

Kaisa (R2): Mä en ehkä näe, että siin yleises uskontotiedos vois tapahtua se, että jos meil on niit oman uskonnon tunteja, ni jonkinlainen sellanen uskonnollinen identiteetti on mahdollista syntyä. Koska must ainakin nykyään tuntuu silt, et kaikki kodit vastustaa uskontoa.

Jukka (R1): Uskontoon [oppiaineena] on tosi vaikee saada semmosta tartuntapintaa. Se vaikeus oli mulla ehkä myös siellä opettajuudessa. Se on niin veteen piirretty viiva, et mitä saa tehdä ja mitä ei saa tehdä. Ja sit jotenkin uskonto on must tosi arka aihe. Et jos sä siihen sanot mielipidettä johonkin suuntaan, ni vasemmalta sua kehutaan ja oikeelta sua lyödään.

Oppilaiden perhetaustan sekä sieltä tulevan vakaumuksen ja uskonnollisen kasvatuksen nähtiin vaikuttavan katsomusopetukseen myös tulevaisuudessa. Tällainen ajattelu muistuttaa niin kutsuttua antropologista perustelua, jossa uskontoon liittyvät kysymykset ja uskonnon opetus nähdään lapsen identiteetin ja kokonaispersoonallisuuden kehittymisen tärkeänä osana. (Räsänen 2007, 84.)

Sanna (R1): Niin ja se voi olla just sitte ku miettii, et aika usein noi jotka on tota mieltä, ni on just niit vanhempia ihmisiä jotka on ehkä saanu tosi kristinuskollisen koulutuksen ja perhekasvatuksen. Et sitte ehkä uus voi pelottaa, mut sit just koulu voi tuoda sitä näkökantaa, et tällasii (muuta katsomuksia) on ja ne ei oo pelottavii asioita. Et niinkun nekin kannattaa suurimmaks osaks hyviä arvoja.

Terhi (R3): Sitten hyvin uskonnollisesta perheestä tulevat lapset, esimerkiksi islam-oppilaat, nehän saavat kotoa sen uskonnollisen kasvatuksen kuitenkin ja opetuksen. Eli ne ketkä haluavat erityisesti sitä että uskontoa, omaa uskontoa opetetaan, niin heille opetetaan kotona kuitenkin.

4.2.4 Pedagogiset perustelut

Pedagogiikkaan liittyvissä käsityksissä erityisesti uskonnollisen tiedon luonne ja katsomusaineissa käytettävät oppimateriaalit olivat keskusteluissa esillä.

Uskonnon oppiaine nähtiin erilaisena muihin oppiaineisiin nähden. Eettisten ja moraalisten kysymysten pohdinta liitettiin useissa kommentteissa uskonnon oppiaineeseen. Toisaalta näitä kysymyksiä ei nähty yksinomaan uskontoon liittyvinä, vaan niiden käsittelyn katsottiin kuuluvan koulussa muihinkin yhteyksiin. Tirri & Kallioniemi (1999) tekivät samantyyppisiä havaintoja tutkiessaan luokanopettajien näkemyksiä uskonnon oppiaineen luonteesta. Uskonto nähtiin muihin oppiaineisiin verrattuna erilaisena tiedollisen sisältönsä kannalta. Tuolloinkin oppiaineen sisältöjen nähtiin poikkeavan luonteeltaan useimmista muista peruskoulussa opiskeltavista oppiaineista. Juuri uskonnollisen- ja tieteellisen tiedon suhteen selittämisen luokanopettajat kokivat vaikeaksi.

Ilkka (R2): Matematiikas voidaan sanoa, et yks plus yks on aina kaks, mut sit ku uskonnons niinku nää käsitteetki, ne niinku muuttuu ajan saatossa ja tälle.

Kaisa (R2) : Ehkä sil taval se (uskonto) eroaa (muista oppiaineista), et se kuitenkin pohjautuu niinku jollain tasol uskomuksiin. Et ne ei oo sellasii niinku realipohjasii. Uskonnons on kuitenkin se, että se tietopohja ja historia, ni siihen liittyy jossain määrin uskomuksiakin ja sellast mikä ei oo ehkä totta. Tai sit on, en tiedä.

Haastateltavat kertoivat tutustuneensa yliopiston katsomusopinnoissa eri-ikäisiin oppikirjasarjoihin. Oppimateriaalin nähtiin muuttuneen enemmän eettisiin ja moraalisiin kysymyksiin painottuvaksi. Opiskelijat kertoivat huomanneensa oppimateriaalien sisältöjen olleen vielä 2000-luvun alussa enemmän vakaumuksellisiin sisältöihin painottuvaa. Tätä havaintoa tukee Kallioniemen (2005) toteamus siitä, että uskonnon opetuksen muuttuminen käsitteen tasolla “oman uskonnon opetuksiksi” oli lähinnä lakitekkinen. Sen ei tuolloin katsottu aiheuttavan erityisiä muutoksia käytäntöön ja periaatteisiin uskonnon opetuksen osalta. Käsitteen muutos uuden uskonnonvapauslain yhteydessä merkitsi lähinnä lainsäädännöllistä vahvistusta vallinneeseen tilanteeseen.

Matias (R3): (Katsomusaineiden didaktiikkakurssilla) tutustuttiin niihin tällä hetkellä alasteella käytös oleviin oppikirjoihin ja verrattiin niitä johonkin tohon 2000-luvun alun oppikirjoihin niin onhan se muuttunu. Et siel niinkun paljon enemmän korostuu etiikka ja moraalii ja niihin liittyvät kysymykset. Kun taas sitte niin 10 tai 15 vuotta vanhois oppikirjoissa oli viel jonkin verran esimerkiks Raamatun kertomuksii.

Ulla (R3): Siel ryhmäs katottiin niit ussan kirjojakin ni siel oli just ennen kaikkia siis iha virsiäki. Ja seki kirja mis ne virret oli siel niinku takana, ni ei se ollu mun mielest just hirvee vanhakaan. Et se oli ehkä 2009 tai et se oli tosi sillee suht uuskin.

Haastatelluilla luokanopettajaopiskelijoilla oli paljon ehdotuksia

katsomusaineiden pedagogisiin ja kasvatuksellisiin sisältöihin tulevaisuudessa.

Useat haastateltavista pitivät tärkeänä, että opetuksen sisältö pyrkii jonkinlaiseen

yleissivistävään ja neutraaliin otteeseen. Kuten Kallioniemen (2007) tutkimuksesta käy ilmi, tässä suhteessa haastateltavana olleet opiskelijat olivat tutkimusten mukaan yleiseurooppalaisessa linjassa. Useimmissa Euroopan maissa trendi on sen suuntainen, että uskonnon opetus on erkanemassa perinteisestä katekeettisesta kirkollisesta profiilistaan kohti yleissivistävämpää yhteiskunnallisia taitoja ja laajaa maailmankatsomuksellista sivistystä tarjoavaksi oppiaineeksi. Toisin kuin vielä Pyysiäisen (2000) tutkimuksessa, jossa uskonnon opetuksen ja elämäkatsomustiedon yhdistäminen yhdeksi yhteiseksi katsomusaineeksi herättivät luokanopettajaopiskelijoissa laajasti vastustusta, lähes kaikki tähän tutkimukseen haastateltavat suosivat lasten katsomusopetusta yhteisessä ryhmässä erillisten oman uskonnon mukaan määräytyvien opetusryhmien sijaan. Vastauksissa näkyy konstruktivistinen ajatus lapsesta oman maailmankuvansa ja henkisen identiteettinsä muodostajana. Kuten Räsänen (2006) tutkimuksessa, kasteopetukseen pohjautuvan opetuksen suuntaista ajattelua ei opiskelijoiden vastauksissa juuri esiinny.

Sanna (R1): Koulussa uskonnon opetus vois olla niinkun sen verran neutraalia, et kaikki pystyis löytämään sieltä eri vaihtoehtoja ja näkökulmia ja pohtimaan sit sen avulla niinkun omaa uskoaan ja ajatuksiaan, et mihin suuntaan sitä halua viedä.

Elina (R1): Mun mielestä ois erityisen tärkeätä, että kaikkia uskontoja esitellään, pääuskonnot. Että tuleeko ne nyt sitte tosiaan vasta yläasteella vai miten tää nyt oikein meni. Ja, että onks se, että ala-asteella vaan niinkun siellä on tätä ihmisenä kasvamista.

Kaisa (R2): No ehkä jotenki silleen, et enemmän tutkitaan niit asioit niiden asioiden ulkopuolel sillee objektiivisesti tutkitaan niit niinku ne ois jonku kuplan sisällä.

Jukka (R1): Mun mielestä se on niinku tärkeätä ja esimerkiks seki, et kaikki vietäis kattomaan et miltä näyttää synagoga esimerkiks. Mun mielest sekin ois täysin järkevää ja erittäin hyvää kulttuuria, paljon parempaa ku se, että näytetään kuvia luokassa, ja siel on tämmöstä ja tommosta.

Ilkka (R2): Niin sehän on tosiaan niin et historia ja etiikka nehän on tavallaan semmosii niinku tietopohjasi, ainakin se historia, ni siit voi vetää paljon. Sit just ihan vaik kertoa senkin, et miten niinku kirkossa ja sitte tottakai muissa uskonnoissa toimitaan tällä hetkellä ja mihin ne usko.

Matias (R3): Yks yhteinen katsomusaine, jossa opetettais eri uskontoja tai niihin uskontoihin liittyviä piirteitä. Ja sit siellä ois myös etiikka ja moraali vahvasti esillä, joita vois käydä läpi myös eri uskontojen näkökulmasta. Ja varmasti osa opetuksesta voitais kuitenkin sitten hajauttaa niinku sen oman uskonnon opetukseen. En tiedä kuinka iso osuus, mutta pieni ainakin.

Myös painotukset eettisten kysymysten pohdintaan katsomusaineen sisällöissä tulivat esille useissa puheenvuoroissa. Useissa vastauksissa voidaan nähdä kriittinen suhtautuminen uskonnon asemaan oppiaineena. Eettisiä kysymyksiä halutaan koulussa käsiteltävän laajemmin kuin vain uskontoon liittyvänä asiana.

Sanna (R1): Kaikki samaan (opetusryhmään) ja sitten uskontoihin sellanen historiallinen ja tieteellinen näkökulma ja sitten ET: sta ottaisin mukaan siihen sellasta eettisten ongelmien pohdintaa.

Niina (R2): Ei mun mielest etiikkaa ja moraalii ei voi käsitellä vaa uskonto tunnil. Se täytyy olla myös varmaa kaikis aineis mukana.

Jukka (R1): Pitäiskö tavallaan tuoda kokonaan yks uus oppiaine seuraavassa opsis lukkariin? Ku ala-asteellahan on hirveesti sellast niinkun silsasalsaa. Esimerkiks Kiva-koulu on erittäin hyvä esimerkki siitä, et taas niinku tulee ylhäältä joku uus juttu, mut sit se ei mahukkaan mihinkään lukkariin. Niin mitäs jos tuotais yks tämmönen uus niinkun oppiaine, mut se oliski vähän niinku tyhjä palkki. Ja se olis semmonen mis on kaikki samassa. Ja siel oli moraalioppia, siel ois ne kivakoulut, ehkä just vähän niitä ET- juttuja, samalla ihan tietosta ryhmäytymistä. Et tuotais tämmösii perusjuttuja, mitkä pitäis todellaki olla jokases koulussa mukana. Se olis niinku yks tavallaan oppiaine, tunnustukseton. Siel puhuttais just moraalaa ja empatiaa, sympatiaa toisen näkökulmasta. Miltä minusta tuntuu. Ja ympättäis just kaikki nää Kiva-koulut ja muut, mitkä kuitenkin joku jossain kohtii taas päättää, et ne pitää saada ni mukaan.

Matias (R3): Tärkeämpää olisi opettaa tietoa eri uskonnoista sillee suht tasasesti. Plus niinku etiikasta ja moraalista. Niiden opettaminen ei vaadi sitä niinkun yhden uskonnon kautta asioiden opettamista, vaan kyl niit voi opettaa sille ihan yleisestikin, tai sit hyödyntää kaikkii eri uskontoja.

Ulla (R3): On hyvä tietää niinku kaikista uskonnoista tasasesti. Eikä välttämät pelkästään eniten meidän valtauskonnosta.

Terhi (R3): Tarviiks sitä uskonnon opetusta olla? Et siis ylipäättänsä, et miks ei voi vaan olla etiikan opetusta ja tarviiks sitä olla niin paljon? Voisko uskontoa olla osana historian opetusta kuitenkin? Että sit uskontojen historiasta opetettais.

Pedagogisena mallina katsomustunneille haastateltavat toivat useassa kohdassa esiin keskustelevan otteen katsomusopetuksessa. Tällainen ajattelu tulee lähelle dialogiopetuksen käsitettä. Se on nähty yhtenä tulevaisuuden opetusmallina myös Räsänen (2007) tutkimuksessa. Siinä ajatuksena on, että eri opetusryhmät voisivat oman uskontokunnan keskinäisen opetuksen lisäksi yhteisissä osuuksissa keskustella yhteistoiminnallisessa dialogisessa ympäristössä. Tällaisen mallin tavoitteena olisi, että ryhmät oppisivat toistensa katsomusten kunnioittamista sekä keskinäistä ymmärtämystä.

Matias (R3): Jos ja kun pystyy luomaan hyvän ilmapiirin, ni kyl mä näen sen aika isona mahdollisuutena, et siel samassa luokassa on eri uskontokuntien oppilaita. Koska sit on mahdollisuus kertoa ehkä omaan uskontoon liittyvist tavoista ja tavallaan sitä kautta synnyttää erilainen oppimisympäristö. Et se ei oookkaan kovin opettajajohtonen välttämättä, vaan et se ois aika sellanen oppilaslähtöinen.

Niina (R2): Ois hyvä jos semmonen keskusteleva ilmapiiri syntyis. Se, et uskonnot keskustelee ja käsitykset keskustelee, ni se mun mielest kuulostaa silt, et siin ehkä muodostuis enemmän sellast pohdintaa ja käsityksiä omast maailmankatsomuksesta ku siit, et sanotaa, et opetetaan vaan omaa uskontoa.

4.2.5 Poliittiset ja hallinnolliset perustelut

Politiikkaan ja hallinnollisiin kysymyksiin liittyvistä käsityksistä eniten painottui keskustelu mahdollisesta tulevaisuudessa toteutuvasta yhteisestä katsomusaineesta. Kuten vastauksistakin kävi selville, tämä teema oli ollut paljon

esillä katsomusaineiden didaktiikan kurssin luennoilla. Kuitenkin useimmat haastateltavat kertoivat tämänhetkisen tilanteen tuntuvan sekavalta. Aivan selkeää käsitystä ei myöskään ollut siitä, mitä asian suhteen on jo päätetty. Uskonnonvapauslain muutoksen yhteydessä tehdystä perusopetuslain muutoksesta “tunnustuksen mukaisesta uskonnon opetuksesta” “oman uskonnon opetukseen” oli ensimmäisessä ryhmässä jäänyt sekava käsitys. Sekavan käsityksen syntyminen tuntuu ymmärrettävältä, kun vertaa sitä Sakaranahon (2007a) ja Kallionimen (2005a) toteamuksiin. Heidän mukaansa vuoden 2003 lakimuutoksen ei katsottu aiheuttavan erityisiä muutoksia käytäntöön ja periaatteisiin uskonnon opetuksen osalta. Käsitteen muutos uuden uskonnonvapauslain yhteydessä “tunnustuksen mukaisesta uskonnon opetuksesta” “oman uskonnon opetukseen” merkitsi lähinnä lainsäädännöllistä vahvistusta vallinneeseen tilanteeseen.

Jukka (R1): Toi on mun mielestä niinkun todella sekavaa.

S: Joo on siit puhuttu, mut tuntuu just et aika hiuksenhieno ero. Just et se tunnustuksellisuus nyt on niinkun ollu kiellettyä. Niin tuntuu et lähinnä se on vaan se, et okei no ei lauleta virsiä, et muutetaan vähän niinku uskonnon kirjan lauluja. Ja jotenkin must tuntuu, et toi on ehkä vähän jääny puolitiehen.

Elina (R1): Tosta tulee sellanen olo, että hmm, mitä tällä nyt tarkotetaan, että oman uskonnon mukainen vai tunnustuksellinen.

Sanna (R1): Niin, ehkä siin on jotenkin siinä sanamuutoksella sitte pyritty häivyttämään sitä niinkun hengellistä puolta tai sitä sellasta.

Elina (R1): Siltä se mullekin kuulostaa, että se on vähän niinkun keinotekonen tai tällanen. Tiedäks, et siellä ei oo mitään käytännössä ratkastu, mut sit on tehty tämmönen sanamuodon muutos, et se on jotenkin niinkun helpommin hyväksyttävissä.

Sanna (R1): Niin, kuulostaa pätevämmältä.

Kolmannessa ryhmässä syntyi keskustelua siitä, onko yhteiseen katsomusaineeseen siirtymisestä jo päätetty. Haastattelujen aikana julkisuudessaakin oli käyty aiheesta keskustelua. Haastateltavat myös osallistuiivat haastatteluhetkellä katsomusaineiden didaktiikan kursseille, joissa elämänskatsomustiedon ja evankelisluterilaisen uskonnon kurssien luento-osia oli yhdistetty.

Ulla (R3): Onks se siis sillee, mun on pakko kysyy nyt, et onks se niinku sillee, et ku tulee se yhteinen katsomusaine, niin sitte niinku elämänskatsomustietoa ei niinku oo, vai miten se menee?

Matias (R3): Onks semmost päätöstä nyt tehty? Eiks nyt mennä niinku tän voimassa olevan mallin mukaan edelleen? Kolmetoist eri uskontokuntaa jossa täytyy se tietty lukumäärä. Mut sitte sitä mä en osaa tarkalleen sanoa et millä nimellä ne oppiaineet menee, et onks ne uskonto ja sit siin on joku.

Haastateltavat kantoivat huolta siitä, miten nykyisessä järjestelyssä taataan pätevä opettaja kaikille pienryhmätunneille. He tiesivät aiheen tiimoilta käytävästä

keskusteluista sekä joissakin kouluissa jo toteutetusta kokeiluista yhdistellä katsomusaineopetusta. Myös vaihtoehtoisia ratkaisumalleja tarjottiin. Samaan asiaan kiinnittää huomiota Sakaranaho (2007b) todetessaan, että pätevistä pienryhmäuskontojen opettajista on jatkuvasti pula ja kiertävien opettajien lukujärjestyksen tekemiseen on jouduttu palkkaamaan erikseen konsultoivia opettajia. Myös Jamiston (2007) havainto siitä, että vuoden 2003 lakiuudistuksen jälkeen pienryhmien uskonnon opetukseen ei aluksi koulutettu opettajia lainkaan, vaikka laki jo vaati, että opetuksen järjestäjän tuli reunaehtojen täytyessä sellaista järjestää, on samansuuntainen tätä tutkimusta varten haastateltujen opiskelijoiden kanssa. Tosin kuten Pauha & Onnisekä & Bahmanbour (2017) huomauttavat, erityisesti pätevien islamin opettajien kohdalla tilanne on sittemmin jonkin verran parantunut koulutuksen lisäyksen seurauksena.

Niina (R2): Mä oon käsittäny, et sitte ei aina oo taetta siitä, et minkälaisia ne on ne vähemmistöuskontojen opettajat. Et onks ne oikeesti opettajia, onks niillä pedagogista pätevyyttä ja mitä siel tapahtuu. Kukaan ei oikeen tiä, et mitä siel pienryhmätunneil sit oikeen tapahtuu.

Ilkka (R2): Siinä ei oo hirveesti mitään hyötyä et kaikki oppilaat ei oo siin samassa (ryhmässä). Siin voitais opettaa kaikille samaa uskontotietoo. Ja sit siellä on niinku pätevä opettaja opettamassa. Kyllähän se niinkin vois onnistua.

Terhi (R3): Uskontoo ei välttämät tarvi olla oppiaineena, mutta uskontoja pitäis opettaa esimerkiksi osana historian oppiainetta, siis ihan esimerkkinä. Mut varsinaista oppiainetta ei mun mielestä välttämättä tarvitse olla, mutta sitä pitää kuitenkin opettaa.

Kaikki yhdeksän haastateltavaa ilmaisivat olevansa sen kannalla, että

katsomusopetus olisi kouluissa joko osittain tai kokonaan kaikille yhteistä. Kuten edellisessä luvussa käy ilmi, perustelut tälle olivat osittain pedagogisia. Alla olevista vastauksista voi havaita, että osittain perustelut olivat myös opetusjärjestelyihin ja hallinnollisiin ratkaisuihin liittyviä.

Elina (R1): No ainakin tosta mä oon tai siis tästä kun on ollu puhetta nyt et ois niinkun yks yhteinen uskonnon opetus, mikä mun mielestä ois tosi hyvä. Koska sehän on pienille kouluille tosi haastavaa, et jos niillä on se kolme oppilasta ja pitää nyt saada sit. Ni se siis se jo ihan ton takii et niukkoja resursseja allokoidaan, niin toi ois niinkun käytännöllinen ja järkevä ratkasu.

Niina (R2): Mä ite mieluummin silti valitsisin oman katsomusaineen. Et se on ihan niinku valtavi sellasii järjestelykysymyksii ja kaikkee. Et se oppiaine täytyy luoda.

Ilkka (R2): Niin mä oon kans vähän samoil linjoil et tota yleinen katsomusaine ois munki mielest jees. Mut ohan se tavallaan vaan niin, et tavallaan oman uskonnon opetus on helppo ratkasu ja se toimii. Ni se on niinku, mä tavallaan ymmärrän, et sitä ei oo muutettu viel mikskään, ku se on ihan hirveen paljon vaikeempi järjestää se uskontotieto.

Terhi (R3): No mä oon ehkä samaa mieltä että yhteistä opetusta... osan tunteista voi ajoittaa siihen omaan uskonnon opetukseen Tai et jos vaikka joulukirkkoon menijät sais mennä jos ne haluaa.

Ulla (R3): Mä ehkä kallistun kans siihe just tohon yhteiseen katsomusaineeseen. Vähän niinku saman lailla mietin kun Matias just, että on hyvä niinku tietää uskonnoista ja just

et vaik ei niin syvälle päästäiskään, ni just niinku pintatasolla. Ja sit et ois kuitenki ehkä myös jotain niinku erillisiä oppitunteja missä niinku jakautuis sen oman uskonnon mukaan.

Yhteisen katsomusaineen järjestämisessä, luomisessa ja käytännön opetusjärjestelyissä nähtiin myös ongelmia poliittiselta ja hallinnolliselta kannalta. Haastateltavilla oli käsityksiä siitä, miten yhteistä katsomusainetta voisi lähteä toteuttamaan ja he toivat vastauksissaan esille myös konkreettisia ehdotuksia katsomusaineiden järjestelyyn tulevaisuudessa. Toisen ryhmän keskustelussa tuli esiin myös se, miten koko aiheeseen todennäköisesti suhtaudutaan eri tavoin eri alueilla Suomessa. Sakaranaho (2007b) kuvailee tilannetta palapeliksi, joka väestörakenteen muuttuessa maahanmuuton myötä muuttuu koko ajan haastavammaksi. Samaan lukujärjestykseen täytyy saada mahtumaan niin eri katsomusaineiden-, suomi toisena kielenä-, kuin oman kielen opetuksenkin tunnit. Opetuksen järjestäjien kannalta tilanne on hankala.

Ilkka (R2): Niin mä oon kans vähän samoil linjoil et tota yleinen katsomusaine ois munki mielest jees. Mut ohan se tavallaan vaan niin, et tavallaan oman uskonnon opetus on helppo ratkasu ja se toimii. Mä tavallaan ymmärrän, et sitä ei oo muutettu viel miksikään, ku se on ihan hirveen paljon vaikeempi järjestää se uskontotieto. Ehkä siin vois olla joku sellanen siirtymä et olis vaikka osa niinku oman uskonnon (opetusta), ja sit joka toinen viikko niit yleisen katsomusaineen opetustunteja, et kaikki yhdessä. Sit sitä saatais sillee niinku hivutettua.

Niina (R2): Se on ehkä viitseliäisyyskysymys ennen kaikkea. Must on hassuu, et siit puhutaan yleisesti niin sillai ongelmallisena. Et sitä ainetta ei oo edes luotu. Jossain sit opetetaan, onks se Kulosaares jossain yksityises koulus tai jotai oon käsittäny, et ehkä Kalasatamas on sellasii kokeilui, mut ei oo sellast yleist mallii. Ne on varmaan jotku omat opsit tehny siel.

Kaisa (R2): Ja kyllähän aiemminki on aineita tullu kouluun ja ne ei oo pysyny siellä. Ois hirvee duuni saada ne kaikki opetussuunnitelmat ja lakipykälät ja kaikki tämmöset asiat hoidettua ja tarpeeks kannattajia ja kaikkee. Sen jälkeen ku se periaattees tulis voimaan, niin siit alkais mun mielese vähän niinku uus taistelu saada kaikki vanhemmat ja kaikki ihmiset jotenki uskomaan siihen, et tää on nyt hyvä juttu.

Keskusteluissa tuli esille myös opettajankoulutuksen merkitys katsomusaineiden opetuksen järjestelyiden taustalla tulevaisuudessa. Kun luokanopettajaksi opiskelevien katsomukselliset ja uskonnolliset taustat käyvät yhä moninaisemmiksi, yksi suuri haaste Sakaranahon (2007b) mukaan opettajankoulutukselle on saada opettajat ymmärtämään, että he ovat koulussa sen tavoitteisiin sitoutuneina opettajina, eivät oman uskonnollisen yhdyskuntansa edustajina.

Matias (R3): Jos pitäis mennä nyt vetään oppitunti ihan puhtaasti vaik islamista, ni se tuntus kyl aika hankalalta ehkä kahesta syystä, joista isompi on se, että ei vaan yksinkertaisesti oo tietoo riittävästi. Ja toisest syystä ehkä se, et jos se ois niinku oppilaille tavallaan, oppilaat kokis sen oppiaineen kovin omanaan, niin musta tuntuis vähän hassulta mennä sinne. Jos mennään tämmöseen niinku yhteen yhteiseen katsomusaineeseen jossa tavallaan käydään kaikkia eri uskontoja läpi, ni sit kyl tarvii lisää tietoa ihan puhtaasti niist muista uskonnoista, koska muuten se ei tunnu mielyttävältä.

Ulla (R3): Ei voi varmaan tietää, et mitä se sitte loppupeleis tulee (tulevaisuudessa) sisältämään se katsomusaine, niin paha niinku jotenki tälle kommentoida sitä.

Niina (R2): Ei oo just tiedetty mitä on tehty jossai sellasis pienis oman uskonnon opetusten tunneilla. Ja sitte ei oo päteviä opettajia jotka pystyis opettaa kaikesta. Ja sit et se ois tosi sellasta tiivistä ja työlästä ja haastavaa ja vaativaa samanaikaisopeusta.

4.2.6 Oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvät perustelut

Ryhmissä käytiin keskustelua niin oppilaiden, vanhempien kuin opettajienkin oikeuksista ja velvollisuuksista katsomusopetuksen ja uskonnon harjoittamisen suhteen. Yksi eniten eri yhteyksissä keskustelua herättäneistä aiheista oli koulussa järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet. Keskustelua käytiin esimerkiksi siitä, saako oppilasta määrätä ristimään kätensä uskonnollisessa aamunavauksessa. Hokkanen (2010) toteaa perustuslakivaliokunnan päätökseen perustuen, että koulu voi järjestää oppilaille uskonnollista toimintaa, kuten jumalanpalveluksia tai aamunavauksia. Se ei valiokunnan mukaan ole uskonnon opetuksen asia, vaan koulun yhteistä toimintaa. On ymmärrettävää, että opettajaopiskelijoiden käsitykset asiassa ovat ristiriitaisia, koska niin ovat myös Opetushallituksen (2018) antamat ohjeet lasten uskonnollisiin päivänavauksiin osallistumista koskien. “Kenenkään ei tarvitse osallistua omantuntonsa vastaiseen toimintaan”. Tätä perustuslakia myötäilevää ohjetta seuraa toteamus, joka käytännössä kumoaa edellä annetun ohjeen: “valitettavasti alaikäinen ei ole tässä asiassa puhevaltainen”.

Matias (R3): Joo ei kun siis samaa mieltä kyllä et miksi sitä (käsi ristimistä) kieltää jos joku halua laittaa. Mutta niin et jos siit puhutaan ni tai miksei siitä... Varmaan pitäiski puhua. Koska niinku rukoilu kuuluu jokaiseen uskontoon taval tai toisella, ni on varmasti niinku tärkeä tietää et miksi niin toimitaan. Mut ehkä siitäki pitäis puhua niinku yleisellä tasolla. Ja tämmöses uskonnon on tämmösi tapoja ja tämmöses uskonnon tämmösi tapoja. Se ois ehkä niinku tärkeempää.

Ulla (R3): Niin just tolee, eikä sille et nyt lausutaan tämä rukous yhdessä.

Ikka (R2): En mä tiedä oikeesti, ett onks se niin tarkkaa nykyään. Tai siis en mä halu tietenkään tehdä semmost niinku tunnustuksellista opetusta. En mä halua niinku sitä, mut sitte jos joku lapsi oikeesti erehtyy siinä, ni tuleekohan sielt vanhemmilt oikeesti niskaan niinku suoraan. Sille tavallaa Jesse sano et tääl rukoiltii. En tie.

Elina (R1): Ni voiks sen kieltäytyä järjestelmällisesti niinku kaikesta siihen (Suomen valtauskontoon) liittyvästä, koska se ei ole minun uskontoni? Nyt kun jotenkin tässä sitä oikeen rupee pohtii ni, tää menee vaan epäselvemmäks.

Niina (R2): Opettajan pitää irrottaa ittensä siitä, et tällä tunnilla emme rukoile, mutta jos sinä päätät ristiä kätesi ja lausua tuon ni se on sinun päätöksesi.

Myös ensimmäisessä ryhmässä puhuttiin siitä, milloin oppilaalla on oikeus kieltäytyä osallistumasta opetukseen uskonnollisista syistä. Esimerkeiksi nostettiin muun muassa kansalliseepoksien käsittely oppitunnilla ja kirkkovierailut. Haastateltavat olivat myös huolissaan omasta oikeusturvastaan

tilanteissa, joissa oppilaan vanhemmat ovat eri mieltä siitä, minkälainen opetus koulussa on soveliaista. Ratkaisuksi ehdotettiin erillisen luvan hakemista kotoa etukäteen tämän tyyppisiä tilanteita varten. Vahtera & Kuukka (2007) toteavat koulujen uskonnollisia tilaisuuksia koskevien lupakäytänteiden olevan kirjavia opetuksen järjestäjistä, kouluista ja rehtoreista riippuen. Ilman huoltajan suostumusta uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen rikkoo kuitenkin oppilaan oikeutta olla omatuntonsa vastaisesti osallistumatta uskonnon harjoittamiseen. Ubani (2010) toteaa, että puhuttaessa kouluaikana järjestettävistä uskonnollisia elementtejä sisältävistä tilaisuuksista, tiedottaminen on avainasemassa.

Jukka (R1): Mun mielestä se on niinku tärkeätä ja esimerkiks seki, et kaikki vietäis kattomaan et miltä näyttää synagoga esimerkiks. Ni mun mielest sekin ois täysin järkevää ja erittäin hyvää kulttuuria, paljon parempaa ku se, että näytetään kuvia luokassa, ja siel on tämmöstä ja tommosta. Mut sit mun on edelleen semmonen ehkä pelko, et siel on taas jotkut jotka iskee jarrut kii ovella ja sanoo, et mun uskonto ei vaan salli tätä pistä. Sit on taas vähän et, niin no okei, jääkää te ulkopuolelle ni loput 18 mennään sit sisälle kattomaan.

Elina (R1): Missä se raja menee, et jos koulu on yleissivistävä laitos ja sillä on nää pedagogiset velvollisuutensa, mut mistä kaikesta ne voi niinkun kieltäytyä siis sen oman uskontonsa nimissä.

Sanna (R1): Jos voidaan mennä niinku tavallaan kristinuskon kautta joulukirkkoon, niin sit pitäis voida mennä myös katsomaan muita paikkoja. Mut sit siin tulee se, että joku aina vetäsee sen (oman uskonnon nimissä kieltäytymisen) kortin. Mut vetäähän joku sen siit joulukirkkostakin.

Lapsen valinnanvapaus oman vakaumuksensa suhteen herätti keskustelua ensimmäisessä ryhmässä. Toisen ryhmän keskustelussa nousi esille myös kysymys siitä, onko omasta uskonnosta puhuttaessa kysymys lapsen uskonnosta vai hänen vanhempiansa uskonnosta. Hokkasen (2014) mukaan tämänhetkisten käytäntöjen mukaan lain tulkinta näyttäisi siltä, että alle 18-vuotias lapsi ei ole itse kykeneväinen päättämään haluaako hän harjoittaa uskontoa vai ei. Nykyinen laki asettaa tässä asiassa myös evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat lapset ja heidän perheensä eriarvoiseen asemaan. Näiden valtauskontojen kirkkoihin kuuluvat lapset eivät saa valita koulussa opiskeltavaksi elämäntietoa. Sen sijaan kirkkoon kuulumattomat, mukaan lukien muihin pienempiin uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvat lapset (tai oikeamminkin heidän huoltajansa) saavat halutessaan valita valtauskonnon opetukseen. Perustuslain 6 §:n 3 momentissa todetaan: ”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.” Tähän tutkimukseen haastateltavillakin opiskelijoillakin oli erilaisia käsityksiä siitä, missä kohtaa kehitystään lapsi saa vakaumuksellisiin asioihin omalta kohdaltansa vaikuttaa.

Sanna (R1): Ja sit en mä tiedä, sen kanssa mä oon vähän kahden vaiheilla, et toisaalt koska ihmisellä on luontanen niinkun halu etsiä jotain tavallaan itseään suurempaa ja pohtia itseään, niin must tuntuu et ehkä koulussa uskonnon opetus vois olla niinkun sen verran neutraalia, et kaikki pystyis löytämään sieltä eri vaihtoehtoja ja näkökulmia ja pohtimaan sit sen avulla omaa uskoaan ja ajatuksiaan, et mihin suuntaan sitä halua viedä. Ehkä sit helposti kotoa ja perheestä ja muualta voi tulla vaikutteita. Ni sit koulu vois olla semmonen avoin paikka missä ei ois painetta olla jotain mieltä.

Elina (R1): Ne voi sitten itse tehdä sen päätöksen sitten ku ne on tarpeeks kypsiä ja valvutuneita. Että jos ne nyt halua uskoa johonkin mielikuvitusolentoihin, ni siitä vaan.

Jukka (R1): Rippikoulussahan sit sä vasta päätät, että lähetsä mukaan kirkon visioihin vai et. Et minkä takii ees pitää keskustella, et pitääks se olla tunnustuksellista vai tunnustuksetonta. Koska sit meillähän on tää systeemi et 15-vuotiaana sit meet rippikouluun tai prometeusleirille jos sun vanhemmat halua tai sä et itte halua uskoo mihinkään.

Niina (R2): Jos on oman uskonnon opetus, ni ei se oo lapsen oma uskonto, vaan se on vanhempien oma uskonto.

Kaisa (R2): Ei se sit oo niinku oma uskonto, vaan se on just nimenomaan se mitä perheessä ja vanhemmat on niinku tottunu harjottamaan tai olemaan harjottamatta. Ja ihan yhtä lailla ku se, et jos vanhemmat ei halu kuuluu mihinkään kirkkoon eikä harjottaa millään taval mitään uskontoa, ni sekään ei oo niiden lasten päätös niinku ei oo minkään uskonnon harjottaminenkaan.

Haastateltavat toivat vastauksissaan myös esille huolen syrjinnästä ja ennakkoluuloista uskontoa ja uskovia ihmisiä kohtaan. Uskonnonvapauden positiivisen puolen osalta Suomen perustuslaki (§11) on yksiselitteinen. Se sisältää vapauden ilmaista vakaumuksensa ja harjoittaa uskontoaan, sekä toisaalta myös oikeuden olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Kokonaan erillinen keskustelu on se, jättääkö nykyisen kaltainen katsomusaineiden järjestely mahdollisuuden positiivisen ja negatiivisen uskonnon vapauden toteutumiseen kaikkien lasten kohdalla. Hokkanen (2014) muistuttaa perustuslain 6 §:n 2 momenttiin sisältyvästä syrjinnän kiellosta. Sen mukaan ”ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”.

Terhi (R3): Et jos vaikka joku uskooki niin siit pitää olla hiljaa. Et mitää uskonnollist ei saakkaan olla. On näkyvissä tällanen trendi, et niinku mennään tähän suuntaan. Tai jos ennen ei saanut sanoa, siis puhutaan sata vuotta takaperin, et ei usko, niin nyt on päin vastoin.

Ulla (R3): Must tuntuu, et ihmisil on jotenki semmosii jotain asenteita jos on tosi uskovainen ihminen. Siit uskonnost tulee semmosia tavallaan oletuksia tai semmosii ajatuksia, et toi nyt tekee noit sen omii juttuja.

Lasten tasa-arvoinen kohtelu koulun katsomusainejärjestelyjen ja kouluaiikana järjestettävien uskonnollisten tilaisuuksien yhteydessä sai aikaan kommentteja, joissa näkyy juuri lasten oikeuksiin viittaavia perusteluja. Opiskelijoiden huoli yhdenvertaisuuden ja vakaumukseen liittyvien oikeuksien toteutumisesta on

yhdensuuntainen Sorsan (2017) näkemyksen kanssa siitä, että yhdenvertaisuuden tavoitteiden vahvistuessa ja ihmisoikeuksien korostuessa, ymmärrys vakaumuksen ja uskonnon vapauden arvosta on maailmassa jatkuvasti voimistunut. Sorsa muistuttaa, että oikeuden uskoa tai olla uskomatta voi saada itselleen lähtökohtaisesti vain silloin, jos on itse valmis antamaan myös toisille ihmisille saman oikeuden.

Elina (R1): Saako sun lasta viedä joulukirkkon, tai saako viedä. Tai toi on niinkun mun mielestä jotenkin kummallista. Nehän kuuluu siis tähän kulttuuriperintöön. Mun mielest se vois osallistuu kaikkiin tiedäksä, et jos on jotain muslimien juttuja tai tämmösiä. Sen parempi mitä enemmän!

Sanna (R1): Nii-i!

Ulla (R3): Must se ois niinku hyvä juttu siinä mielessä, et ainakin mitä ite muistaa omist kouluajoista, ni jotka meni (uskonnon tuntien aikana) sinne vaikka eri tilaan, niin se ehkä just vähän leimaa oppilasta sen uskonnon mukaan. Et sitte saatto niinku itsekin ajatella, et noi on noita islaminuskosia. Et siinä mieles ois hyvä et ois kaikki samassa tilassa.

Ilkka (R2): Jos me siirryttäis niinku uskontotietoon, ni sit et mitä noil jehovillekki tehhä, että otetaaks niinku mukaa. Niillähän on ihan hirveesti näit oikeuksia just et ei tarvi osallistua koulun uskontotuntiin ja eiks oo tällanen?

4.2.7 Uskonnon harjoittamiseen liittyvät perustelut

Kaikilla haastateltavilla tuntui olevan yhdenmukainen käsitys siitä, että uskonnon harjoittaminen ei kuulu katsomusaineiden oppitunneille. Opiskelijoiden käsitykset siitä, mihin uskonnon harjoittamisen raja koulussa vedetään, eivät olleet lainkaan selviä. Lain tulkinta ja siitä aiheutuvat seuraukset koulussa aiheuttivat hämmennystä. Epätietoisuutta kuvaa ensimmäisessä ryhmässä käyty keskustelu kysyttäessä mitä tunnustuksen mukainen- ja oman uskonnon opetus tarkoittavat. Vastaukset heijastelevat samaa laintulkinnan problematiikkaa, jota käsitellään eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa virsiä koskevassa kantelussa (Dnro 2469/4/14).

Toisaalta opiskelijoiden pohdinnassa näkyy myös katsomusopetuksen terminologiaan liittyvä tematiikka. Vastauksissa tulee esiin samansuuntaista pohdintaa kuin Scheininilla (2001) siitä, onko uskonnonvapauslakiin tehty sanamuodon muutos vain yritys häivyttää opetuksen vakaumuksellisuutta ja näin tehdä mahdolliseksi edelleen velvoittaa kaikki valtauskontoon kuuluvat opiskelemaan “omaa uskontoaan” (ks. KM 1999:5).

Jukka (R1): Se on niin veteen piirretty viiva, et mitä saa tehdä ja mitä ei saa tehdä.

Sanna (R1): Joo on siit (2003 lakimuutoksesta) puhuttu, mut tuntuu just et aika hiuksenhieno ero. [...] Just et se tunnustuksellisuus nyt on niinkun ollu kiellettyä. Niin tuntuu, et okei no ei lauleta virsiä, et muutetaan vähän niinku uskonnon kirjan lauluja. Ja jotenkin must tuntuu et toi on ehkä vähän jääny puolitiehen.

Elina (R1): Nyt kun tota rupee oikein miettimään, niin tosta tulee sellanen, että mitä tällä nyt tarkotetaan, että oman uskonnon mukainen vai tunnustuksellinen. [...] Ei nyt synonyymejä, mutta kuitenkin aika tämmösiä toisiaan sivuavia.

Sanna (R1): Niin, ehkä siin on jotenkin siinä sanamuutoksella sitte pyritty häivyttämään sitä niinkun hengellistä puolta tai sitä sellasta.

Elina (R1): Että onko se niinkun sitte ikuista tommosta rajan hakemista? Tai sitte sä teet niinkun aina vaan niin neutraaleja juttuja, et sä varot astumasta kenenkään varpaille yhtään missään. Ja niinkun pelaat varman päälle, että tästä voi tulla ongelmia ettei käsitellä tätä.

Jukka (R1): Onko tää tilanne mun mielestä epäselkee, niin vastaus on että kyllä.

Sanna (R1): Niin, tuntuu ehkä, et nimenomaan todella epäselvä.

Kysyttäessä mitä tunnustuksellinen opetus haastateltavien mielestä tarkoittaa, toisessa ryhmässä syntyi kiinnostava keskustelu. Haastateltavat pohtivat ensin rukouksen ja rukouksien ja virsien suhdetta uskonnon harjoittamiseen. Vastauksissa näkyi sama ongelma johon Itä-Suomen hallinto-oikeus haki päätöksessään (päättös 15/0141/4) ratkaisua kanteluun, jossa ortodoksiuskonnon oppitunneille osallistunut lapsi oli kokenut opetuksen “itselleen vieraaksi” ja hänen “ajatusmaailmansa vastaiseksi” ja hänelle haettiin oikeutta siirtyä opiskelemaan elämäkatsomustietoa. Tuolloin lainoppineet tekivät linjauksen, että ortodoksioppitunneilla harjoitetut ikonin suutelu, polvillaan rukoilu ja maan suutelu eivät olleet uskonnon harjoittamiseksi katsottavaa toimintaa, koska ne tapahtuivat uskonnon tunnilla. Toisaalta evankelis-luterilaisen kirkon oman määritelmän mukaan virsi on “rukousta, kiitosta ja julistusta” (Suomen ev.lut. kirkko 2020).

Niina (R2): Sit myös et voi tarkastella Isä meidän-rukousta jonain aikansa luomuksena jossain tiettyssä kulttuurisessa kontekstissa, ni se ei oo harjoittamista. Mut sit taas, et miten sen sanoo jollekkin lapsille?

Ilkka (R2): Niin, varsinkin ala-asteella tai ihan ekoil luokilla. Niin jotenkin tollasen rukouksen käyttäminen sillee pelkästään tietopohjasesti. Et sitte lapset ette saa rukoilla. Et nyt vaan käsitellään tätä aihetta sillee jotenki niinku sivusta. Mä en tiedä, osaaks lapset olla tekemättä sitä sillee. Vahingossa rukoillaan ja sit se on paha. Sit ku sanoo vanhemmille, että rukoiltiin tunnilla ja sit tulee potkut ja kaikkee.

Niina (R2): Must tuntuu et se (uskonnon harjoittaminen koulussa) on aika tulenarka aihe.

Ilkka (R2): Niin ja just seki, et ku virret, ni sanotaan et ne on laulumuotoista rukoilua tai rukousta. Ni voidaaks virsiä sit käsitellä yhtään? Et voidaaks me niinku lukea virsiä ääneen, mut sit jos me lauletaan niitä, ni onks se sit tavallaan taas laulurukoilua? Et onks se sit sitä, et okei nyt harjoitetaan uskontoa, mut jos me luetaan ääneen, ni sit se ei oo, koska sit me ei lauleta sitä?

Kuten Pyysiäinen (2000) ja Tirri & Kallioniemi (1999) ovat aiemmissa tutkimuksissaan osoittaneet, myös tässä tutkimuksessa haastatellut opettajaopiskelijat tuntuivat pitävän uskontoa haastavana aineena opettaa.

Eryteisesti opetushallituksenkin (2014) perusopetuksen opetussuunnitelmankin

tavoitteissa mainittu tieteellisen ja uskonnollisen tiedon kriittinen tarkastelu koettiin vaikeaksi toteuttaa käytännön opetustilanteessa. Ainakin yhtenä syynä tuntui olevan se mitä opettaja saa sanoa ja mitä ei. Pohdintaa syntyi myös muun muassa siitä, voiko opettajan vastaus oppilaan kysymykseen olla uskonnon harjoittamista?

Kaisa (R2): Varmaan ne oppilaat myöski kyselee. No kyl nyt kaikille varmaa joku Jeesus on sillee tuttu, mut opettaja saattaa olla sellanen auktoriteetti, jolta ne sit ehkä haluaaki kysyä, että no onko Jeesus oikeesti olemassa. Ni mitä siihen sit vastaa? Tottakai yks vastaus on se, et on joskus ollut olemassa semmonen henkilö kuin Jeesus, joka eli suunnilleen noihin aikoihin. Mutta et voiks siihen sit vastata että ei? Tai mitä siihen sit pitäis vastata?

Ilkka (R2): Mmm, sekin on ihan totta.

Niina (R2): Onks se vastaaminen uskonnon harjoittamista?

Kaisa (R2): Niin, koska jos sä sanot et joo se on olemassa ja tää on kaikki totta, ni eiks se sit oo silleen, et sinä auktoriteettina kerrot niille lapsille, että nää asiat on niinku näin. Ja sit tulee niit puheluita.

Ilkka (R2): Niin just. Varsinki jos ne kysyy, et oliko nyt Jeesus Jumalan poika ja meidän pelastaja. Ja sit jos siin erehtyy sanoo että kyllä ja sit ei sano vaikka siihen perään sitä mielestäni tai omasta mielestäni, vaan sanoo sen niinku faktana, niin onks se sit tavallaan onks se taas sit tunnustuksellista opetusta?

Kysyttäessä mihin uskonnon harjoittamisen rajan voisi vetää, kolmannessa

ryhmässä syntyi ajatuksia herättävä keskustelu. Opiskelijan käsitys

islamintunneilla tapahtuvasta rukoilemisesta tulee samalle alueelle kuin itä-

Suomen hallinto-oikeuden juridinen arviointi (päätös 15/0141/4)

ortodoksiuskonnon opetuksen sisältöjä koskien. Tuon päätöksen kannanotossa ei

otettu kantaa minkään uskontokunnan opetuksen sisältöihin ja niiden

pedagogiseen relevanssiin. Yksiselitteistä vastausta rukouskäytänteiden

toteuttamisesta uskonnon opetuksessa ei ratkaisusta siis selviä.

Haastatteluryhmässä pohdittiin myös rajavetoa käännytystyön ja eettisen

pohdinnan välillä raamatunkertomusten opetuskäytössä. Opiskelijoiden

pohdinnassa nousi esille käsityksiä pienryhmien uskonnon opetuksesta ja niiden

käytänteistä. Ryhmän keskustelussa kuitenkin myös todetaan, että näitä tunteja ei

olla itse nähty, joten kyse lienee enemmänkin mielikuvista.

Matias (R3): No varmaan (kiellettyä olisi) sellanen tietty käännytystyö sitä uskontoa kohtaan. Mutta mitä se on, niin mä en tiedä, koska taas me voidaan ottaa ne Raamatun kertomukset jotka on varmasti ihan hyviä kertomuksia sen etiikan ja moraalin näkökulmasta. Mut jos siellä puhutaan Jeesuksen ihmeteoista totuutena, niin sitte aletaan olemaan vähän niinku vaarallisilla vesillä. En mä osaa sanoa.

Terhi (R3): Mul ainakin tulee mieleen, siis en ole nähny, mut kuvittelen islam-tunnit, jossa rukoillaan ihan kunnolla. Se ainakin tulee ekana mieleen.

Myös kirkkovierailut oppituntien aiheena aiheuttivat keskustelua uskonnon

harjoittamisen ja tunnustuksellisuuden rajanvedon osalta. Kuten

Opetushallituksen (2018) uskonnon opetusta koskevassa ohjeistuksessa todetaan, tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja esimerkiksi vierailut uskonnollisissa rakennuksissa ovat sallittuja jos ne ovat “pedagogisesti perusteltuja”. Kolmannen ryhmän keskustelussa näkyi myös koulun juhlatilaisuuksien ja opetuksen järjestämisen sekoittuminen. Kuten apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa (EOAK/2186/2018) käy ilmi, kaikille opetuksenjärjestäjillekään ei ole ollut selvää, missä tiloissa opetuksen osaksi tarkoitettuja tilaisuuksia saa järjestää ja millaista sisältöä niissä saa olla silloin, jos uskonnon- ja omantunnonvapauden halutaan toteutuvan kaikkien kohdalla. Luokanopettajaopiskelijoiden vastauksissa näkyi epätietoisuutta asian suhteen, eikä selkeää käsitystä siitä, miltä pohjalta pedagogiset perustelut voisi toiminnalle uskonnon tuntien osalta antaa ollut.

Niina (R2): Mut jos miettii vaikka jotain kirkkovierailuu, ni kyl mun mielest kirkkoon voi mennä ilman, et se on mitenkään tunnustuksellista. Ja uskonnon tunnilla voidaan mennä kirkkoon. Sinne voi mennä tutustuu. Millanen on kirkko, millasii tavaroit siel on, onks siel jotai historiaa, miks ne on syntyne, miks ne on symbolisia?

Ulla (R3): No nykyäänhän se ei vissiin saa olla niinku tunnustuksellista se uskonnon opetus. Et ei saa enää laulaa virsiä ja rukoilla.

Matias (R3): Sitä mä mietin, et miks sinne kirkkoon mennään? Mikä on se pointti? Et johtuiks se siitä, että se on niinku vaan vanha perinne joka on jäänyt, vai siitä et se kuuluu täällä vallitsevan valtauskonnon tapoihin mennä kirkkoon ja halutaan jotenkin pitää sitä yllä. En tiedä. Mul on semmonen tunne, et se raja on aika häilyvä et mikä on tunnustuksellista ja mikä on tunnustuksetonta, että missä se raja menee.

Erilaiset tulkintavaikkeudet siitä, mikä on uskonnon harjoittamista ja mikä on katsomusopetuksen yhteydessä sallittua, nousivat esille myös haastateltavien pohtiessa tulevaisuuttaan katsomusaineiden opettajana. Toisaalta vastauksissa on nähtävissä luottoa siihen, että omat sanat ja selitykset pystytään opetuksessa asettamaan siten, että uskonnon harjoittamiseen viittaavat piirteet pystytään välttämään. Huolta on siitä, mihin esimerkiksi kouluvierailujen yhteydessä vedetään raja tämän suhteen. Toisen ryhmän keskustelussa on nähtävissä pohdintaa yleisemmin uskonnon opettajana toimimisesta tulevaisuudessa. Kuten Pouter (2013a) muistuttaa, riippumatonta tietoa ei ole. Opetuksen tulisi kriittisen pedagogiikan hengessä pohjautua erilaisiin arvonäkökulmiin. Tällainen ajattelu auttaa oppilaita pohtimaan latautunutta tietoa ja todellisuutta analyttisesti. Kasvatuksen ei tulisi olla vain tallettavää, vaan myös eri arvonäkökulmiin pohjautuvää ja kyseenalaistavää.

Sanna (R1): Kyl sen mun mielestä voi välttää sen harjoittamisen. Tietopohjalta ja sitte niinku oppilaiden omien näkemysten kautta. Et tavallaan ei anneta mitään vastauksia sinäänsä semmosiin kysymyksiin. Ei lauleta virsiä tai rukoilla tai tehä muutakaan. Mut siitä me ollaan puhuttu itse asiassa niillä luennoilla, et se raja siinä, et jos vaikka tuodaan

niinku eri uskontoja mukaan siihen opetukseen, sillee et kutsutaan sinne vaikka jonkun toisen uskonnon edustaja näyttämään, et mitä he tekee tai kertoo jotain. Onks se uskonnon harjottamista? Tavallaan et ku se on sellasta harmaata aluetta. Et mun mielestä siellä luennollakaan ei osattu vastata.

Niina (R2): Tosi hämmentävää. Tää on tosi jäsentymätöntä mun mielessä. Sitte joskus pelottaa mennä opettaa jotai uskonto- (tai) katsomusainetta, mitä se sit onkaan silloin.

Ilkka (R2): Niin, tavallaan jotenkin se on sellanen aine, mis tuntuu ehkä, et sanooks jotain väärin, et siel (opettajana) voi oikeesti sanoo jotain väärin.

5 Pohdinta ja johtopäätökset

Seuraavaksi pohdin sitä, miten hyvin tutkimuksen tavoitteissa onnistuttiin. Tarkastelen myös tutkimuksen luotettavuutta sekä sitä, miten hyvin tutkimuskysymyksiin pystyttiin vastaamaan. Esittelen myös tutkimusprosessin aikana nousseita jatkotutkimukseen sopivia aiheita ja kysymyksiä. Lopuksi pohdin myös, millaisena katsomusaineiden ja uskonnon asema koulussa voitaisiin tämän tutkimuksen tulosten valossa tulevaisuudessa nähdä.

5.1 Miten tutkimuksen tavoitteet toteutuivat

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää tulevien luokanopettajien käsityksiä uskonnon asemasta koulussa. Uskonto laajeni tutkimustyön edetessä käsittämään niin koulussa opetettavan oppiaineen, kuin sen laajemmat merkitykset kulttuurisena ilmiönä. Yksi tärkeimmistä havainnoista tätä tutkimusta toteuttaessa lieneekin se, miten vaikeaa lopulta oli erottaa näitä kahta asiaa toisistaan koulumaailmasta puhuttaessa. Katsantokanta laajeni myös käsittämään kolme aikaulottuvuutta teemahaastattelujen osalta. Ensinnä haastattelujen tarjoamasta aineistosta nousi kokemuksia haastateltavien omista kouluajoista oppilaana. Toiseksi lähes kaikilla haastateltavana olleilla luokanopettajaopiskelijoilla oli myös kokemuksia ja näkemyksiä nykyisestä koulumaailmasta ja sitä kautta myös uskonnon asemasta tämän päivän koulussa. Kolmantena mielenkiintoisena aikaa sidonnaisena lähtökohtana haastateluaineistosta nousi opiskelijoiden ajatukset siitä, millaisena he näkevät uskonnon opetuksen ja aseman tulevaisuuden koulussa.

Opiskelijoiden vastauksissa tuli monipuolisesti esiin erilaisia perusteluja koskien katsomusaineiden opetusta ja uskonnon asemaa koulussa. Näitä perusteluja pystyttiin vertailemaan aiempien tutkimusten havaintoihin ja vuoropuhelua aineiston sekä taustalla olleiden teorioiden välille syntyi. Etenkin sen seikan tiedostaminen, että sekä opettajat että oppilaat elävät nopeasti muuttuvassa ja yhä laajemmin globaalissa vuorovaikutuksessa olevassa maailmassa. Tavoitteiden mukaisesti, haastatteluissa tuli esiin myös kiinnostavia käsityksiä uskonnon harjoittamisen määrittelemisestä ja rajan vetämisestä koulussa.

5.2 Miten tutkimuskysymyksiin onnistuttiin vastaamaan

Alun perin tutkimus oli tarkoituksena rajata koskemaan erityisesti uskonnon opetusta ja sen järjestelyjä kouluissa. Mitä lähemmin tutkimuksen aihepiiriin

perehdyin, sitä tärkeämmäksi seikaksi uskonnon harjoittamisen käsite ja sitä koskevat määritelmät, lait ja laintulkinnat tuntuivat muodostuvan. Suomessa perustuslakivaliokunta on päätöksessään linjannut, että oman uskonnon opetus ei ole uskonnon harjoittamista. Tästä näkemyksestä huolimatta linjaukset sen suhteen, mikä tarkemmin ottaen on uskonnon harjoittamista, ei kuitenkaan ole ollut esimerkiksi asiaa koskevien kanteluiden perusteluissa laisinkaan niin selvää. Ristiriitaisia tilanteita asian tiimoilta tuntuu syntyvän koulumaailmassa paljon. Tämä ristiriita oli havaittavissa myös monissa haastateltavien näkemyksissä. Yhtenä tutkimuksen tärkeimmistä tuloksista voisikin pitää sitä, että luokanopettajaopiskelijoille oli monin tavoin epäselvää, missä kulkee raja uskonnon harjoittamisen ja uskonnon opettamisen välillä. Tämä ei toisaalta ole kovin yllättävää sitä taustaa vasten, että epäselvyyttä asiassa tuntuu olevan myös lainsäätäjien taholla. (ks. Hokkanen 2014; Itä-Suomen hallinto-oikeus 2015; Perusopetuslaki 628/1999, Suomen perustuslaki 731/1999.)

Harmaata aluetta uskonnon opettamisen ja -harjoittamisen välillä näyttäisi koulujen arjessa olevan esimerkiksi oppilaiden osallistuminen erilaisiin seurakuntien tilaisuuksiin. Kaikille tutkimuksessa haastatelluille opettajaopiskelijoille ei tuntunut olevan selvää, että nämä uskonnolliset, uskonnon harjoittamista sisältävät tilaisuudet eivät kuulu koulun uskonnon opetukseen. Tilaisuudet kuitenkin järjestetään usein koulun tiloissa uskontotuntien aikana ja niihin osallistuvat käytännössä lähes kaikki koulun oppilaat ja opettajat. Tällaisen toiminnan erottaminen muusta koulun toiminnasta tai varsinaisesta opetussuunnitelman mukaisesta uskonnon opetuksesta tuntui olevan vaikeaa osalle luokanopettajaopiskelijoista. On helppo kuvitella, että näihin tilaisuuksiin osallistumiseen liittyvät oikeudet, velvollisuudet ja käytännöt voivat jäädä epäselviksi myös rehtoreille, koulussa toimivalle muulle henkilökunnalle, lasten vanhemmille sekä ennen kaikkea lapsille. Lupakäytännöt ovat tässä asiassa avainasemassa, mutta käytännöt opetuksenjärjestäjillä ja yksittäisissä kouluissa ovat hyvin monenkirjavia (ks. Ubani 2010; Vahtera & Kuukka 2007).

Yhtenä tutkimuksen tärkeimmistä lähtökohdista oli selvittää sitä, millaisena tulevat luokanopettajat näkevät katsomusopetuksen järjestämisen tulevaisuudessa. Kaikissa haastatteluryhmissä yleinen näkemys oli sen suuntainen, että katsomusopetusta ei ole jatkossa järkevintä jatkaa nykyisten järjestelyiden mukaisesti. Oman uskonnon opetuksen mallille ei nähty paljoakaan järkisyitä, vaikka opiskelijat olivat sitä mieltä, että uskonnollista identiteettiä ei ole syytä

koulussa oppilaiden piilottaakaan. Heidän mukaansa uskonnot saavat näkyä arjessa, mutta haastateltavat opiskelijat suosivat katsomusaineiden opetuksessa dialogista mallia, jossa eri katsomustaustoista tulevat oppilaan pääsevät jakamaan omia traditioitaan ja näkemyksiään uskontoihin ja katsomuksiin liittyvissä aiheissa.

Tuloksista tärkeimmiksi kohdiksi nousivat:

1. Opettajaopiskelijoiden katsomusopetusta ja uskonnon harjoittamista koskevissa vastauksissa näkyi paljon kasvavaan monikulttuurisuuteen ja globaaliin vuorovaikutukseen liittyviä perusteluja.
2. Haastateltaville opiskelijoille oli monin tavoin epäselvää, missä kulkee raja uskonnon harjoittamisen ja uskonnon opettamisen välillä.
3. Tulevat luokanopettajat olivat lähes yksimielisiä siitä, että tulevaisuudessa katsomusaineita tulisi kouluissa opiskella joko pelkästään tai osittain yhteisessä ryhmässä.

5.3 Miten luotettavina tuloksia voidaan pitää

Tutkimuksessa pyrin selvittämään, millaisena tulevat luokanopettajat näkevät uskonnon roolin koulussa. Tätä kysymystä selvitettiin pitämällä kaikissa teemahaastatteluissa mukana kolme aikadimensiota - menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus. Opettajaopiskelijoita johdateltiin aiheeseen kysymällä ensin heidän omista koulutaustoistaan ja kokemuksistaan. Sen jälkeen siirryttiin keskustelemaan haastateltavien käsityksistä nykytilanteesta. Lopuksi haastatteluissa käsiteltiin sitä, miten katsomusopetus tulisi koulussa järjestää tulevaisuudessa. Vaikka ryhmässä tapahtuvalle keskustelulle tyypillisesti edellä mainittu perusrakenne välillä menikin hieman limittäin aikatasoilla, pystyttiin kaikkien ryhmien kanssa käymään läpi nuo kolme vaihetta. Keskustelun luontevan etenemisen takaamiseksi, en keskeyttänyt puheenvuoroja, vaan pyrin vasta seuraavalla kysymyksenasettelulla ohjaamaan keskustelua etenemään teemoittelun mukaisesti.

Haastateltavat opettajaopiskelijat ilmoittautuivat tutkimukseen katsomusaineiden yhteisellä didaktiikan massaluennolla. On oletettavaa, että haastatteluun halunneet opiskelijat olivat erityisen kiinnostuneita tutkimuksen aiheesta, mikä saattaa osaltaan vaikuttaa tutkimustuloksiin. Ryhmähaastattelut osoittautuivat luontevaksi tavaksi saada keskustelua aikaiseksi kaikkien teemojen ympärillä. Tällaisen joustavuuden kääntöpuoli on siinä, että se saattaa

aineistonkeruumenetelmänä myös antaa tutkijalle liikaakin mahdollisuuksia johdatella vastauksia omien ennako-oletusten suuntaan. Myös haastattelijan äänensävyt eleet, käytös haastattelutilanteessa tehdyt tulkinnat vaikuttavat väistämättä jollain lailla lopputulokseen. Haastattelu on sosiaalinen vuorovaikutustilanne siinä missä mikä tahansa muukin arkielämän kohtaaminen. Tutkijan on toisaalta pidettävä tämä mielessä, ja toisaalta pystyttävä pitämään tilanne sellaisissa raameissa, että se palvelee tutkimusta. Tässä mielessä esimerkiksi sillä voi olla suurikin vaikutus, millaisissa olosuhteissa haastattelu tapahtuu. (Jyrinki 1977, 13–14.) Pyrin haastattelutilanteessa välttämään johdattelevien kysymysten esittämistä. Tunsin olevani usein haastattelutilanteissa enemmän puheenjohtaja kuin varsinaisesti esittämässä suorita kysymyksiä, koska haastattelemani opettajaopiskelijaryhmät olivat hyvin puheliaita ja aktiivisia.

Haastatteluaineiston analyysissä pyrin käyttämään selkeää luokittelua, mutta samalla myös jättämään riittävästi tulkinnanvaraa uusien havaintojen tekemiselle. Yksi laadullisen tutkimuksen eduista on juuri siinä, että toisin kuin usein kvantitatiivisissa kyselytutkimuksissa, luokittelu ja aineiston jäsentely voidaan tehdä jälkikäteen aineistolähtöisesti. Tämän tyyppisesti toimin tätäkin tutkimusta tehdessä. Analyysin pohjana oli luokittelurunko, joka oli tehty sekä aiemmasta tutkimuksesta saatujen luokittelumallien että aineistosta nousseiden teemojen avulla.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa suhtautuminen yleistettävyyteen ja toistettavuuteen ei ole välttämättä suoraan verrattavissa vaikkapa luonnontieteisiin tai edes määrällisellä otteella tehtyihin ihmistieteiden tutkimuksiin. Tutkimuksen ei tarvitse välttämättä päteä muihin kuin tutkimuksessa kuvattuihin tapauksiin. Se voidaan nähdä myös osana yhteiskunnallista keskustelua osaltaan auttamassa suurien linjojen ja kehityssuuntien vetämistä. (Alasuutari 1995, 204–207.)

Keskusteluun pohjautuva ryhmähaastattelutilanne ei luonnollisestikaan voi olla kahta kertaa täysin samanlainen. Jälkeenpäin tarkasteltuna, olin haastatteluja tehdessäni ja suunnitellessani vielä koko tutkimusprosessin alussa. Kaikki tutkimuskysymykset ja tutkittavan asian tarkat rajaukset eivät olleet vielä täysin kristallisoituneet. Toisaalta varhainen aineistonhankinta myös muovasi prosessia siten, että kuten tämän tyyppiselle laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, mielenkiintoinen aineisto myös ohjasi tutkimuksen etenemistä. Vielä laajemman kuvan haastateltavien käsityksistä olisi voinut saada tekemällä ryhmähaastattelujen lisäksi yksilöhaastatteluja ja syventymällä esiin tulleisiin

näkemyksiin henkilökohtaisemmalla tasolla. Tämän tutkimuksen teemat ja tutkimuskysymykset ovat kuitenkin edelleen ajankohtaisia ja samalla haastattelurungolla pystyisi selvittämään uudelleen käsityksiä katsomusopetuksen järjestelyistä ja uskonnon harjoittamisesta koulussa.

5.4 Katsomusopetuksen tulevaisuus

Vaikka uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä 2000-luvun alussa määritettiin katsomusaineiden opetuksen malli pitkälle tulevaisuuteen, on uudenlaistenkin ratkaisujen kehittämiseksi olemassa painetta. Näyttäisikin siltä, että ilmeisin vaihtoehto katsomusopetuksen suhteen on ollut pitkään se, että mitään suuria muutoksia tilanteeseen ei tehdä. Tämä ajattelu näyttäisi olleen myös viimeisen vuonna 2003 voimaan astuneen lakiuudistuksen taustalla. Vaikka opetusta alettiinkin kutsua eri nimellä, todettiin samalla, ettei opetuksen sisältöön tarvitse tehdä suuria muutoksia. Tuon uskonnonvapauslain ja sen mukana perusopetuslain uudistuksen valmisteluista ja toimeenpanosta on nyt kulunut kaksikymmentä vuotta. Sinä aikana suomalainen yhteiskunta ja väestörakenne ovat muuttuneet paljon. (ks. Kallioniemi 2005b; Odiah 2007; Sakaranaho 2007b.)

Tämä tutkimus osoittaa, että tulevaisuuden opettajilla tuntuu olevan kiinnostusta katsomusopetuksen uudistamista kohtaan. Toisaalta myös eri katsomus- ja kulttuuritaustoista tulevien oppilaiden välistä dialogia pidetään tärkeänä ja siihen parhaana tapana tässä tutkimuksessa haastatellut luokanopettajaopiskelijat pitivät katsomusopetuksen ryhmien yhdistämistä joko kokonaan tai osittain. On selvää, että tämän toteuttaminen ei missään nimessä olisi yksinkertaista. Pelkästään valta- ja vähemmistöuskontojen hyvin erilaiset näkemykset ja asemat suomalaisessa yhteiskunnassa ja sitä kautta koulussa luovat asian ympärille voimakasta jännitettä. Oman mausteensa järjestelyjen muuttamiseen tuo myös suomalaisen yhteiskunnan voimakas sekularisaatio ja uskonnottomien osuuden kasvaminen.

Yksi vähän väliä keskusteluun noussut katsomusaineiden opetukseen vaikuttava seikka on ollut elämäkatsomustiedon avaaminen kaikille peruskoululaisille vapaasti valittavaksi oppiaineeksi. Toteutuminen edellyttäisi muutoksia nykyiseen perusopetuslakiin katsomusaineiden järjestelyjen osalta. Tähän aiheeseen liittyvät vahvasti myös tasa-arvo kysymykset. Kysymykset yksilöiden ja yhteisöjen tasapuolisesta kohtelusta ovat olleet muutenkin paljon esillä niin koulumaailmassa, kuin muuallakin yhteiskunnassa (ks. Hokkanen 2014; Scheinin 2001).

Enemmistö- ja vähemmistöuskontojen roolit ovat kiinnostavia sekä katsomusainejärjestelyjen kysymyksiin suhteen että sen suhteen, miten eri tavoin eri vakaumusten edustajat suhtautuvat uskonnon harjoittamiseen koulussa. Tässä tutkimuksessa esiin nostettujen oikeuskanteluiden aiheina oli usein jokin pieni yksityiskohta koulun käytänteissä tai katsomusopetuksessa. Kysymykset virsivisoista, kirkkovierailuista tai rukoilemisesta opetuksen osana voivat yksittäistapauksina tuntua triviaaleilta. Usein nämä ristiriidat eri katsomusaineiden sisällöistä on ratkaistu perustelemalla asiaa pedagogisesti tai sillä, että asiat tapahtuvat uskonnon tunnilla (ks. Itä-Suomen hallinto-oikeus päätös 15/0141/4, Lyhykäinen 2007). Kuitenkin silloin kun katsomusopetuksen tulevaisuutta lähdetään hahmottelemaan, juuri nuo pedagogiset perustelut tulisi olla linjassa niin enemmistöuskonnon, elämäkatsomustiedon, kuin vähemmistöuskontojenkin osalta.

Keskustelu elää ja jatkuu edelleen Suomessa tämän aiheen ympärillä. Silti asiapitoista pohdintaa uskonnon suhteesta julkiseen valtaan tarvitaan lisää. Koulumaailmaa ja samalla siellä opiskelevia ja työskenteleviä ihmisiä koskevia päätöksiä tehdään jatkuvasti muualla kuin kouluissa. Kirkolla on isona yhteiskunnallisena toimijana perinteisesti ollut Suomessa paljon vaikutusvaltaa ja painoarvoa katsomusaineiden opetusta koskevissa päätöksissä (ks. Innanen 2006, Kallioniemi 2005b, Murtorinne 1995). Kuitenkin koulun opetusta ja opetuksenjärjestelyjä koskevat päätökset pyritään pitkälti tekemään pedagogisesti perustellen. Paras pedagoginen osaaminen lienee kouluissa opetusalan ammattilaisilla.

5.5 Jatkotutkimukset

Opettajien ja opettajaopiskelijoiden suhtautumista katsomusaineiden opetukseen on Suomessa tutkittu melko paljon. Opinnäytetöiden runsaus viime vuosina aiheen ympärillä kertoo osaltaan siitä, että aihe puhuttaa ja kiinnostaa myös tulevia opettajia. Tämän tutkimuksen osalta omaleimaisuutta tähän aiempien tutkimusten joukkoon toi keskittyminen uskonnon harjoittamiseen koulussa. Tutkimuksen tekoprosessin aikana yhä tärkeämpään rooliin tulleita käsityksiä uskonnon harjoittamisesta koulussa voisi tutkia vielä paljon lisää eri näkökulmista. Oikeustieteellistä tutkimusta aiheesta jonkin verran löytyykin (ks. Merenmies 2017, Scheinin 2001), mutta teologian ja uskonnon pedagogiikan näkökulmia on varmasti vielä avaamatta. Yksi kiinnostava lähestymistapa voisi

olla esimerkiksi oppikirjojen ja muun opetusmateriaalin tutkiminen nimenomaan uskonnon harjoittamisen rajapintoja heijastellen. Koulumaailmaa koskeva näkökulma voisi tuleviin tutkimuksiin löytyä myös perusopetussuunnitelman uudistuksen jälkeen tavoitteisiin tulleesta ilmiöopetuksesta (ks. Opetushallitus 2014). Ihmisten uskonnollisuus ja uskonnollinen toiminta on yksi maailman merkittävimmistä ilmiöistä. Siitä, miten katsomusopetus on löytänyt paikkansa ilmiöopetuksen osana, olisi kiinnostava saada lisää tutkimustietoa.

Useista tässä tutkimuksessa lainatuista haastatteluvastauksista käy ilmi, että opettajaopiskelijat eivät aina nähneet eroa katsomusopetuksen ja kouluaikana tapahtuvien uskonnon harjoittamista sisältävien tilaisuuksien välillä. Jos eron tekeminen on vaikeaa luokanopettajaopiskelijoille, kuinka esimerkiksi alakouluikäinen lapsi näkee erot? Uskonnon harjoittamiseen liittyviä käsityksiä olisi kiinnostava selvittää lukuisilta muiltakin tahoilta kuten oppilailta, vanhemmilta ja rehtoreilta.

Kysymys katsomusopetuksen järjestelyistä jakaa oletettavasti mielipiteitä Suomessa myös alueellisesti. On yleisesti tiedossa, että esimerkiksi Suomessa evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvien herätysliikkeiden vaikutus painottuu merkittävästi tietyissä osissa maata. Toisaalta vaikkapa eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevan väestön osuudet vaihtelevat eri puolilla Suomea. Olisi kiinnostavaa saada koko maan kattavaa tutkimusnäyttöä siitä, miten esimerkiksi yhteisen katsomusaineen mahdollisuuteen suhtaudutaan. Selvittää voisi esimerkiksi millaisin argumentein eri koulutuksen järjestämisen osapuolet asiaa perustelisivat. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet tulevat suomessa valtakunnallisesti lainsäätäjiltä, joten tämän tyyppinen tutkimus toisi perspektiiviä tulevaisuuden linjanvetoihin.

5.4 Lopuksi

Uskonnon ja omantunnonvapaudesta on määrätty Suomen perustuslaissa ja YK:n ihmisoikeusjulistuksessa (ks. Perustuslaki 1999/11, Salmenkivi ym. 2007). Silti rajanvedot siinä, mikä on uskonnon harjoittamista ja mikä vaikkapa pedagogisesti perusteltua katsomusaineen opetusta ovat hyvin vaikeita hahmottaa, niin opettajaopiskelijoille, koulussa työskenteleville aikuisille kuin lainoppineillekin. Uskonto, suomalainen kulttuuriperintö ja koululaitos ovat kiistatta kaikki erottamattomia toisiinsa kietoutuvia asioita. Juuri siksi onkin niin vaikeaa tehdä linjauksia sen suhteen, mikä on kulttuuriperinteen vaalimista, mikä on vaikkapa

kalenterivuoden päiviin liittyvää uskonnollista perinnettä ja mikä taas on uskonnon harjoittamista. Joului- ja pääsiäiskirkon jumalanpalvelusperinnettä halutaan säilyttää sukupolvelta toiselle kutsumalla koululaiset näihin tilaisuuksiin koulupäivän aikana. Tätä käytäntöä perustellaan muun muassa yhteisen kulttuuriperinnön vaalimisena (ks. Poulter 2013b). Toisaalta voidaan aiheellisesti kysyä, keiden kaikkien suomalaisten perinteitä siinä vaalitaan? Seurakunta voisi yhtä hyvin järjestää koululaisten joulukirkon kaikille halukkaille koulupäivän jälkeen, polkematta kenenkään oikeutta uskonnon harjoittamiseen (ks. Merenmies 2017, Scheinin 2001).

Erityisesti vähemmistöuskontojen edustajat peräänkuuluttavat oikeuttaan siirtää omaa traditiotaan kouluissa uskonnon opetuksen kautta (ks. Pauha ym. 2017, Lyhykäinen 2007). Uskonnollisessa yhteisössä opetusta ei heidän mukaansa ole resursseja järjestää, joten julkista sektoria ja opetuksen järjestäjiä vaaditaan apuun juuri oman tärkeimmäksi ja oikeimmaksi tunnetun vakaumuksen ja perinteen säilyttämiseen seuraaville sukupolville. Kuitenkaan ortodoksisen kirkon edustajat tai Suomessa asuvat muslimit eivät ole keskenäänkään yksimielisiä siitä, mitä tuon koulussa annettavan opetuksen tulisi sisältää. Samaan aikaan evankelisluterilaisen kirkon edustajilla vaikuttaisi olevan yhä vaikeampi tehtävä perustella omaa erityisasemaansa yhteiskunnassa ja koulussa erityisesti niillä alueilla, joissa sen jäsenkunta pienenee kiihtyvää tahtia. Oma lukunsa ovat kaikelle uskontoon liittyvälle allergiset, jotka eivät halua olla missään tekemisissä minkään uskontotradition kanssa ja näkevät tarkasti uskonnot ulkopuolelle rajaavan opetuksen ainoana hyväksyttävänä vaihtoehtona.

Tästä kaikesta syntyy katsomusopetuksen järjestelyjen palapeli, jonka yhteen sovittaminen ei missään tapauksessa ole helppo tehtävä. On kuitenkin huomionarvoista, että keskustelussa siitä, kenen tehtävä on huolehtia lapsen henkisestä tai hengellisestä kasvatuksesta, harvemmin kuulee sellaisia puheenvuoroja, että uskonnon opiskelu tai uskonnon harjoittaminen haluttaisiin kieltää keneltäkään kokonaan. Vaikka oman uskonnon opetuksen mallista luovuttaisiin kouluissa ja se korvattaisiin jonkinlaisella yhteisellä katsomusopetuksella, olisi kaikkien pienempien ja suurempien uskonnollisten yhteisöjen edelleen perustuslain puitteissa mahdollista jatkaa oman uskontonsa harjoittamista ja omien perinteidensä vaalimista. Sekä positiivinen- että negatiivinen uskonnonvapaus siis näiltä osin täyttyisi. (ks. Merenmies 2017, Scheinin 2001.)

Uskonnon asemasta koulussa on tärkeää käydä periaatteellisen tason keskustelua. Pelkän yleisellä tasolla liikkuvan keskustelun lisäksi täytyisi päästä konkretiaan. Tutkimalla asiaa laajasti ja keräämällä mielipiteitä kaikilta osapuolilta, voitaisiin saada suuntaviivoja siihen, miten kouluissa olisi järkevää jatkossa toimia. Tärkeää olisi, että koulun katsomusopetus ja muut tilaisuudet sekä niiden sisältö eivät aiheuttaisi kellekään kohtuutonta mielipahaa. Tämä voi tarkoittaa sitä, että perinteitä täytyy uudistaa ja luopua jostain vanhasta. Monesti kiistakapulaksi noussut Suvivirsi on musiikkia, mutta se on myös virsi, laulettua julistusta. Uskonnollisista elementeistä ei tarvitse luopua kokonaan. Oikeastaan se olisi sekä ajattelematonta että mahdotonta. Niiden sisältöä tulee kuitenkin tarkastella siitä näkökulmasta, että kouluissa tilaisuuksiin osallistuu yhä kasvava joukko lapsia ja aikuisia, joille niiden levittämä sanoma ei ole osa omaa maailmankatsomusta tai vakaumusta.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pentti.

1995 Laadullinen tutkimus. Jyväskylä: Vastapaino.

AOA 1705/4/03

2005 (6.6.2005): Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 6.6.2005 kanteluun Opetushallituksen tiedotteen tulkinnan varaisuudesta. Saatavana osoitteesta: <<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1705/2003>> (viitattu 10.2.2020)

Dnro 2469/4/14

2015 (18.11.2015): Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 18.11.2015 kanteluun Virsivisan järjestämisestä sekä yhteistyöstä Suomen evankelisluterilaisen kirkon kanssa. Saatavana osoitteesta: <<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2469/2014>> (viitattu 10.2.2020)

EOAK/2186/2018

2019 (5.11.2019): Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu kanteluun koskien koulun menettelyä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämistä koskevassa asiassa. Saatavana osoitteesta: <<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2186/2018>> (viitattu 11.2.2020)

Eskola, Jari & Suoranta, Juha

2001 Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, Hannu L. T. & Jyrkämä, Jyrki

1999 Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen, Hannu L. T., Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) Siinä tutkija missä tekijä - Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena.

Heinonen, Anu & Kallioniemi, Arto

2015 Uskonnonopetuksen tarkastelua monikulttuurisen Belgian kontekstissa. Teoksessa: Rajaton tulevasuus. Kohti kokonaisvaltaista oppimista. Helsinki: Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja.

Hokkanen, Pete

2010 Uskonnon harjoittaminen - käsite ja rajat. Helsinki: Edilex 26.

2014 Uskonnonvapaus monikulttuuristuvassa koulussa. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Innanen, Tapani

2006 Uskonnon opettamista ja oppimista maalaisyhteisössä. Paikallistutkimus Kallislahden kyläkoulun ajalta ja alueelta. Joensuu: Joensuun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.

Itä-Suomen hallinto-oikeus

2015 Päätös 15/0141/4. Saatavana osoitteesta:

https://oikeus.fi/hallintooikeudet/ita-suomenhallinto-oikeus/material/attachments/oikeus_hallintooikeudet_ita-suomenhallinto-oikeus/oikeustapauksia2015/BIXKzf1yR/Uskonnon_opetus_11681-14-1301.pdf (viitattu 11.2.2020)

Jamisto, Annukka

2007 Pienryhmäuskontojen opetus Suomessa ennen ja nyt. Teoksessa Sakaranaho, T & Jamisto, A (toim.) Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus. Kurikka: Painotalo Gasper.

Jyrinki, Erkki

1977 Kysely ja haastattelu tutkimuksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Kallioniemi, Arto

2000 Helsinkiläisten lastentarhaopettajien käsityksiä päiväkodin uskonnollisesta kasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Helsinki: Hakapaino.

2001 Lastentarhaopettajaksi opiskelevien käsityksiä uskontokasvatuksesta. Helsinki: Yliopistopaino.

2005a Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallis- yhteiskunnallisessa kontekstissa. Teoksessa Kallioniemi A. & Luodeslampi J. (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanella. Helsinki: Kirjapaja Oy.

2005b Kehittyvä uskonnon didaktiikan tutkimus ja sen haasteet. Teoksessa Kallioniemi A. & Luodeslampi J. (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhanella. Helsinki: Kirjapaja Oy.

2010 Koulun uskonnonopetuksen ja uskonnon aineopettajakoulutuksen ajankohtaisia näkökulmia. Helsingin yliopiston kirjaston verkkojulkaisu.

Kallioniemi, Arto & Torppa, Mirikka

2001 Lastentarhaopettajaksi opiskelevien käsitykset uskontokasvatuksesta. Helsinki: Helsingin opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 233.

Koikkalainen, Petri

2010 Erimielisyydestä yksimielisyyteen. Poliitikka : Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu 52 (2010) : 2, 1. artikkeli.

Komulainen, Jyri

2009 Monien uskontojen Suomi. Teoksessa J. Komulainen & M. Vähäkangas (toim.) Luterilaisen Suomen loppu? Helsinki: Edita.

- 2013 Kohti koulujen monipuolista juhlakalenteria. Teoksessa Toivanen P. & Laine M. (toim.) Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä. Helsinki: Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 6.
- Lehtonen, Tuomas
2012 Suvivirsi. Teoksessa A. Koivunen (toim.) Maailman paras maa. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Luoto, Kari & Toimi, Lasse
2006 Spiritualiteetti ja kertomukset – Kertomus pedagogisena tienä neljäsluokkalaisten spiritualiteettiin. Turku: Turun yliopisto, kasvatustieteen laitos.
- Lyhykäinen, Kaarina
2007 Vähemmistön uskonnon opetusta profiloimassa. Teoksessa Kallioniemi, A & Salmenkivi, E (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita. Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Merenmies, Matilda
2017 Religion in Finnish Schools: A Human Rights Perspective. Helsinki: Helsingin yliopisto, oikeustieteen laitos.
- Murtorinne, Eino
1995 Suomen kirkon historia. 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990. Porvoo: WSOY.
- Niemi, Hannele
1991 Uskonnon didaktiikka. Helsinki: Otava.
- Odiah, Liisa
2007 Evankelisluterilaisen uskonnon opettajat ja uskonnon opetuksen tulevaisuus. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua. Helsinki: Käyttätymistieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Opetushallitus
2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet
- 2018 Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämänkatsomustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa. Saatavana osoitteesta:
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/189009_ohje_perusopetuksen_uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_seka_esiopetuksen_katso_0.pdf (viitattu 10.2.2020)

2020. Opetusta sääteleviä lainkohtia. Saatavana osoitteesta:
<<https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/miina-ja-ville-opettajan-oppaita/elamankatsomustieto-oppiaineena/opetusta-saatelevia>>
(viitattu 10.2.2010)

Opetusministeriö

2000: Yhteenveto uskonnonvapauskomitean välimietinnöistä (KM 1999:5)
saaduista lausunnoista, Helsinki: Oy Edita AB.

Pauha, Teemu; Onniskä, Suaad & Bahmanbour, Abbas

2017 Kaksi vuosisataa suomalaista islamia. Teoksessa R. Illman & K.
Ketola (toim.) Monien uskontojen ja katsomusten Suomi. Kuopio:
Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 48.

Perusopetuslaki 628/1999

1998 Annettu Helsingissä 21.8.1998. Saatavana osoitteessa:
<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>> (viitattu
13.3.2020)

PeVM 2/2014

2013 (12.9.2013): Perustuslakivaliokunnan mietintö 12.9.2013. Saatavana
osoitteessa:
<<https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=Valtiopai-vaAsiakirjat&docid=pevm+2/2014>> (viitattu 10.2.2020)

Poulter Saila

2013a Kansalaisena maallistuneessa maailmassa - Koulun
uskonnonopetuksen yhteiskunnallisen tehtävän tarkastelua. Helsinki:
Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.

2013b Sekulaari yhteiskunta ja 'toisin' ajattelemisen mahdollisuus, Kasvatus
ja aika 3/2013.

Pruuki, Lassi

2009 Opettajan uskonnollisuuden merkitys koulukasvatuksessa ja
uskonnonopetuksessa. Teologinen Aikakauskirja 114(2009): 5.
Helsinki: Teologinen julkaisuseura.

Pyysiäinen, Markku

2000a Luokanopettaja ja koulun katsomusopetus: luokanopettajien
kokemukset ja käsitykset uskonnonopetuksen, elämäkatsomustiedon
ja eettisen kasvatuksen toteuttamisesta ja järjestelyistä peruskoulun 1-
6 luokilla. Porvoo: WSOY.

2000b Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunnitelmaa: peruskoulun ja lukion opetushallituksen 1990-luvulla vahvistamien opetussuunnitelmien tunnustuksellinen luonne.
Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Räsänen, Antti

2006 Koulun uskonnonopetus. Suomalaisten käsitykset uskonnonopetuksen luonteesta ja sisällöstä. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

2007 Kansalaisten käsityksiä peruskoulun uskonnon opetuksesta. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinno uudistuksen virittämää keskustelua. Helsinki: Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

2009 Uskontokasvatus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa Komulainen, J & Vähäkangas M (toim.) Luterilaisen Suomen loppu? Kirkko ja monet uskonnot.
Helsinki: Edita.

Räsänen, Antti & Ubani, Martin

2009 The Finnish RE teacher - a modern traditionalist. Teoksessa H-G. Ziebertz & U. Riegel (toim.) How Teachers in Europe Teach Religion - An International Empirical Study in 16 Countries.
Berliini: Lit Verlag.

Sakaranaho, Tuula

2007a Pienryhmäisten uskontojen opetus ja monikulttuurisuuden haasteet. Teoksessa Kallioniemi, A & Salmenkivi, E (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinno uudistuksen virittämää keskustelua. Helsinki: Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

2007b Katsomusaineiden opetus monikulttuurisen yhteiskunnan haasteena. Teoksessa Sakaranaho, T & Jamisto, A (toim.) Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus.
Kurikka: Painotalo Gasper.

Salmenkivi, Eero; Elo, Pekka; Tomperi, Tuukka & Ahola-Luttilla, Tuulia

2007 Elämäkatsomustiedon kehkeytyminen. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinno uudistuksen virittämää keskustelua.
Helsinki: Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Scheinin, Martin

2001 Koulujen uskonnonopetus ihmisoikeuksien näkökulmasta. Helsinki: Teologinen aikakauskirja 2001/6.

Schweitzer, Friedrich

- 2007 Children's right to religion: A Challenge to Religious Education. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinno uudistuksen virittämää keskustelua. Helsinki: Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Sorsa, Leena
2017 Uskonnon ja vakaumuksen vapaus. Teoksessa R. Illman & K. Ketola (toim.) Monien uskontojen ja katsomusten Suomi. Kuopio: Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 48.
- Suomen evankelis-luterilainen kirkko
2020 Saatavana osoitteesta: <<https://evl.fi/>>
- Suomen perustuslaki 731/1999
1999 Annettu Helsingissä 11.6.1999. Saatavana osoitteessa <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>>(viitattu 15.3.2020)
- Tirri, Kirsi & Kallioniemi Arto (toim.)
1999 Luokanopettajiksi opiskelevien käsitykset uskonnosta koulun oppiaineena. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia.
- Tomperi, Tuukka
2013 Opetuksen monet mallit ja suomalainen ratkaisu. Niin & näin 1/2013.
- Ubani, Martin
2013 Peruskoulun uskonnonopetus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vahtera, Sari & Kuukka, Ilona
2007 Opetussuunnitelmien valmistusprosessi ja monikulttuurinen koulu. Teoksessa Sakaranaho, T & Jamisto, A (toim.) Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus. Kurikka: Painotalo Gasper.